

Орталық-Азия Өнертану Журналы

Орталық-Азия Өнертану Журналы

Центрально- Азиатский Искусствоведческий Журнал

Центрально-Азиатский Искусствоведческий Журнал

Central Asian Journal of Art Studies

Central Asian Journal of Art Studies

N2 | 2018

2016 жылдың қаңтар айынан жылына

4 рет шығады /

Выходит 4 раза в год с января 2016 года /

4 issues per year since January 2016 /

Т. Қ. ЖҮРГЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР АКАДЕМИЯСЫ
КАЗАХСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ИСКУССТВ ИМЕНИ Т. К. ЖУРГЕНОВА
T. ZHURGENOV KAZAKH NATIONAL ACADEMY OF ARTS

ОРТАЛЫҚ-АЗИЯ ӨНЕРТАНУ ЖУРНАЛЫ
№2 2018

ҚҰРЫЛТАЙШЫ

Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Бибигуль Нусипжанова

Бас редактор, педагогика ғылым. канд, профессор, ҚР еңбек сіңірген қайраткері, Т.Жүргенов атын. ҚазҰОА ректоры

Қабыл Халықов

Бас ред. орынб., филос. ғ. д., проф., Т.Жүргенов атын. ҚазҰОА ғыл. жұмыс. жөнін. проректоры (Қазақстан)

Гаухар Алдамбергенова

Пед. ғ.д., проф., Қазақ Ұлттық Хореография Академиясының Бірінші проректоры (Қазақстан)

Нигора Ахмедова

Өнертану д-ры, Өзбекстан Респ. Ғыл.акад. проф.,аға ғыл.қызм. Ташкент(Өзбекстан)

Биргит Беумерс

PhD докторы, профессор, Аберистуит Университеті Аберистуит қаласы (Уэльс, Ұлыбритания)

Ритта Джердималиева

пед. ғ. д-ры, Т. Жүргенов атын. ҚазҰОА проф. (Қазақстан)

Адриан Еакинс

Go4 English Consultancy, Сомерсет қаласы (Ұлыбритания)

Райхан Ергалиева

Өнертану докторы, М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты «Бейнелеу өнері» бөлім.менг. (Қазақстан)

Стивен Каффи

PhD докторы, профессор, А&М Техас Университеті (АҚШ)

Сара Күзембай

Өнертану докторы, Т.Жүргенов атын ҚазҰОА проф., ҚР ҰҒА корр.мұш. (Қазақстан)

Серік Нұрмұратов

Филос. ғ. д-ры, проф., ҚР БҒМ ҒҚ филос., саясат. және дінтану инст. директ. орынбасары (Қазақстан)

Бақыт Нұрпейіс

Өнертану д-ры, «Өнертану» факульт. деканы, Т.Жүргенов атындағы ҚазҰОА проф. (Қазақстан)

Иоханнес Рау

Филос.ғ.д-ры, проф., Бундесвер жетік кадрлар академ. дүн. жүзі қауіпсізд.сұрақт. б-ша ғылыми форум (Германия)

Масако Сата

Нихон Университетінің профессоры (Жапония)

Мұрат Сәбит

Филос. ғ. д-ры, проф., Алматы энергетика және байланыс университеті (Қазақстан)

Еера Тарасти

Ғылым докторы, профессор, Хельсинки Университеті (Финляндия)

Шалабаева Гүлмира

ҚР еңбек сіңірген қайраткері, филос. ғ. д-ры, профессор, Ә.Қастеев ат. Мемл. өнер мұражайының директ.

Михай Фрешли

PhD докторы, доцент, Батыс-Венгер университеті Сомбатхей қаласы (Венгрия)

Рафис Абазов

PhD докторы, Колумбия Университетінің профессоры, Нью-Йорк қаласы (АҚШ)

Жоуат Хусти

PhD докторы, доцент Печ Университеті (Венгрия)

Молдияр Ергебеков

PhD докторы, Сүлеймен Демирел атындағы Университет доценті (Қазақстан)

Андроника Мартонова

PhD д-ры, Болгар ғыл.Акад.өнертану институты экран өнері секторының жетекшісі София қаласы (Болгария)

Санг Ву Хонг

PhD докторы, Гуэнгсанг Ұлттық Университет. проф. (Корея)

Шығарылуы: жылына 4 рет

Журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және Даму Министрлігінде тіркелген.

Тіркеу туралы куәлік № 15625 –Г
2015 жылдың 22 қазанында берілген.

Редакторлар

Сорокина Юлия
Құрманбаева Күралай
Әубәкір Нұркен

Корректорлар

Айтқұлова Жаңыл
Шилибаева Мәлдір
Королева Елена

**Дизайн
Беттеген**

Серикпаева Жанар
Земзюлин Павел

050000, Қазақстан Алматы, Панфилов көшесі, 127 үй
+7 (727) 272 0499 | <http://cajas.kz/>
caj.artstudies.kaznai@gmail.com

© Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
© Авторлар

ОАӨЖ бастапқы зерттеулерге негізделген мақалаларды, теориялық мақалаларды, және *өнер (театр, кино, музыка, бейнелеу және қолданбалы өнер, сәулет, заманауи өнер), *өнертану (тарих, теория, сын), *жоғарғы өнер мектебі (педагогика, инновация), *әлеуметтік-гуманитарлық және философиялық ғылымындағы өнер тақырыптарындағы мазмұнды шолуларды жариялайды.

Журнал жылына 4 рет жарық көреді. Редакция мерзімді санына қосымша тақырыптық сандарды жариялауды да көздейді. Журналдың әр саны: ғылыми мақалалар, зерттеулер нәтижесі, сондай-ақ, ктіаптарға, көрмелерге, спектакльдерге, фильмдерге шолуларды (ревью) қамтиды.

ОАӨЖ мақсаты баса назар аударуды қажет ететін жаңа тенденцилар туралы идеялармен ой алмасуға мүмкіндік беру болып табылады. Журнал ұжымы, мақсатын нығайтуға берілген ұсыныстарды қарастырады.

**ЦЕНТРАЛЬНО–АЗИАТСКИЙ ИСКУССТВОВЕДЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№2 2018**

УЧРЕДИТЕЛЬ

Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Бибигуль Нусипжанова

главный редактор, Заслуженный Деятель РК, кандидат педагогических наук, профессор, ректор КазНАИ им.Т.Жургенова

Кабыл Халыков

зам. главн. редакт., д. филос. н., проф., проректор по науч. работе КазНАИ им.Т. Жургенова (Казахстан)

Гаухар Алдамбергенова

д.пед. н., проф., первый проректор Казахской национальной академии хореографии (Казахстан)

Нигора Ахмедова

д. искусствоведения, вед. н. сотр. инст. истор. искусств АН Респ. Узбекистан, проф. (Узбекистан)

Биргит Беумерс

доктор PhD, профессор Аберистутского университета г. Аберистут (Уэльс, Великобритания)

Ритта Джердималиева

доктор педагогических наук, профессор КазНАИ им. Т. Жургенова (Казахстан)

Адриан Еакинс

Go4 English Consultancy, г. Сомерсет (Великобритания)

Райхан Ергалиева

д. искусствовед, зав. отд. изобразительного иск-ва Инст. лит-ры и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Стивен Каффи

доктор PhD Техасского университета A&M (США)

Сара Кузембай

д. искусствоведения, проф. КазНАИ им.Т. Жургенова, член корр. НАН РК (Казахстан)

Серик Нурмуратов

д. филос. н., проф., зам. директ. инст. филос., политол. и религиовед. Комит. Н. МОН РК (Казахстан)

Бахыт Нурпеис

д. искусствовед, проф., декан ф-та «Искусствоведение» КазНАИ им.Т. Жургенова (Казахстан)

Иоханнес Рау

д. филос. н., проф., н. форум по вопр. межд. безоп. при Акад. везд. кадров Бундесвера (Германия)

Масако Сата

профессор университета Нихон (Япония)

Мурат Сабит

доктор философских наук, профессор Алматинского университета энергетики и связи (Казахстан)

Ееро Тараст

доктор, профессор Университета Хельсинки (Финляндия)

Шалабаева Гюльмира

Заслужен. деят. РК, д. филос. н., проф., директ. ГМИ им. А. Кастеева (Казахстан)

Михай Фрешли

доктор PhD, доцент Западно-Венгерского Университета г. Сомбатхей (Венгрия)

Рафис Абазов

профессор Колумбийского университета г. Нью-Йорк (США)

Жоуат Хусти

доктор PhD, доцент Печского Университета (Венгрия)

Молдияр Ергебеков

доктор PhD, доцент Университета им. Сулеймана Демиреля (Казахстан)

Андроника Мартонова

Рук. сектора Экранных иск. Инст. искусствоведения Болгарской Акад. Наук, г. София (Болгария)

Санг Ву Хонг

доктор PhD, профессор Гуэнгсангского Национального Университета (Корея)

Выходит 4 раза в год

Журнал зарегистрирован в Министерстве по Инвестициям и Развитию Республики Казахстан

Свидетельство о постановке на учет № 15625–Г от 22 октября 2015 г.

Редакторы

Сорокина Юлия
Курманбаева Куралай
Аубакир Нуркен

Корректоры

Айтқұлова Жаңыл
Шилибаева Молдир
Королева Елена

**Дизайн
Верстка**

Серикаева Жанар
Земзюлин Павел

050000, Казахстан, Алматы, ул. Панфилова, 127
+7 (727) 272 0499 | <http://cajas.kz/>
caj.artstudies.kaznai@gmail.com

© Т. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
© Авторы

ЦАИЖ публикует статьи оригинальных исследований, теоретические статьи, и содержательные обзоры по темам искусства (театр, кино, музыка, изобразительное и прикладное искусство, архитектура, современное искусство), искусствознания (история, теория, критика), высшей школы искусства (педагогика, инновации), искусства в социально-гуманитарных и философских науках.

Журнал выходит 4 раза в год. Редакция предполагает выпускать как регулярные так и тематические номера. Каждый номер включает: научные статьи, результаты исследований, а также обзоры (ревью) книг, выставок, спектаклей, фильмов.

Целью ЦАИЖ является предоставление площадки для обмена идеями о новых тенденциях, которым нужно уделять больше внимания. Журнал рассмотрит предложения для укрепления наших целей.

CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ART STUDIES
№2 2018

FOUNDER

T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts

EDITORIAL BOARD

Bibigul Nussipzhanova

Chief Editor, Candidate of Pedagogical Science, Professor,
Honored Artist of the Republic of Kazakhstan, Rector of
T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts

Kabyl Khalykov

Deputy Editor, Doctor of Philosophy, Professor, Vice-Rector for
Research of T.Zhurgenov KazNAA (Kazakhstan)

Gaukhar Aldambergenova

Doctor of Pedagogical Science, Professor, First Vice Rector
Kazakh National Academy of Choreography (Kazakhstan)

Nigora Akhmedova

Doctor of Arts, Leading Researcher at the Institute of Art History
of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan,
professor (Uzbekistan)

Birgit Beumers

Dr. PhD, Professor Aberystwyth University (Aberystwyth,
Wales, UK)

Ritta Dzherdimalieva

Doctor of Pedagogical Science, Professor of T. Zhurgenov
KazNAA (Kazakhstan)

Adrian Eakins

Go4 English Consultancy (Somerset, UK)

Raikhan Yergalieva

Doctor of Art, Head of Department Fine Arts of the Institute of Art
and Literature M. Auezova (Kazakhstan)

Stephen Caffey

Dr. PhD, Texas A&M University (USA)

Sara Kuzembai

Doctor of Arts, Professor T.Zhurgenov KazNAA, Corresponding
member NAS RK (Kazakhstan)

Serik Nurmuratov

Doctor of Philosophy, Professor, Deputy Director of the Institute
of Philosophy, Political Science and Religion Studies of Science
Committee of MES (Kazakhstan)

Bakhyt Nurpeis

Doctor of Arts, Professor, Dean of Art Studies faculty of
T.Zhurgenov KazNAA (Kazakhstan)

Johannes Rau

Doctor of Philosophy, Professor, Scientific Forum on International
Security at the Academy of the Leading personnel of Bundeswehr
(Germany)

Masako Sato

Department of International Liberal Arts, College of
International Relations, Nihon University (Japan)

Murat Sabit

Doctor of Philosophy, Professor, AUPET (Kazakhstan)

Eero Tarasti

Dr., Professor, University of Helsinki (Finland)

Gulmira Shalabayeva

Honored Artist of the Kazakhstan, Professor, Dr. of Philosophical
sciences, Director of Kasteyev State Museum of Art (Kazakhstan)

Mihaly Fresli

Dr. PhD, associate professor of the University of West Hungary
(Szombathely, Hungary)

Rafis Abazov

Professor of Columbia University (New York, USA)

Zsolt Huszti

Dr. PhD, Associate Professor of the University of Pecs (Hungary)

Moldiyar Yergebekov

Dr. PhD, Associate Professor of Suleyman Demirel University
(Kazakhstan)

Andronika Martonova

Sector Manager of Screen Arts Institute of Art Bulgarian
Academy of Sciences (Sofia, Bulgaria)

Sang Woo Hong

Dr. PhD, Professor, Gyeongsang National University (Korea)

Published Quarterly

Magazine registered with the Ministry of Investment
and Development of the Republic of Kazakhstan

Certificate of registration
15625-Г October 22, 2015

Editors Yulia Sorokina
Kurmanbayeva Kuralai
Nurken Aubakir

Correctors Zhanyl Aitkulova
Moldir Shilibaeva
Elena Koroleva

Design Zhanar Serikpayeva
Page Makeup Pavel Zemzulin

127 Panfilov str. 050000, Almaty, Kazakhstan
+7 (727) 272 0499 | caj.artstudies.kaznai@gmail.com | http://cajas.kz/

© T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
© Authors

CAJAS publishes papers of original research, theoretical articles, and substantive reviews of topics central to Arts (theater, cinema, music, visual and decorative arts, architecture, contemporary art), Art Studies (history, theory, art criticism), Higher Education in Art studies (art pedagogics and innovations), Art in Socio-humanitarian and Philosophy Sciences.

The journal is published quarterly and is peer-reviewed. The editors plan to publish both regular and thematic/special issues. Each issue includes: research articles, results of research/studies and reviews for books, exhibitions, performances, films etc.

CAJAS's aim is to provide a platform to exchange ideas on new emerging trends that need more focus and boost and will consider proposals that strengthen our goals.

Құрметті әріптестер!

Орталық-Азия өнертану журналының ұжымы Алматы қаласының мыңжылдық мерейтойына орай «Алматы: ғасыр мен мыңжылдық арасы» атты Пәнаралық ғылыми симпозиум өткізу арқылы өз үлесін қосуды жөн көрді. Қайта табылған археологиялық артефактілер қаланың құрылғанына мың жыл болғанына дәлел болып отыр. Осыған байланысты ЮНЕСКО қаланың мерейтойын 2016 жылдың айтулы оқиғалар тізіміне қосты. Бұл қаланың біртектілігінің әртүрлі қалыптасу аспектілерін тұрғындарының мәдени жіктелуі ретінде талқылауды қажет етеді.

Симпозиумның материалдары Орталық-Азия өнертану журналының үшінші, яғни сіз оқып отырған санында жарияланды. Т. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА шығаратын журналдың басты міндеттерінің бірі – отандық өнертанудың ғылыми әлеуетін дамыту, сол себепті қаланың біртектілік феноменін ұғыну біз үшін маңызды.

Біз симпозиумның бағдарламасын оның алаңында білімнің әр саласының ғалымдары қатысуға қолайлы етіп жасауға тырыстық, атап айтқанда – өнертанушылар, сәулетшілер, тарихшылар, суретшілер, кинематографистер, мұрағаттаушылар, урбанисттер, өлкетанушылар, Қазақстан, АҚШ, Венгрия, Болгария, Армения елдерінің менеджерлері.

Симпозиумның барлық қатысушыларына, ұсынған материалдары үшін алғыс айтамыз.

Айта кететін ерекше бір нышан, симпозиум архитекторы Моисей Гинзбург болған, тарих пен архитектураның ескерткіші болып табылатын Қазақ КСР Кеңхалкомының бұрынғы ғимаратында өтті. Бұл жағдай біздің оқиғамызға ерекше құндылық береді деп үміттенеміз!

ОАӨЖ редакциясы

Уважаемые коллеги!

Коллектив Центрально-Азиатского искусствоведческого журнала решил внести лепту в празднование 1000-летия Алматы в виде Междисциплинарного научного симпозиума «Алматы: между веком и тысячелетием». Вновь найденные археологические артефакты доказывают, что возраст города составляет не менее 1000 лет. В связи с этим ЮНЕСКО включило дату юбилея города в список событий 2016го. Это хороший повод обсудить разнообразные аспекты формирования идентичности города как носителя культурных кодов его жителей.

Материалы симпозиума опубликованы в специальном третьем номере Центрально-Азиатского искусствоведческого журнала, который вы сейчас читаете. КазНАИ им. Т. Жургенова, издающая журнал, ставит одной из важнейших задач развитие научного потенциала искусствоведения, поэтому осмысление феномена идентичности нашего города для нас необходимо.

Мы выстроили программу симпозиума таким образом, чтобы на его площадке выступили ученые из разных областей знания – искусствоведы, архитекторы, историки, художники, кинематографисты, архивисты, урбанисты, краеведы, менеджеры из Казахстана, США, Венгрии, Болгарии, Армении.

Мы благодарим всех участников симпозиума за предоставленные материалы.

Особо символично, что симпозиум проходил в стенах здания, которое также является памятником истории и архитектуры – в бывшем корпусе Совнаркома Казахской ССР, построенном по проекту архитектора Моисея Гинзбурга. Надеемся, этот факт придаст дополнительную ценность нашему событию!

Редакция ЦАИЖ

Dear colleagues!

The CAJAS team decided to contribute to the celebration of 1000th anniversary of Almaty city with the crossdisciplinary scientific workshop "Almaty: between century and millenium." Newly found archeological artifacts prove that the city dates back not less than 1000 years. In that regard the UNESCO included the jubilee of the city to the list of important events in 2016. This is a good opportunity to discuss the various aspects of city's identity establishment as a carrier of cultural codes of its residents.

The materials of the workshop have been published in the 3rd issue of the CAJAS which you are reading now. One of the most important objectives set by the T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, which publishes the magazine, is the development of scientific potential of art studies, so the understanding of the phenomenon of our city's identity is necessary for us.

We have built a program of the workshop so that this would be a platform for the scientists from various areas of study - art critics, architects, historians, artists, filmmakers, archivists, urbanists, regional ethnographers, managers from Kazakhstan, the USA, Hungary, Bulgaria, and Armenia.

We thank all the participants of the workshop for the submitted materials.

There is a special symbolism in the fact that the workshop took place in the building, which is also a historical and architectural monument - the former site of People's Commissars of the Kazakh SSR, designed by the architect Moisei Ginzburg. We hope that this fact provides additional value to our event!

Editors of the CAJAS

МРНТИ 02.31.21

Ж. Молдабеков¹¹ Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

ӘЛЕУМЕТТІК- ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМДІ ЖАҢҒЫРТУ ЖҮЙЕСІ-- КӘСІБИ ҰСТАНЫМҒА, ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕГЕ, САЯСИ ҚОЛДАУҒА МҰҚТАЖ

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМДІ ЖАҢҒЫРТУ ЖҮЙЕСІ-- КӘСІБИ ҰСТАНЫМҒА, ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕГЕ, САЯСИ ҚОЛДАУҒА МҰҚТАЖ

Андатпа

Қазақстандағы әлеуметтік-гуманитарлық білімдер жүйесінің дүниетанымдық, әдістемелі мазмұны, құрылымдық ықпалдастығы жаңа қоғамдық қажеттілік пен білім беру жүйесінің сұранысынан кенже қалуда. Бұл пәндердің бір-біріне ықпалдастығы мен тағлымдық маңызы біртіндеп әлсіреп ыдырауда. Қоғамдық пәндерді республикалық және салалық деңгейде жетілдірудің стратегиялық ұстанымы бұлыңғыр, пәнаралық байланысты жетілдірудің тетіктері мен саясатын айқындаудың қажеті артуда. Мақалада рухани жаңғыру бағдарламасы аясында осы проблемаларды жетілдірудің қажеттілігі, кезеңдері, қиыншылықтары арнайы қарастырылады.

Трек сөздер: әлеуметтік-гуманитарлық білім, интеллектуалды сабақтастық, тәрбиенің ұлттық коды

Кіріспе

Жаңа дәуірде Қазақстанның игілігін арттыратын, мәртебесін көтеретін ұтымды әрі болашаққа жол ашатын жобалар жүзеге асырылуда. Ұлы мақсаттарға жеткізетін серпінді жобаларды үшінші жаңғыру, өнеркәсіптік революция, қоғамдық рухани жаңғыру, интеллектуалды ұлтты қалыптастыру, әлеуметтік бастамаларды жетілдіру деп атаудамыз Елбасымыз ұсынған бұл

әлеуетті бастамалар Қазақстандық дамудың моделін толықтыра түсетін қадымдар, қарқындар.

Қазақстандық дамудың әлденуі, әлеуметтенуі сыртқы экономикалық, сауда-саттық, мәдени және ақпараттық қатынастардың ауқымына, мұндағы серіктестік пен бәсекелестіктің қарқынына да қатысты. Қарқын танымдық және әлеуметтік бәсекелестіктен нәр алуда,

ықпалын арттыруда. Мұнда байырғы дүниетанымдық бағыттар, рухани өлшемдер анау айтарлық мазмұндық, құрылымдық өзгерістерге ұшырауда; озық идеялар мен «өндіріп-тұтыну» теориясының өзара сабақтастығы арасынада алшақтық аңғарылуда; ақпараттық алауыздық пен әлеуметтік-гуманитарлық білімдер жүйесіндегі алшақтық қоғамдық сананың ұлттық, ұрпақтық сипатын анықтауға кедергіні әрқалай көлденең тартуда [1].

Қазақстандық дамудың жаңа модельдері дегенде білімді, ғылымды, адамның өзіне деген сенімді жас ұрпақты тәрбиелеудің үлгілерін ұтымды құралға, ал қоғамдағы оң өзгерістерді ұлттық-мәдени дамудың басалқы факторларына айналдыру [2, 129 б.]. Әлеуметтік-гуманитарлық білімдер жүйесінің ұлттық болмыс пен мәдениетке тигізер ықпалы қажеттіліктен кенже қалуда. Одан еліміздегі мәдени, ғылыми, рухани мұраларымызды игеру іс-шаралары көзге баяу түсіп, олардың мазмұндық эволюциясы жаһандану құбылысының шиеленісіне, ал қойғанда, ұрпақты тәрбиелеудегі ықпалы әлсіздікке ұшырауда. Себебі танымның әлеуметтік-гуманитарлық, мәдениет саласындағы әдістемелі негіздері, олардың жеке тұлғаға ықпалы зерделі зерттеуден қалып қояуда.

Олай дейтініміз әлеуметтік-гуманитарлық білім жүйесінде бәсекеге қабілеттілік принципі, сауаттылықтағы озық ұлттық дәстүрде насихаттау дағдысы өз арнасын таба алмауда; кейбір бастамалар - прагматикалық мінез-құлық үлгісі, ұлттың ұтымды ойлау жүйесі, ата-баба дәстүрінің тарихи жаңғыру тәжірибесі өзара қисынды қамытылмауда; мәдениетіміздегі ұлттық код сабақтастығын дәйекті, дәлелді, жітік көрсете алмаушылық орын алуда;

білім культі – ұлт жетістігі десекте, осы ұстанымның рухани коды нақты да жүйелі көрсетілмеуде. Осындай келеңсіздік пен қиыншылықта мәдени бірігейлікті сақтау жұмыстары әруақытта нәтижелі жүргізілуде дей алмаймыз; әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар деп атасақ та, осы білімдер жүйесіне ғылыми негіз және көзқарас жетіспеуде, содан әлеуметтік-гуманитарлық білім жүйесіне деген талпыныс уақыт өте әлсіреп бара жатқанын сезінеміз [2, 190 б.].

Ұлттық код деп біздің тіліміз, әдебиетіміз, мәдениетіміз, тарихымыз, дініміз деп дұрыс айтып, ұрандатып жатсақ та, бұл бағытта кәсіби сауаттылық, дүниетанымдық ықпалдастық, патриоттық ықылас жетіспеуде, енжарлық пен бейтараптық күш алуда, кезеңге лайық батылдық жетіспеуде. Мұнымыз асыра сілтегендік емес. Білімнің бұл саласына ат үсті қараушылық қандай қауіпке ұшырататынын зерттеп, болжап жатқан арнайы орталықтар жоқтың қасы. Ол дегеніміз жас ұрпақты тәрбиелеуде, рухани мұрамызды игеру шарасында кездейсоқ қысымға жиі ұшырай беретініміз бір қалыпта тоқырап, өмірге, өнерге, интеллектуалды өнімге деген тұйық түсініктер мен көзқарастар мамандардың өздерін де біртіндеп матап алатындығына күмәнданатындар шамалы. Қала берсе, ең бастысы, интеллектуалды тұйық пен тұңғыықта «Елбасы ұсынған қоғамдық сананы жаңғыртудың басты ерекшелігі – ұлттық кодқа бейімділікті, өз мәдениетімізді, ұлттық «Менді» сақтау» әрекеттері аяқсыз, дәнекерсіз қала бермек» деген ескертпесі дер кезінде айтылған [3, 37 б.].

Әдістер

Адамдардың мінез-құлқы,

психологиясы, дүниетанымдық ұстанымы, көшбасшылық қасиеттері біліміміздің түйіні мен тәжірибеміздің көрсеткішіне айналмаса, онда бірбеткей келте түсініктер етек алмақ. Оқу жүйесіндегі кемшіліктен арылудың, гуманитарлық тәрбиені жетілдірудің қалыптасқан әдістері, жаңа амал-әрекеттері бар. Олардың санатында білімді салыстыра, тұжырымдамалы, әдістемелі, құрылымдық-функционалды, тәжірибелі тұрғыдан жүйелі талдаудың маңызы ерекше. Екі мысалға жүгінелік.

Ұлты жапон американдық бизнесмен Роберт Кийосаки (4) мынандай ойымен бөліседі: «Байлар – сараң қарақшылар», «кедейлер – жалқау ұрылар» Екі жаққа да білімді ақыл жетісе бермейді де, оларда үрей мен өзіне сенбеушілік үнемі басым болады. «Адам заманға сай ағыммен жүру тиіс. Қазіргі таңда модернизация адам өмірінде өте маңызды рөл атқарады. Жаңашыл адам әрқашан қажетті адам. Сондықтан адамдарға өзі үйренген жайлы зонадан шығып, жаңалықтарға еруі керек, оны оқып үйренуі керек. Өмір Сізге болмаған мүмкіншіліктерді алдыңызға тартады. Бұл күн сайын болуда,. Бірақ біз көбінесе оларды байқамаймыз. Ал олар қашан да баршылық». Үміт пен мүддені салыстыра отырып, «ақша табу үшін емес, тәжірибе үшін» жұмыс жасау керектігін еске жиі салады. Тәжірибе үшін, сол саланы үйрену үшін жұмыс жасағандар соңына үлкен табыстарға, жетістікке жеткенін алға тартады. Өмірлік тәжірибе жаман әдеттен, жалқаулықтан, менмендіктен арылтатынын еске салады.

Адамның болмысын мәдениет пен әлеуметтік өмірдің жалғасы ретінде қарастыру оның әлеуметтік-мәдени эволюциясын қамту, яғни «адам табиғатын сақтауды қазіргі заманның жаһандық проблемасы ретінде

қарастыру» деген сөз [3, 38 б.]. Адам өмірін жаңа сапаға көтеру, сол үшін интеллектуалды салаға көп көңіл бөлу – қажеттіліктен туындауда. Тек адами интеллект пен жасанды интеллект арасындағы тәуелділікті түсіндіруде бір сарынды аңғаруға болады. Жасанды интеллекттің қолжетімді қолданысы ұшан-теңіз кеңеюде. Десекте, жасанды интеллект адам интеллектісінің, мәдениетінің құралы, құрамдас бөлігі, дәнекері, қосымша ресурсы екендігін бүркемелейтін жалаң, біржақты түсініктер етек алуда. Өйткені ғылыми жаңалық дегенде, оның тек прагматикалық нақты пайдалы жағы ғана ескеріліп, жаңалықтың әлеуметтік, мәдени, дүниетанымдық мазмұны салыстыра қарастырылмайды. Қызмет, қызметтің жаңалығы «ақша табу үшін, баю үшін» деген ашық қағидалы ұранда жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесі, адам болмысын жетілдіру тәжірибесі «көлеңкеде», назардан тыс қала бермек. «Адамды жетілдіру – түпкі басты мақсат» деп кейде еске салсақ та, оның өмірлік маңызы ұмытылып бара жатқандай.

Мәселе өмірдегі жетістік пен ғылыми жаңалықтың әлеуметтік, мәдени және прагматикалық маңызын бір-біріне қарсы қою немесе бөле-жара қарауда емес, керісінше, олардың сабақтастығын нақты қажеттілік пен мүддеге орай көрсетуде. Интеллектуалды сабақтастық қағидасын сауатты басшылыққа алуда. Оның басты тұжырымы – ғылымдағы басалқы ұстанымдар мен құндылықтар – адам мен қазына ресурстарын ұтымды пайдалануға тиесілі инвестицияны көбейту; елімізде әлеуметтік жаңғыртудың серпінді де ауқымды ықпалдастығын; әлеуметтік мемлекет пен ұлттық әл-ауқаттың қазақстандық үлгісін нығайту, сол нысандарды шарттармен дұрыс ұластыру, сондай

заңдылықпен есептесу.

Іріктеулі мұндай іргелі міндеттер замануи қажеттілігінен туындауда. Ал жаңа әрекеттер тұғыры гуманитарлық-әлеуметтік бастамалардың негіздері мен тұстарын нығайтуға, олардың жүйелілігі мен тиімділігін өзара үйлестіруге, іске жұмылдыратын нұсқау мен тетіктерді реттеуші жетекшілердің жауапкершілігін айшықтауға арналмақ.

Нәтижелер

Бұл басалқы бағдарларда мүдде ортақ, мүмкіндік ұқсас, міндеттерге үйлес негіз айқын. Іргелі жетістіктердің үйлесті, дәрежелі өлшемдері, яғни нәтижелері бар. Нәтижелер - Қазақстандық тұрақты даму мен өзара серіктестік кеңістігі: ұлттық тәуелсіздік пен келісімді, елдегі тұрақтылық пен теңдікті қамтамасыз ететін саяси-құқықтық деңгейде; халықтың тұрмыс-салтын жақсартатын, өндіріс өнімдерін арттыратын, экономикалық дамуды демейтін факторлар жүйесінде; адам мен ұрпақтың жаңа бейнесін жасайтын, тұлғаның азаттығы мен еркіндігін кеңейтетін азаматтық қоғамның дәстүрінде; жас буынның өмірдегі өз орнын таппақ, мәдени мұра мен ұлттық құндылықтарды қуаттатқызатын, үлкендердің салтын сабақтайтын әлеуметтік-гуманитарлық бағдарында; адамның өз күш-қуатын көрсете алатын, оны мүдделі қажеттілікке жұмылдыратын өзіндік жетілу өнерін бетке ұстауда білінбек, қалыптаспақ [5]. Ағымдағы осы басты бес жағдайларды ескеретін, есептесетін жаймен бетпелі жүздесудеміз. Іскерлікке кеңістік ашылды, бірақ келістік жетіспеуде; сенім жүктелді, тек сауаттылық әрқалай көрініс алуда. Алауыздыққа қарсы дайындық пен әрекет қандай?

Дискуссия

Іргелі бастамалар отырғанымыз танымдық біліктілікті, істегі білгірлікті, қарым-қатынастағы бітімгерлікті, кәсіпкер серіктестікті, әлеуметтік бірлікті, бірдей қолдайтын, мүдделі іске жол ашатын келісті де кешенді іс-шаралардан, осы бағыттағы айтыс-тартыстардың ортақ тоқтам-түйіндерінен құралатынын мойындайды. Білім саласында, әлеуметтік бастамаларда пікірталасты - Қазақстан халқының тұрмыс-тіршілігін жақсартуына ауқымды қадам және бірлігін нығайтуға кепілдік болатын үйлестік пен ұйқастық, қалаулы іргелі іс-әрекеттер үдетуде.

Бірақ қазіргі ғылымның дүниетанымдық, тұжырымдамалы және құндылықтар жүйесі, ғылыми индивидтің әлеуметтенуі мен әлеуеті, ойлану процесін жаңғыртудың алғышарттары, ғылыми қызметті кәсіби деңгейге көтеру мүмкіндіктері, мәдениеттегі іс-әрекет философиясы, олардың эвристикалық ережелері арнайы кешенді, жүйелі зерттеуден шет қалуда.

Әлеуметтің әлеуеті, адам капиталы, мәдениет ресурсы, тіпті ұлттық код, рухани код жүйесі әлеуметтік-гуманитарлық білімге, ғылымға түсетін, оған жүктелетін міндеттерді еселетуде. Әлеуметтік-гуманитарлық білім – дүниетаным мұрасы, сауаттылық сабақтастығы, тәлім қазынасы, адамгершілікке бағдар, іргелі ізденіс пен ұмтылысқа әдістемелі құрал. Онда құны кемімес өлшем, өрісі тарылмас кеңістік, адамдықты ардақтаудың кемеңгерлігі бір-бірімен қабаттасып ұласуда.

Содан да болар барлық оқу орындарында әлеуметтік-гуманитарлық пәндер блогы бойынша – тарих, тіл, әдебиет, философия, құқықтану, әлеуметтану, мәдениеттану, саясаттану және т.б. білімдер саласында

дәрістер оқылады, бірақ әр көлемде сабақтар өтеді. Бұл пәндер кезкелген мамандардың азаматтық-қоғамдық өресін қалыптастыратын әдістемелі құралға, кешенді тәсілдің жүйесін қалыптастырады деген ұстаным айқын. Оның үстіне, ХХІ ғ. білімділер саны, мамандық түрлері көбеймек, яғни ұрпақтар алмасуы мен ғылыми парадигмалар түрленуі жиілемек; ғылымда жаңа нәтижеге қол жеткізу – басалқы да тұрақты ұстанымға айналмақ. Табыс та, жарыс та нақты нәтижемен де, бағдарлы ұстанымның рухани ұлағатымен де өлшенбек. Тыныс кеңейген сайын талғамды сұраныста сұрыпталуда.

Рухани жаңғырудың қайнарында білімнің адамгершілікті әспеттеуге, жас ұрпақтар қатынасының мәдениетін қалыптастыруға, адамдардың арақатынасын реттеуге, тіпті қоғамға қосар үлесі арта түспек. Осы ынталы бетбұрыста 1) бүгінгі болмыспен етене араластыратын, болашаққа үміт үздірткізбейтін ұласты кіріс көзінің міндеттері нақтыланып; 2) олардың қомақтануы ұлттық сипат алуда. Осындай әлеуметтік-гуманитарлық жаңғырудың куәсі болудамыз.

Елімізде қоғамдық реформа білім реформасының локомотиві болуда. Бірақ білімге деген, соның ішінде әлеуметтік-гуманитарлық білімге деген сұраныс қандай? Мұндағы қордаланған мәселелер дұрыс шешімін табуда ма? Салмақты сауалдардың жауапсыз, шешімі аяқсыз қалып жатқан жақтары жетерлік. Ойдағы күдік әрекеттегі кедергіні үдетпесе баспайды. Бұл бағытта ұстанымды ұран ретінде қабылдау, тапсырысты несие деп өзімізді жұбату қауіпті күшейтпек. Ымырашылдық жеңілдікке жетелейді, өйткені кәсіби азаматты

тәрбиелеудегі мүмкіндік пен бағдарды нақты ескерткізбейді, ел-жұртпен келісім-шартта үлкен нәтижеге қол жеткізбейді. Шешуші кезеңде тірлігіміз баяу болса, онда бірлігіміздің нышаны қандай болғаны деген сауал еріксіз тілге оралады.

Елбасымыздың бастауларындағы әлеуметтік бірлік пен рухани жаңғыру ұстанымының маңызын толығырақ түсіну, түсіндіру үшін әлеуметтік-гуманитарлық білімдер жүйесіне деген байырғы көзқарасты өзгертудің, оның бүгінгі жағдайын қайта қарастырудың, ішкі эволюциясынан туындайтын қағидалы тұжырымдарын толықтырудың қажеті анағұрлым артуда. Кәсіби маманның азаматтық өресін, кәсіби қызметтің ұлттық сипатын дәйектеу, демеу үшін осы үшбірдей ұстанымды қатар бетке ұстау, сондай-ақ әлеуметтік-гуманитарлық мұра мен межеге жүгіну - өркениеттілік айғағы, өсер ұрпақтың айдары, іштей бірліктің қайнары екенін ескерелік.

Ағымыздан жарылсақ, ішкі қарқын және кешенді өзгерістер, сыртқы информациялық қысымдар әлеуметтік-гуманитарлық саладағы мамандарды есеңгіретуде. Ой-пікірдегі осалдық буырқанған өмірдің бүгінгі шынтуайты мен қысымынан туындауда; әріптестік ақсағанда білімнің(жаңа деңгейдегі өресін анықтай алмаудамыз; жаңа мақсат-міндетті түсінбегендер емес, түсінгісі келмейтіндер өзінің әлеуметтік-мәдени ортасынан шеттеп қалатынын ұға бермейді. Оған өткір ой, дәлелді уәж, батыл бастау, жүйелі қолдау, инновациялық қозғалыс жетіспейді дейміз. Рас. Өркім өзін түзететін кез келгенін, сол сәтпен есептесу керектігін ұға алмай жатқанын жасыра алмаймыз. Қоғамдық-гуманитарлық білімде кемістікті қымқыратын, үйлестікке

ұмтылмайтын жәйттерден кемтар емеспіз.

Өйткені білімнің бұл саласында теориялық даму баяу, қолтаңбалы жағы шашыранды, әдістемелі басалқылық жаңа дәуір талабына орай айқындалынбаған, серіктестік тұрақты емес, оның реформалық бағдары анықталынбаған. Қанағатсыз күйлер біртіндеп қосақталуда. Қысқасы, ағартушылық жұмысты жаңа талап пен ереже тұрғысынан өзгерту, сол үшін жүйені, әдістемелі негізді, идеялық бағдарды жетілдіру қажеттілігі анағұрлым артуда.

Қордаланған бұл проблемалар бір мамандық, бір орталық, бір ведомстволық құрылым аясында толық шешімін таба қоймайды. Шашыранды әрекет әлсіз. Одан дара бастаманың тиімділігі мен ұтымдылығы білінбейді, мойындалмайды [4, 63 б.].

Өмір нені көрсетуде? Алаңдаушылықты, асықпаушылықты, даңғазалықты, турасын айтсақ, айтары жоқ әрекетсіздікті, ұлттыққа үлгі болмайтын жәйттерді тұйықтауда. Ал келеңсіздіктер ойдағы іргелестікті, әлеуметтік кірісті түбірінен байқаусызда дейміз бе, әйтеуір, шалуда. Содан мамандардың өзара жақындасуы тоқырап, шығармашылық серіктестіктің нәтижелері қанағаттандыра бермейді.

Алауыздықта рухани құлшыныс пен құштарлықтың өрісі біртұтас, ал өлшемі түрлі, яғни оның тұтас жаңаруы бірдей болмайтыны көзге ұрып тұр. Тұлғалық әрекет пен тәрбиелік іс тоқыраған кезде адамның жеке қасиеті мен шығармашылық қабілеттері арасындағы байланыс үзіліп, кісілік қасиеттердің ырыс көзі, ынтымақ күші ретінде бағаланбауы, ендігі таңқалдырмайтын күйге жеткендей.

Бүгінгіміз бен болашағымыздың

ақиқатын дұрыс анықтамай халықтың өмір-салты мен ұлттық ерекшелігін, ұрпақ тәлім-тәрбиесі мен ынтымақтастығын, маманның білімін, қабілет-қасиетін, кәсіби деңгейін елеусіз, ескерусіз қалатыны үйреншікті құбылысқа айналған жайда, рухани жаңғыру бағдарламасы ұрандық тұйықтан шықпайды.

Бұл мәселелер көрші елдерде қандай шешімін табуда, ұтымды қандай ұстанымдар жүзеге асырылуда? Практикалық та, дүниетанымдық та маңызы басым, ортақ жайлар. Одан біз беймәліміз. Кеңінен талқылап, өзара тәжірибе алмасатын кез келді.

Әлеуметтік дәстүр - гуманитарлық жаңғырудың бет-бейнесі десек, әлеуметтік-гуманитарлық білімнің тұрақтылығы рухани прогрестің қырсырын ұқтырады, интеллектуалды инновацияның алдыңғы шебіне тартады. Түбінде, жүйелілік пен жетекшілік бағамы туралы білгеніміз, ұққанымыз, істеп жатқанымыз тартымды, тиімді болмай, онда ынталы ізденістер қоғамдық қажеттілік пен болашаққа қызмет ету іс-шарасындағы кемістік аяқтан тарта бермек. Жалаңдық діттеген межеге жеткізбейді. Оның үстіне, бұл пәндер мен ұлттық мәдениет арақатынасы жаңа заман талабына орай дәйекті, ұйымдасқан түрде талқыланды. Оған, шамасы, қоғамдық-гуманитарлық пәндердің қалыптасқан жүйесі мен ұстанымы жетіспегені, олардың функционалды қызметін толығырақ тізіп берудің реті келмегені де теріс ықпалын тигізуде.

Әлеуметтік-гуманитарлық білім ұғымын біртұтас құрылым ретінде қолданамыз. Бірақ осы саладағы білім беруде салалық жіктелу басым; жастардың білімі мен санасының эволюциясына тән тұтас түсінік пен

кешенді көзқарас жетіспеуі аңғарылуда. Оның себептері жалқы емес. Жіктелу ахуалы қазіргі әлеуметтік белсенділікке, адамның азаматтық және кәсіби сұранысына сай келе бермейді, пәндердің фундаменталды-әдістемелі зерттеулерінде ауқымды, нәтижелі жұмыстар баяу жүргізілуде. Бұл бағытта сандық көрсеткіштер басым. Ал жалпы сандық мәліметтер қазақстандық және гуманистік сұраныстарды өтей бермейтіні анық. Қоғамдық-гуманитарлық ғылымдағы теория мен қоғамдық-кәсіби дайындықтың жаңғыру серпіні жас өспірімдердің санасында қилы-қилы, тарам-тарам өрбіп жатқанын несіне жасырамыз.

Қоғамдық-гуманитарлық білімде, ғылымда инновациялы, бәсекелі қарқын баяу; теориялық зерттеу жұмыстарын әр деңгейде, іргелі тұжырымдамалы негізсіз, бағдарсыз жүргізу ырқы қалыптасуда. Теориялық, әдістемелі және дүниетанымдық сараптамалар заман, тәуелсіз мемлекет, ұлт талабына бейімделмей, жаһандық біржақты стандарт тұрғысынан жеке, дара пункт бойынша «қысыммен» жүзеге асыру дағдысы түрлі түйткілге ұшырауда. Әр пәннің ішкі құрылымы аяқ асты, күтпеген құрылымдық, тақырыптық тұрғыдан «толықтырылуда».

Құрылымдық толықтыруға ұстаз-ғалымдардың ресурсы мен кәсіби тәжірибелері нақты ескерілмеуде. Оған ұстаздардың кәсіби-әдістемелі деңгейін көтеретін арнайы орталықтар мен институционалды құрылымның болмауы, жұмыстарының идеялық шашыраңқылығы теріс ықпал етуде. Әлем мен қоғамтанудағы, тұлға мен ұлттанудағы, тіл мен өнертанудағы ағартушылық және қазақтану ізденістердің іркілуі, тәлім-тәрбиелік жұмыстардың ұлттық жобасы мен

қазақстандық жолын қалыптастыра алмаушылық күтпеген, үстемелі тұйыққа ұшыратуда. Не керек, кездейсоқтықтың себеп-салдарын дұрыс ескермеушілік, қазақстандық дамудың қоғамдық-гуманитарлық жобасын жасау жұмыстарын тоқыратуда, қиындатуда. Содан серпіліске лайықты сауаттылық, серіктестікке сұраныс артуда.

Халықтың төл дүниетанымына, рухани байлығына, мамандардың кәсіби ресурсына әдістемелі көзқарас үшбірдей өрелі өрістер қажетінен - интеллектуалды деңгей, арнайы ақыл-парасаттық дайындық, рухы биік мақсат-мұратқа ұмтылу жүйесінен туындауда. Маман толыққанды тоқтам-түйінге теориялық таным деңгейінде, сол қызметті саналы игергенде жетеді, қисынсыздықтан өзін сақтандырады.

Кәсіби мамандану - адамның белсенді іс-әрекетіне, өнімді еңбегіне, қоғамдық қатынастың жетілгендігіне, мемлекеттік басшылықтың өтімділігіне, мәдени мұраның өміршеңдігіне қатысты. Әлеуметтік-гуманистік сабақтастық келісімді, үйлестікті, сауаптылықты, ықпалдастықты ұлттық рухпен үйлестіреді; адамның азаматтық қалауынан туындайтын ұмтылыстарды - түсіністікті, төзімділікті, үйлестікті, үндестікті ұлағаттайды. Осындай құрылымдық модельдер салт-дәстүрдегі киелі ұғымдарды, құндылықтарды насихаттаудың дәйектілігін жетілдіреді. Төл ісімізді арттыратын мүмкіндік, нақты жағдайлар артуда. Тоқтам-түйіндер қандай болмақ?

Қорытынды

Гуманитарлық дәстүрде инновациялық идеяны орнықтыру үшін қос арнаны - жаңа тұжырымдамалы негіз бен тұжырымдама энергетикасын жандандыру шарт. Солай десекте, білім

саласында жүзеге асатын қазақстандық диалог пен демеушіліктің үйлесті үлгісін байқамаппыз. Әзірге ұтымды әрекеттерден гөрі ұран және уәде басым. Осындай қанағатсыз күйде әлеуметтік-гуманитарлық, ұлттық педагогикалық ғылымдардың республикамыздағы болашағы қандай болмақ? деген сауал жауапсыз қалуда. Мамандардың кәсіби деңгейі мен жүйесін жетілдірудің жолдары мен жобасы қандай? деген өткір де ортақ сауалнаманың ойға орала беруі де содан.

Жүйесіздікте бағдарлы ұстанымды сауатты түрде жүзеге асыру, танымдық-тәлімдік ізденістердің стандартын жасау және мазмұндық сапасын көтеру міндеттері нақты шешімін таппай, күмәнді күйде қалуы тегін емес. Бейжайлықта кәсіби мамандыққа деген борышта азаматтық, мамандыққа деген адалдық қағидасы сақталына бермейді. Оқу жүйесін жетілдіруде ұстаз-ғалымдардың кәсіби тәжірибесі мен өмірлік ұстанымдары кеңірек, толық пайдаланбайды. Ұстаздардың біліктілігі мен білгірлігін арттыратын жұмыстар жүйелі негізге сүйенуден алшақтауда. Нәтижесінде өрлеу, өсу, өнегелі талпыныстарға кәсіби назар, жігерлі де жүйелі қолданыс, мемлекеттік өтімді қолдау бабымен жүргізілмейтінін байқаймыз.

Осы бағытта шешілмеген, шешуін таппаған мәселелер қордаланған сайын қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар саласына жаңа сұраныс артты. Оның астары мынада: ізгіліктің орташа мәні анықталынбай, кем-қетіктің ортақ, үйлес салдары анықталынбайды; іс-әрекет пен құмарлықтың әрқайсысы моральдық орташа мәнге ие бола алмайды. Ал ойдағы бұлыңғырлық қашанда ертелі-кеш адасуға, босаңдыққа, озбырлыққа ұрындырады.

Келеңсіз жағдайда басты қажеттілікке - білім берудің гуманитарлық дәстүрі мен әдістемесін ойлану жүйесі негізінде үйлестіру, мамандардың адами капиталын, кәсіби ресурсын толықтыру мәселелерін жаңа деңгейге көтеруде. Осы бағыттағы білім мен тәрбиеге жүйелілік, ой мен әрекеттің ықпалдастығы, ұстаным мен тетіктің сабақтастығы заманның жаңа талабына орай пысқталуы қажет. Біржағы саналы, жүйелі ізденістердің маңыздысын іріктеп, оларды жан-жақты талдап, оқу жүйесін қарқындатуға қолдану - сұраныстың инновациялық міндетін құрайтынын да ескерелік [5].

Әлеуметтік бағыттағы инновациялық талаптар әдістемелі құрал ғана. Инновацияны Қазақстандық дамуға тән принцип, ұстаным, бағдар ретінде тұтас сараптағанда ғана, оның танымдық-тәлімдік маңыздылығы, мәдени деңгейі артпақ. Онсыз ұрпақ тәрбиелеудің, оқу жүйесін басқару жүйесінің тиімділігі туралы нені, қандай түйінді пайыммен басып айтуға болады?

Мәдени жетістіктер – ойластырылған рухани жаңғырудың және мінездегі ұстамдылықтың өлшемді өресі. Ол дегеніміз - халықтардың өмір сүруінің тәсілі мен тәжірибелерінің айғағы, өркениеттің жетілу аймағы, қарым-қатынастардың байламы; адамның өзі тіршілік жасайтын, өмір сүретін ортаны игерудің деңгейі мен ауқымы; ұрпақтарға өзара тіл табысудың өрнектерін қалыптастыру; қазіргі заманға деген «ақыл-парасаттық көзқарас» [6]. Мультикультурализм «қоғамның догма ретінде әртүрлілігін қарастырады, бірақ бұл дегеніміз азшылықпен шектелуі керек қауымдастық. Саясаттану авторлары сілтеме жасай отырып мультикультурализмді институттандыруға ұмтылуы, барлық

әртүрліліктегі белгілі этникалық және мәдени қоғамдастықтадың» әлеуметтік-гуманитарлық білімдерін жаңғыртуды қолына алғысы келеді [7, 15 б].

Бұл факторлар, бетбұрыстар ұлттық код пен рухани кодтың, яғни қоғамдық жаңғырудың тұтас негізін құрайды. Баянды бастау - үлкен мақсатқа жеткізетін мақсат-міндеттерде; дүниені

пайымдап қана қоймай, оның өзгеру себептерін түсіндірер және өз ортасын өзгертер ықыласты әрекетте; өзін тану арқылы табиғатқа жақындайтын талпыныста анықталынбақ, үйлеспек. Қауымдас өмірде сенім мен еркіндікті қабаттастыратын, серіктестікке күш беретін бастауды кешенді негізде зерттеу – алдағы міндет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Назарбаев Н. А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания // Казахстанская правда. – 2017. – май. – 12.
- 2 Молдабеков Ж. Ж. Интеллектуальная нация: стратегический курс и культурно-национальные факторы становления // Избр. статьи. – Алматы: Қазақ университеті. – 2015. – С. 129-196.
- 3 Черникова И. В. Сохранение природы человека как глобальная проблема современности // Вопросы философии. – 2016. – №9. – С.37-43.
- 4 Ракитов А. И. Эпистемология социально-гуманитарных наук // Вопросы философии. – 2016. – №9. – С. 63-71.
- 5 Петрова В.Ф., Хасанов М. Ш. История и философия науки. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 150 с.
- 6 Дербісәлі Әбсаттар қажы. Әл-Фараби шығармалары қазақ тіліне аударылса // Алматы ақшамы. – 2018, май – 31.
- 7 Nuryшева G., Kosherbayev Zh. Postmodernism: theory and practice of Multiculturalism in Europe // Central Asian Journal of Art Studies. – 2017. – № 1. – P. 15.

Молдабеков Ж.Ж.

*Казахский национальный университет им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан*

МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ СОЦИОГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НУЖДАЕТСЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ИНТЕРЕСЕ, МЕЖДУНАРОДНЫМ ОПЫТЕ, ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКЕ»

Аннотация

В статье анализируются мировоззренческие, нравственные, методологические и воспитательные аспекты социогуманитарного образования, его структурно-функциональное предназначение в духовном обновлении казахстанской молодежи. Взаимное влияние социогуманитарных дисциплин ныне утрачивает системные основания, стратегические установки и опыт междисциплинарных связей. В то же время возрастает потребность в духовной модернизации межпредметного диалога и возрождении роли гуманитарной традиции, в усилении преемственности между идейно-воспитательной работой и потенциалом национальной культуры.

Автор излагает свое видение по поводу того, как поднять статус и перспективу развития социогуманитарного образования в будущем.

Ключевые слова: социально-гуманитарное образование, интеллектуальная преемственность, национальный код воспитания

Zh. Zh. Moldabekov

Al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

MODERNIZATION OF THE SOCIAL AND HUMANITARIAN EDUCATION SYSTEM NEEDS IN PROFESSIONAL INTEREST, AN INTERNATIONAL EXPERIENCE, AND THE STATE SUPPORT SYSTEM

Abstract.

The article analyzes the worldview-moral, methodological and educational aspects of the socio-humanitarian education, its structural and functional purpose in the spiritual renewal of the Kazakh youth. The mutual influence of socio-humanitarian disciplines now loses the systemic foundations, strategic attitudes, and experience of interdisciplinary connections. At the same time, there is a growing need for spiritual modernization of the interdisciplinary dialogue and the revival of the humanitarian tradition's role, in strengthening the continuity between ideological and educational work and the potential of the national culture.

The author sets out his vision on how to raise the status and perspective of the development of social and humanitarian education in the future.

Keywords: social and humanitarian education, intellectual continuity, a national code of upbringing.

Автор туралы мәлімет: Жақан Жанболұлы Молдабеков - философия ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық өнер университеті
e-mail: zhakhan.moldabekov@mail.ru

Сведения об авторе: Молдабеков Жахан Жанболович - доктор философских наук, профессор Казахского национального университета им. Аль-Фараби
e-mail: zhakhan.moldabekov@mail.ru

Author's data: Moldabekov Zhakhan Zhanboluly - Doctor of Philosophy, Professor, Al-Farabi Kazakh national university
e-mail: zhakhan.moldabekov@mail.ru

CHILDREN'S OPERA STAGING PRACTICE IN KHARKIV

МРПТИ 18.41.45

A. Kuzmina ¹

¹ Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of
Arts
Kharkiv, Ukraine

CHILDREN'S OPERA STAGING PRACTICE IN KHARKIV

Abstract

In the article, features of performances of children's operas (with participation of children) in Kharkov are considered. The importance of such forms of work is determined in the light of the problems of interpersonal communication and Internet addiction. In the performance "Switch on the Night" by S. Banevich, directed by I. Ivchenko in the School of Modern Theatrical and Stage Directions, references to the works of K. Stanislavski-director are traced. This production refers to created according to the repertory theatre rules of the work - the collective of the school worked on it during the year with the involvement of the forces of the musical, theatrical, choreographic and artistic departments. Another form of staging was used in the performances of the projects "Holidays at the University" and "Children's Philharmonic" at the Kharkov National I. P. Kotlyarevsky University of Arts. The performances were accomplished in a short time (2 weeks for J. Dubravin's "Shool", 2 months for M. Lysenko's "Winter and Spring"). As practice has shown, this form of work puts forward to creative directors certain requirements: 1) detailed director's plan; 2) the most accurate instructions to children regarding the interaction of heroes among themselves, special actor reactions to the actions of partners; 3) mise-en-scenes should be frequently repeated and stay the same every rehearsal.

Key words: children's opera in Kharkov (Ukraine), children's psychology, J. Dubravin's musical, S. Banevich's opera, "express production", musical and theatrical compositions for children by M. Lysenko.

Introduction

The children's opera is now a genre with a rich stage practice on various stages of Ukraine and Kharkov in particular. This article deals with the Kharkiv productions of recent years in which participated the children only.

Methods

The study used the method of comparative analysis of the children's operas, staged at the School of Modern Theatrical Stage Directions, and within the projects "Holidays at the University" and "Children's Philharmonic" at the Kharkov

National I. P. Kotlyarevsky University of Arts. The choice of performances is conditioned by their importance for the stage practice, and because the author of the article was a direct participant of two of them (as a teacher).

Results

Children's opera, combining singing with its theatrical and playful embodiment, gives the opportunity to work in the team, which is especially important in our time. Despite the illusion of communicating with the world through the Internet, in fact, children have difficulties with overcoming the invisible virtual curtain: the subtle "painted veil" of the computer screen firmly separates youngsters of the same age from each other. The "singularity of the Internet world" attracts them but often this leads to the formation of Internet-addiction. As N. Oskina writes, one of the reasons provoking it was that in this network "reality becomes changeable, compliant, obedient", and a child has the opportunity to look better, cooler [8, p. 152] – "to seem, not to be" paraphrasing the expression of Stanislavski. Children's opera in this case, besides the tasks of aesthetic education and the formation of ideals, can become a kind of psychological therapy for children experiencing difficulties in communication. On the one hand, it makes it possible to "try on" various behavior and character types too, in other words, to try to create another version of one's self, on the other hand, it requires skills of interaction with partners, tolerance to the opinion different from one's own; moreover, there appear conditions for imitation of each other, which psychologists consider "as a condition for the transfer of children from physical object relations to each other to social, truly human relationships" [6, p.80].

Discussion

Regular performances of children's operas in the School of Modern Theatrical Stage Directions (SMTSD, Kharkiv) indicate that teachers take into account the beneficial influence of collective creative work on their students. The performances are prepared during the year with the involvement of all creative forces (students and teachers of the musical, theatrical, choreographic, art departments), as in the adult repertoire theater. Since 2008 to nowadays there were prepared S. Banevich's "Opera about The Kashka, The Cat and The Milk" (libretto by T. Kalinina after D. Mamin-Sibiriyak's fairy tale), Zh. Metallidi's "The Great Cockroach" (libretto by the composer after K. Chukovsky), V. Rubashevsky's "The Green Pharmacy" (libretto by the composer after P. Sinevsky), S. Gorkovenko's "The Fire Steel" (libretto by A. Amirova-Gorskovenko after H. K. Andersen's tale of the same name), N. Karsh's "Cockadoodledoo" (libretto by I. Tokmakova) and S. Banevich's "Switch on the Night" (libretto after R. Bradbury's story). The last composition (staged in 2015) is the most complex work performed to date. It is unusual for a children's work: it has "a complicated interval of vocal parts", there is no division into complete solo and ensemble numbers, which was noted shortly after the appearance of the opera in 1971 by the critic M. Goldenstein [3, p. 183]. At first, it seemed an insuperable obstacle, but children open to everything new successfully mastered the language of the modern composer. The possibilities of the music department of the SMTSD did not allow the orchestra to be involved, so its "'shaky, mysteriously flickering sound" was pictured by the phonogram. Costume design emphasized the difference of the world in which the Boy, afraid of the dark, lives and the Night's

world: the clothes of “night indwellers” are created from shimmering dark fabrics, and the Boy wears classic light pajamas; when he became the friend of Darkness, his costume is supplemented by elements of black color.

The director I. Ivchenko faced with a difficult task: to make the audience feel a mysterious atmosphere in a small space of the SMTSD stage, in the absence of any mechanical stage equipment and with minimal material costs. However, we note that the director approached the solution of this problem with all earnestness, taking advantage of the experience of the famous director K. Stanislavski, and this seems to be natural. Over time, a tendency has developed to take a serious approach to the production of children’s operas without going into false primitiveness with allowance for the “childishness” of works. Only this style of work provides a high level of performance and its aesthetic value for young spectators. When working with the opera “Switch on the Night”, I. Ivchenko turned to limelight solutions and stage decor which cause associations with K. Stanislavski’s fantastic productions – *Hannele* by G. Hauptmann and *The Blue Bird* (French *L’Oiseau bleu*) by M. Maeterlinck. But if in *Hannele* the atmosphere was created by a single ray of bluish light, in which the bodies of the actors “seemed silhouettes, and their shadows were running, gathering, dispersing ... <...> and the actors lost themselves among them and seemed like shadows” [10, p. 191–192], for the performance of the SMTSD I. Ivchenko created a whole “light score” with the help of several expressive techniques. Among them are the following: 1) the use of ultraviolet light qualities in the “Dance of the Clock” – white elements of dancers’ costumes (sleeves to the elbow and

tights) glow in it, black elements are lost on the black background, and dancers’ movements give birth to associations with the hands of the clock movement; 2) the knock of the Darkness is duplicated by rhythmic flashes of light; 3) shadow theater, designed to show children playing in the window at the house across the street – there is a strong light source behind the actors who are hidden by the white screen, and the stage is into darkness; 4) visualization of the starry sky when the night comes – a placher of garlands imitating the constellations, on a black velvet backdrop; 5) fireflies-flashlights glowing with greenish light, in the hands of Darkness’s companions. To make such a palette of light effects play with all colors, the director completely “dresses” the scene in total black velvet clothes – a method discovered by K. Stanislavski when working on *The Blue Bird*. Black velvet allows you to “hide the depth of the stage and create in its portal a one-colour black plane of not three, but two dimensions” [10, p. 359] and paint on this canvas. As a result, a minimalistic and at the same time bright performance, interesting both for the spectators and for the young artists themselves, was produced.

There is also another way to introduce opera compositions written for children to children in Kharkov – in the format of short-term productions involving, however, great artistic forces. Before proceeding to the analysis of these performances, it seems to us necessary to briefly outline the cultural context in which such actions became possible. More than a quarter of the century The International Festival of Classical Music “Kharkiv Assemblies” exists. It was created in 1991 on the initiative of the rector of Kharkov National I. P. Kotlyarevsky University of Arts, People’s

Artist of Ukraine, PhD in musicology, professor Tetyana Vyerkina. The motto “Resistance to Evil with Art” reflects the long-term program that formed the basis of the festival – popularization and propaganda of classical music of various genres in live performance. In 2013 under the aegis of the festival, the Charitable Fund of the same name was created, primarily to support the young gifted musicians of Kharkiv. Conquering new admirers of classical music among the children’s audience became one of its main tasks. For this purpose the cycles of the concerts “Musical Dynasties”, “Conversations on Music”, the musical and theatrical salon “I Want To Know ...”, the projects “Holidays at the University” and “Children’s Philharmonic” were created on the basis of the Kharkov National I. P. Kotlyarevsky University of Arts (the organizers are PhD in musicology, associate professors of the university Irina Sukhlenko and Yulia Nikolaevskaia). The latter project aims not only to introduce good music to children, but to awaken the taste for performance and creation on stage in them. This educational program continues traditions that have developed in our city: for several decades the Kharkiv Philharmonic Society organizes concerts for the children’s audience, both in its halls and away of them. Since 2005, 5 annual concerts are held on the “Children’s Philharmonic” season ticket.

After 2 years the organizers of the university Children’s Philharmonic decided to master theatrical-musical space along with the purely musical projects (children’s concerts). This decision does not seem random; the leaders relied on the experience of child psychology. The theatrical action combined with music stimulates a deeper perception of the surrounding reality relying on natural

properties which, according to the researchers, are laid in the child from birth. The first of them is a dramatic instinct, a “special form of motor existence” according to P. Chubb. The researcher notes that “this dramatic expression is complex. Its basis is an imitative or mimic instinct for which instruments are used: sound or vocalization, facial expressions and gestures, and generally movement in a broad sense” [2, p. 11]. The second property we name as “Muses-origin core of the child” (according to E. Nikolaeva). It shows itself at all phases of small person development. At first (8-10 months) this is a “speech-singing” (T. N. Ushakov) when a child “can intone, rhythmically reproduce the mother’s phrase and simultaneously move the whole body, making by this time not chaotic but rather smooth movements” [5, p. 151]. Then the song obtains more familiar outlines accompanying the children’s life in different situations: as a spontaneous song arising in the moments of activity; as a fluid (amorphous) song that is born from crowing and exists only for the child as a certain sound background of the game (for example, sounds of transport); as song-formulas – teasers, agreed signals gathering for a game etc.; children also use adult songs transforming them (primarily text) in accordance with the game requirements [5, p. 151–153].

The children’s opera, invariably combining the theatrical element (to which the dramatic instinct responds) with singing (consonant with the “Muses-origin core” of the child), becomes a natural expression of children’s inner nature. From this point of view, I. Sukhlenko and Yu. Nikolaevskaia’s choice for the production in summer of 2016 seems persuasive. They decided on the musical of St. Petersburg composer Jakov Dubravin “Shoo! or The History

of Filofey the Cat” after Valery Zimin’s fairy tale of the same name for children and adults with verses by Victor Gin. It is unlikely that the organizers thought about that, chronologically arranged, programs of “Holidays at the University” in miniature reflect the development of the children’s theater, in particular, the musical one: passive perception of art – theatrical experience – theatrical-musical experience. We remind that in 1776 the countess de Genlis founded in her estate an educational theater for children. She “believed that

through the wise cultivation of the dramatic instinct children could be taught not only such lessons of language and history as education demanded, but the ‘elementary lessons of life,’ – things of the heart and spirit not contained in text-books” [11, p. 12]. Stephanie de Genlis wrote plays for her children herself. This practice has spread throughout Europe, cultivated by the tradition of Hausmusik, which became popular in the XIX century. Under its influence, dramatic plays were enriched with musical numbers, and thus a new genre – the children’s opera – was formed in the last third of the XIX century. Such performances were popular in the houses of noblemen and educated people of that era. For example, F. Shalyapin three times a year held balls and staged musical performances for children in his mansion. Liubov Orlova, well-known Soviet actress in the future (and noblewoman by birth), at the age of seven performed the part of Redka in the A. Buchner’s children’s opera “Mushroom Tumult”. Work on the musical part was conducted by the teacher of music of the Shaliapins older children who also took part in the production. Although it was a home children’s play, they approached very seriously to design the production: the costumes were

ordered from the professional designer N. Lamanova, the backdrop was painted by B. Kustodiev, the playbill was developed by L. Bakst [9, p. 11].

In view of the aforesaid the production of a children’s musical performance, which took place within the “Holidays at the University of Arts” framework, appears not only as an educational beginning, but also as an action that revives the traditions of the past. Despite its apparent simplicity, J. Dubravin’s work has a number of features that allow to refer it to a children’s opera. These are solo and ensemble forms of utterances, musical characteristics of the personages, instrumental episodes. Conversational dialogues – a distinctive feature of a significant number of such works – are a specific trait of the children’s opera. It originates in two different genre-style models of the comic opera – French *opéra-comique* and German *Siengspiel*. However, the composer gives a clear genre definition – “the musical”. The very nature of musical numbers, their genre prototypes (a song, including a pop one, *chastooshkas*), harmony colors show the direct influence of modern popular musical culture. This is not surprising if you recall the origin of “the musical” genre, because it absorbed and synthesized several directions of different genres and styles. T. Kudinova points at the dominated role of jazz music in the final forming of the musical: “It was jazz in the artistic synthesis of the musical that became an effective catalyst for the interaction of elements of various genres – ballad opera, minstrel theater, burlesque, vaudeville, revue, operetta” [quotation on: 7]. In the XX century, the boundaries of the opera were so expanded that the works of the most varied types turned out to be included in its composition and dramatic field. This applies equally to the children’s opera,

which is living and continually developing genre and not only follows the steps of the development of the opera, but makes the matrix from all its latest achievements overworking them in its own way.

We remind that musicals usually are performed either with sound recording or with an orchestra (instrumental ensemble) accompaniment, so the piano part in J. Dubravin's composition they decided to arrange for an instrumental ensemble. The instruments were chosen in accordance with the heroes of V. Zimin's play, in which homeless Cats have their own temper, behavior, the ability to communicate with others, and this often causes associations with human character. An unusual combination of timbres was chosen: accordion, flute, clarinet and acoustic guitar added bright details to the sound of the string quintet and piano. The children became the members of the ensemble; piano part was performed by an experienced accompanist Nina Ivanova. She took the role of the leader who could help young orchestra players not to be confused in all the difficult situations that arise at the stage. The work on the musical lasted eight working days, but in fact the preparation had begun long before the holidays: instrumentalists, choir members and vocalists received their parts at the beginning of the spring semester. In other words, a new composition was mastered on the model widespread nowadays, when all the material is learned in advance, and the production itself is conducted in a short time, in the "express mode".

When the direct realization of the "Holidays at the University" project began, it was time for the rehearsals in groups under the guidance of the teachers-curators. Each rehearsal day was scheduled accurately: lessons with the teachers, a workshop on the stage

movement, combined rehearsals. As a recreation classes in the English language were conducted. There children in a playful form got to know the English "cat's" poetry (let's not forget that the musical came to us from English-speaking countries). But another pleasant surprise waited for the participants of the play: they were given the opportunity not only to perform in it, but to become the artists-decorators. This method could be used (at least in part) by the chiefs of other productions, because through drawing the creative abilities inherent in children become apparent. Psychologists say that the drawing of the child "generalizes the understanding of the world order made by the child's mind" [5, p. 96]. In addition, if we consider a children's musical performance as a subsidiary therapy for Internet addiction problems, making painted scenery can also help to get rid of the accumulated emotional tension, because "drawing is a kind of emotional relief: the accumulated impressions are thrown out of the reservoir of memory, and first of all what overflows this reservoir and especially disturbs the inner feeling" [5, p. 96]. In the musical "Shoo!" 4 sheets of paper (format A0) with stylized cats images were used as symbolic scenery. The children painted them at the hour of rest between classes, and during the performance, they became a picturesque background of action (symbolically, as they hung on balustrades of the balcony above the stage). The costumes were arranged in a democratic style and made up of the participants' everyday clothes: blue jeans and a T-shirt or a checked shirt. Some particular elements stand out against these costumes and emphasized the hero's belonging to the world of people – a Grandmother's patterned shawl or an elegant dress of a Girl, cat's

owner. The makeup of the entire “cat” group – mustache and a dark nose – supplemented hero’s images.

The first musical and theatrical experience within the walls of the University of Arts, which gained considerable success with the public, revealed “bad reefs” for the creative group. In particular, in spite of the fact that the young director A. Volostnoy tempted the children with work at the acting trainings, the children experience was not enough to project the received knowledge into a stage image, especially for a small number of rehearsals. As history shows, children, due to the psychological characteristics of their age, require the most accurate and detailed instructions on the nature of movements, the heroes’ interaction among themselves, special actor reactions to the partner’s actions. In this case, the director’s plan of the teacher should be similar to the orchestral score, in which the actions of each participant, from the main party performer to the actors of the mime ensemble and the choir, are described in detail. Another key to success is the *mise-en-scène* perfecting by repeating them many times. This method, as we know, is used at rehearsals by adult actors, especially it is necessary for children. The actor’s organics and the improvisation freedom are given to a few people; the others can achieve freedom within the given framework by the accumulation of skills.

This experience the organizers realized during the preparation of the next performance – the fantastic opera by M. Lysenko “The Winter and The Spring, or The Snow Beauty” (1892). Of the operatic triad for children, this opera is the most difficult one in form and in music. This is two-act composition with solo entrances, duet, choral numbers written on the basis

of Ukrainian folk ritual songs, which, as N. Andrievskaya says, Lysenko had already collected and arranged for children’s musical performance [1, p. 40]. The plot shows the change of the seasons in accordance with the folk calendar. The fifth-year theatrical department student of the University of Arts Sofia Melnikova was invited to be the director of the performance (this work was her diploma project), and she also acted as a scenographer and a designer. By the beginning of the rehearsals, the director already had a detailed plan of the *mise-en-scène*, and that, taking into account the experience of the previous production, helped the children to get used quickly to the scenic space. Sofia approached the material of the opera creatively and put into action a group of mimic characters – The Summer and The Forest Spirits. The Summer performed a mime sketch with The Autumn on the music of the overture visualizing the images embodied in the music. The Forest spirits – the composite image of the heroes of Ukrainian folklore (*mavkas*, *chugaysters*, *lisovyks*) – performed plastic bridges between the episodes, on the one hand; on the other hand, they became the assistants of the director on stage and kept young actors focused on the order of numbers. When thinking over scenery, S. Melnikova took into account the space of the hall and the material base of the “Children’s Philharmonic” and the large-scale set was replaced by a simple but multifunctional construction that was easily changed. There were several cubes of different sizes, and The Winter’s throne, the platform on which the “winter” characters (The Icy-Roads, The Snowstorm, The Old Snowman, The Breeze) were placed, or the pedestal for The Spring were built from these cubes. In addition, the change of tracteries on

different sides of these figures marked the changing seasons. The costumes were designed in an interesting way: the director decided to emphasize the opposition of different groups of characters, contrasting other tones in the costume of The Autumn to white clothes of The Winter and her retinue and to floral motives in The Spring's dress.

Like the musical, it was decided to perform M. Lysenko's opera with an instrumental ensemble. Its players were again the children – the students of Kharkiv Secondary Specialized Music School, children music schools № 1, № 14; the cello and double bass parts were assisted by the students of the University's orchestra faculty. For "The Winter and The Spring" performance, the choir of the School of Teaching Practice was joined with the choir ensemble of the children music school № 10 (the pupils of the conductor E. Yastrub). Among the singers-soloists, this time there were also adult participants, which did not contradict the composer's intention: during the first home

performance, the Frost part was sang by the nephew of M. Lysenko. It is caused by the tessitura features – the image of the master of the cold requires a low, not a childish voice. The production process this time took two months, the children visited rehearsals every Sunday like the real actors of an adult theater, and this work was not in vain – the performance received a hearty welcome from the audience at the opening night on December 25, 2016.

Conclusion

We think the children's opera is a creative projection of the child's two natural properties – a dramatic instinct and a "Muses-origin core". The Kharkiv productions practice shows the relevance of such works to nowadays, a rich genre palette, which makes it possible to choose an opera for staging considering the age of the performers and their musical skills. This, in turn, demonstrates the modernity of the genre and its relevance to the reality surrounding us.

References:

- 1 Andrievska N. M. V. Lysenko's children's operas / N. Andrievska. – Kyiv: Derzhvydavnytstvo obrazotvorchogo mystetstva i muzychnoi literatury URSR, 1962. – 79 p.
- 2 Chubb P. Dramatic instinct in children and its satisfaction / Percival Chubb [translated by P. Mironositki] // The play: non-periodic issue consecrated to upbringing through playing. – SPb.: Gosudarstvennoe izdatelstvo, 1920. – № 3. – P. 10-15.
- 3 Goldstein M. New music publications for children // Music and Life. – 1975. – № 3. – P. 172-185.
- 4 Gordeichuk N. M. Lysenko Nikolai Vitalevich / N. M. Gordeichuk // Music encyclopedia: in 6 v. / Ed. Yu. V. Keldysh. – M.: Sovetskaia entsiklopedia, 1976. – C. 342-344.
- 5 Nikolaeva E. I. The psychology of children's creative work. – SPb.: Piter, 2010. – 240 p.
- 6 Obukhova L. F. Forms and functions of imitation at child age / L. F. Obukhova, I. V. Shapovalenko. – M.: Moskovskiy universitet, 1994. – 112 p.
- 7 Oganezova-Grigorenko O. V. The musical's artistic and aesthetic specificity in the context of the historical development of the genre // Tavria Studios. Musicology. – 2013. – № 3. – Access mode : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsm_2013_3_13 (date of access: 02.02.2018).
- 8 Oskina N. G. The issue of Internet-addiction: psychological and pedagogical

- interpretation // Omsk Scientific Bulletin. – 2012. – № 3 (109). – P. 152-154.
- 9 Saakov Yu. Unknown Liubov Orlova. – M.: Algoritm Eksmo, 2011. – 288 p. : il.
- 10 Stanislavski K. S. My life in art. – M.: Iskusstvo, 1972. – 536 p.
- 11 Mackay C. D. How to produce children's play. – New York: Henry Holt and Company, 1915. – 156 p.

А. Кузьмина

И.П.Котляровский атындағы Харьков ұлттық өнер университеті

ХАРЬКОВТА БАЛАЛАР ОПЕРАСЫНЫҢ ҚОЙЫЛЫМДЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Мақалада Харьковте балалар операларының (балалардың қатысуымен) спектакльдерінің ерекшеліктері қаралды. Мұндай жұмыс формаларының маңыздылығы адамдар арасындағы қарым-қатынас пен Интернет-нашақорлықтың проблемалары аясында анықталады. И.Ивченконың қазіргі заманғы театрлық және этаптық бағыттар мектебінде режиссер С.С.Баневичтің «Түнді қалай қосу керек» пьесасында Станиславскийдің директорлық жұмыстарына сілтеме жасалды. Бұл шығарма жұмыс ережелеріне сәйкес құрылған репертуарлы театрға жатады - музыкалық, театрлық, хореографиялық және көркем бөлімдердің күштерін тарту арқылы жыл бойы жұмыс істеген мектеп ұжымы. Өндірістің тағы бір түрі И.П.Котляровский атындағы Харьков ұлттық өнер университетінде «Университеттегі демалыс» және «Балалар филармониясы» жобаларындағы көріністерде пайдаланылды. Қойылымдар қысқа мерзім ішінде жасалды (2 аптада – «Брысь!» Я. Дубравина, 2 айда – «Қыс пен Жаз» Н. Лысенко). Тәжірибе көрсеткеніндей шығармашылық жетекшілер алдында мұндай форма бірнеше талаптарды алға тартады: 1) толыққанды режиссерлік жоспардың бар болуы; 2) кейіпкерлердің қарым-қатынасының, серіктерінің іс-қимылына актерлық реакциялардың балаларға нақты нұсқаулық ретінде; 3) мизансценаны қайталау арқылы ұтымды қою.

Трек сөздер: Харьков қаласындағы (Украина) балалар операсы, балалар психологиясы, Я. Дубравин мюзиклі, С. Баневич операсы, «экспресс-қойылым», Н.Лысенконың балалар үшін музыкалық-театралды шығармалар.

А. Кузьмина

Харьковский национальный университет искусств имени И. П. Котляревского

ПРАКТИКА ПОСТАНОВОК ДЕТСКИХ ОПЕР В ХАРЬКОВЕ

Аннотация

В статье рассматриваются особенности постановок детских опер (с участием детей) в г. Харькове. Определяется значимость таких форм работы в свете проблем межличностного общения и интернет-зависимости. В спектакле «Как включали ночь» С. Баневича, поставленном режиссёром И. Ивченко в Школе современных театрально-сценических направлений, прослеживаются отсылки к режиссёрским работам К. С. Станиславского. Данная постановка относится к созданной по правилам работы репертуарного театра – коллектив школы трудился над ней в течении года с привлечением сил музыкального, театрального, хореографического и художественного отделений. Иная форма постановки использована в спектаклях проектов «Каникулы в университете» и «Детская филармония» в Харьковском национальном университете искусств имени И. П. Котляревского. Постановки осуществлялись в короткие сроки (2 недели – «Брысь!» Я. Дубравина, 2 месяца – «Зима и Весна» Н. Лысенко). Как показала практика, такая форма работы выдвигает перед творческими руководителями определённые требования: 1) наличие подробного режиссёрского плана; 2) максимально точные инструкции детям относительно взаимодействия героев между собой, особых актёрских реакций на действия партнёров; 3) оттачивание мизансцен многократным их повторением.

Ключевые слова: детская опера в г. Харькове (Украина), детская психология, мюзикл Я. Дубравина, опера С. Баневича, «экспресс-постановка», музыкально-театральные сочинения для детей Н. Лысенко.

Author's data: A. A. Kuzmina — postgraduate student at the music theory department of the Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts, lecturer at the solo singing department. Scientific advisor — Mizitova Adilya Abdullivna, PhD in musicology, associate professor, full professor at the history of Ukrainian and foreign music department of the Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts.

Автор туралы мәлімет: Кузьмина Александра Анатольевна, И.П.Котляровский атындағы Харьков ұлттық өнер университеті, музыка теориясы кафедрасының аспиранты, Жеке ән салу кафедрасының оқытушысы. Ғылыми жетекшісі: Мизитова Адиля Абдулловна, өнертану кандидаты, доцент, И.П.Котляровский атындағы Харьков ұлттық өнер университетінің украин тарихы және шетелдік музыка кафедрасының профессоры.

Сведения об авторе: Кузьмина Александра Анатольевна, аспирантка кафедры теории музыки Харьковского национального университета искусств имени И. П. Котляревского, преподаватель кафедры сольного пения. Научный руководитель: Мизитова Адиля Абдулловна, кандидат искусствоведения, доцент, профессор кафедры истории украинской и зарубежной музыки Харьковского национального университета искусств имени И. П. Котляревского.

ҰСТАЛЫҚ ӨНЕР - ӨНЕРДІҢ БАСТАПҚЫ ФЕНОМЕНИ РЕТІНДЕ

МРНТИ 11.25.41

Ж. Берістен ¹, Р. Базарбаева ¹ К. Ерназаров ¹,
¹ Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер
академиясы
(Алматы, Қазақстан)

ҰСТАЛЫҚ ӨНЕР - ӨНЕРДІҢ БАСТАПҚЫ ФЕНОМЕНИ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақала ұсталық өнердің көркем ойлау ерекшелігін талдауға арналған. Ұсталық өнер - Қазақстан көркемөнер дамуы тарихының ең аз зерттелген тұсы. Оны түсінудің ерекшелігі мен қиындығы осы тарихи мәдени қабаттардың өзгеше бастаулары ретінде, ұлттық мәдени мұраның ежелгі қазынасын дұрыс тануда. Бұдан біз халық шығармашылығының қандай түрі болса да шеберлермен жинақталған көркем тәжірибенің халық өмірімен тығыз байланысында көреміз. Мақалада ұсталық өнердің ерекшелігі мен көпқабаттылығын тануға сәйкес ойлау жүйесін айқындауға қадам жасалады. Әлемде металлургия алғаш Еуразия даласында дамығанынын ескерсек ұсталық өнердің тарихының тым терең екендігімен анықталады. Көне замандағы көшпелі халықтар қару-жарақтарының жасалу, көремделу деңгейі өте жоғары болды. Зерттеулер Ежелгі көшпелі халықтарда қару-жарақ жасау ісінің белгілі бір деңгейде дамыған жеке дәстүрі болғанын көрсетеді. Сондықтан, «Ұсталық өнер» – Қазақстан өнерінің тарихи-мәдени кезеңдерін қамтушы қолданбалы өнер түрі, айрықша өнердің алғашқы феномені ретінде оны зерттеудің ерекше тәсілін табуы талап етеді.

Түйін сөздер: Ұста, ұстаханашылық,, ұлттық өнер, тарих, металлургия, Еуразия, қолөнер, зергер.

Кіріспе

Ұсталық өнер өнертанымдық жағынан алғанда Қазақстан көркемөнер дамуы тарихының ең аз зерттелген тұсы. Оны түсінудің ерекшелігі мен қиындығы осы тарихи мәдени қабаттардың өзгеше бастаулары болып, ұлттық мәдени мұраның ежелгі қазынасын

құрайды. Бейнелеу өнерінің ең пайдалы түрі, ерекше феномені. Сондай ақ Қазақстан адамдарының көркем ойлау белсенділігінің ерекше көріністері бола тұра, олар байырғы дүниетанымдық және көркемдік мақсаттардың ерекшелігін талдау үшін негіз болып табылады. Әлемде металлургия алғаш Еуразия даласында

дамығанынын ескерсек ұсталық өнердің тарихының тым терең екенін ескеруге болады [1].

Шын мәнінде қол өнер түрлерінің әрқайсысының талай ғасырлық тарихы бар. Бұдан біз халық творчествосының қандай түрі болса да, халық өмірімен, сол халықтың қоғамдық тарихымен, күн көрісімен, кәсібімен байланысты екенін көреміз. Қазақ халқыны өзінің күн көріс тіршілігіне қажетті үй-жай салуды, киім-кешек тігуді, азық-түлік өндіруді өзінің тұрмыстық кәсібі етіп, оларды күнбе – күнгі тіршілік барысында орынды пайдаланса, әсем бұйымдар жасап, өмірде сән-салтанат та құра білді.

Халықтың қолөнеріне әдет-ғұрып жабдықтарымен қатар, аң аулауға, мал өсіруге және егіншілікке қажетті құрал-жабдықтар да кіреді. Киіз үйдің сүйегі, ағаш керует, кебеже, сандық жасап, кілем, сырмақ, алаша, ши, түрлі бау-басқұрлар тоқып, арқан, жіп есіп, көннен және илеулі теріден қайыс, таспа іліп, өрім өріп қолдан әр алуан ыдыс-аяқ, адалбақан, асадал, бесік, және т.б. көптеген заттарды халық шеберлері, өнерпаздар, өз қолдарымен жасап, түрлі нақыштарымен әшекейлейтін болды. Бұның бәрі ұсталық өнердің тікелей жемісі [2].

Қазақ халқының қол өнері деп халық тұрмысында жиі қолданылатын бастыру, қалыптау, құрастыру, қашау, өру, тігу, тоқу, бейнелеу, түрлендіру сияқты шығармашылық өнер жиынтығын айтады. Халықтық қол өнері бұйымдарының бір тобы үй-іші мүлік жабдықтары болса, екінші тобы- қару-жарақ жабдықтары, ағаш ию, сүйек ою, мүйіз балқыту, мәтінді өңдеп, өрнектеу сияқты ауыр кәсіппен де шұғылданады. Сондықтан қол өнерінің алғашқы түрімен әйелдер айналысса, кәсіптің екінші түрі – еркектерге тән іс. Тастан, балшықтан, сүйек пен мүйізден, металл мен ағаштан бұйымдар жасап,

оны әсемдеуді еркектер атқарады. Яғни ұсталар. Ал, кесте тігу, өрмек тоқу, ши орау, киіз бастыру, сырмақ сыру, оюлау (түрлендіру), шілтер шалу, тері киім тігу сияқты жұмыстарды, негізінен әйелдер жасайды.

Қол өнері бұйымдарының ішінде ерекше көркем, сәнділікпен байланысты өнердің түрі – зергерлік өнер. Ондай бұйымдарды жасаумен шұғылданатын адамды «ұста», «дархан», «шебер» деп атады [3,14]. Қазақ халқы әлімсақтан бері ұсталық өнерді аса жоғары бағалап, темір соғушы ұстаны "дархан" деген асыл атаумен атаған немесе қара бақсы дейді (1-сурет).

1 сурет. «Дархан» немесе ұста шеберханасында аспаптарымен жұмыс үстінде.

Сонау Тәңірі дініне байланысты ырым-салттары осы уақытқа дейін сақталып, мұсылман дінімен де байланыса бізге жеткендерін атауға болады. Олар:

Ұсталық өнерде дәретсіз көрік жақпау;
Төсті, саймандарды майлау;
Сүт, ақ шашу;
Алдыраспан, аршамен аластау;
Ұста дүкенінде былапыт сөз айтпау;
Ұстахананы таза ұстау;

Тіл-көзден, бәле-жаладан қорғайтын тұмар, жауырын, егіздің баы, адыраспан, арша, кәрі жілік ілу дәстүрі;

Жұмысты бастар алдында: "Менің қолым емес, Дәуіт пайғамбарымның қолы", - деп сиынып алу;

Ұста дүкеніне кірген адамның төске

маңдайын тигізіп, тәуеп етуі;

Ұстаның қолы жеңілденсін деп қол ақы беру дәстүрі;

Ауырған балаларды көріктің үстінен аттату. Отпен аластау;

Қызып тұрған темірге су бүркіп, ұшықтау;

Шошыған баланы емдерде суға қорғасын құйып, неден шошығанын табу [4].

Осы сынды жол-жоралғы, ырымдар көп-ақ және бұлардың көпшілігі, негізі тәңірі дінімен тікелей байланысты екенін аңғарамыз. Ұстаның танылмағы көрігінен дегендей. Ұста дүкенінің иесі болуы, ұстаның мұрагерлік жолын ұстамағаны үшін ұрпағын қысып, ауыртуы сияқты танымдар әлі де халық арасында сақталған.

Әдістер

Ұсталық өнердің тарихына тоқталсақ, қазіргі Қазақстан аумағын және оған шекаралас аймақтарды әр кезеңдерде мекен еткен көшпелі халықтардың дәстүрлі бір қомақты бөлігі болған жауынгерлік қару-жарағының даму тарихы бірнеше мыңжылдықты қамтиды. Әр дәуірдегі көшпелі халықтардың әскери ісіне арналған археологиялық және қарутану бағытындағы зертеулерде олардың дәстүрлі қару-жарағының түрлері мен типтері талданып, жасалу әдістері қарастырылып жеткілікті зерттеліп келеді деуге болады. Бірақ осы уақытқа дейін көшпелі халықтардың қару-жарақ жасау ісі жеке өнер түрі ретінде ешқашан қарастырылған емес және оларда қоладанылған қару-жарақ жасау өнерінің техникалары мен технологиялары, бұл өнердегі ғасырлар бойы сақталып келе жатқан дәстүр жалғастығы жеке зерттеу нысаны да болған жоқ. Бұл күнде жинақталған заттық ескерткіштер, түрлі дерек көздерінің

мәліметтері, археолог, қару зерттеуші және өнер зерттеуші ғалымдардың осы бағыттағы зерттеулерінің нәтижелері бұл мәселелерді бүгінде күн тәртібіне қоюға толық негіз береді деп ойлаймыз. Сонымен бірге жауынгерлік қару-жарақ жасау ісін өнер тарихы тұрғысынан қарастыру оны әр замандағы көшпелі халықтардың өнері жүйесінің құрамына кіргізіп, материалдық мәдениеттің бұл ерекше бөлігінің идеологиялық қызметін, жалпы мәдениеттік маңызын ашуға мүмкіндік берер еді. Сондықтан мақалада зерттеу нысанасы ретінде Қазақстан мен оған шекаралас аймақтарды мекен еткен байырғы көшпелі халықтардың әр кезеңдегі қару-жарағын соғыс құралы тұрғысынан емес, өнер тұрғысынан, қару-жарақ жасауда қолданылатын технологиялар, материалдар мен шикізаттар және көркемдеу тәсілдері тұрғысынан қарастырудың мәні зор.

Нәтижелер

Көшпелі қоғамда әскери істің өмірлік маңызының көтерілуі қару-жарақ жасау ісін де өмірде ерекше мәні бар өнерге айналдырды. Әрине, қару-жарақ жасау өнері сол замандағы қол өнердің бір саласы болды. Бірақ оның маңызды саласы ұсталық өнер дәрежесіне көтерілді деуге болады. Бірақ мәдениеті синкретті болған байырғы көшпелі халықтарда бұл кезеңде тек қару-жарақ жасаумен айналысатын жеке кәсіп түрі болды ма деген заңды сұрақ тууы мүмкін.

Көне замандағы көшпелі халықтар қару-жарақтарының жасалу, көркемделу деңгейінің өте жоғары болуы, қарулардың тұрақты, әмбебап пішіндерінің қалыптасуы және олардың Еуразия даласының батысы мен шығысында бірдей қолданыста болуы байырғы көшпелі халықтарда қару-жарақ жасау ісінің белгілі бір деңгейде дамыған жеке дәстүрі болғанын көрсетеді.

Сонымен бірге көшпелілердің қару-жарақтың заттық ерекшелігін, оның атқаратын қызметін, қолдану ерекшелігін жақсы білетін, сондықтан сол қажеттілікке сай жақсы соғыс құралдарын жасауға кәсіптенген шеберлер болғанын айғақтайды (2-сурет.).

2-сурет. Қазақ шеберлері жасаған негізгі бес қарудың түрлері.

Сол кездегі қоғамдық еңбек бөлісу құбылысының талаптары да, жетілген және жоғары деңгейде жасалған соғыс құралдарына деген сұраныс та, өнердің даму заңдылығы да қолөнер шеберлерінің ішінен кейбіреулерін қару-жарақ жасаумен тұрақты айналысуға мамандануын қажет етті. Тек бір бағытта мамандану арқылы ғана әр істе биік деңгейге жету мүмкін болатыны, тек кәсіби мамандану арқылы дәстүр жалғасып, өнер ілгері дами алатыны белгілі. Әрине, қару-жарақ жасау өнері көне заманның қолданбалы өнерінің бір саласы болғандықтан, бұл өнер түрінде көшпелілердің жалпы қол өнеріне ортақ технологиялар мен әдіс-тәсілдер, материалдар қолданылғаны түсінікті. Бірақ орындалатын заттардың ерекшелігіне байланысты оларды қолдануда, оның күнделікті тәжірибесінде өзіндік айырмашылықтары болды.

Талқылау

Түрік қағанаты өз кезінде әлемге әйгілі айбынды мемлекет алғаны мәлім. Түрік қағанатының бірігіп, нығаюына ұсталық

өнер арқылы түрік қағанаты мұздай қаруланып, үлкен күшке, кездегі ең таңдаулы қару-жараққа ие болды. Сондай-ақ, түркі әлемінің адамзат мәдениетіне, әлемдік өркениетке қосқан үлесі де ұсталық өнердің маңызы өте зор. Көнеден жеткен жәдігерлік - Есік қорғанынан табылған "Алтын адам" сол кездегі ұста, зергерлер өнерінің қаншалықты биікте болғанын дәлелдейтін қайталанбас туынды [5].

Берілі байрақты көк түріктің бір бұтағы - қазақ халқы қалыптасқаннан бері бізде де темір ұсталық өнер аса жоғары бағаланды. Орасан кең байтақ өлкені қолда ұстап тұру, ие болу үшін ұсталық өнердің маңызы зор, әсіресе, қару-жарақ шеберлер биік беделге ие еді. Оның үстіне, қазақ ұсталары темірдің, болаттың құпияларын да өте жетік білгені. Ал, атақты әр ұстаның тек өзіне тән құпиялары, қайталанбас әдіс-тәсілдері болған. Темір, құрыш, шойын, қара табан, қарала жүз секілді темір түрлері қазақ ұсталары еңбегінің, ұзақ жылдар бойғы жүргізілген ізденістерінің нәтижесінде пайда болған.

Қазақ ұсталары соққан қарулар сан түрлі. Бір ғана қылыш түрлерінің өзінде қаншама ұғым жатыр: қайқы, нар кескен, жүзген, алдаспан, т.б. Сауыттың түрлері де мол еді: кіреуке, тоғай көз сауыт, көбе, шарайналы сауыт, т.б. Осыған қарамастан, бізде қазір аталарымыз бес қару немесе сойылдармен-ақ осыншама даланы ұстап тұрған деген қате ұғым қалыптасып отыр. Анталаған жаудың ортасында тұрған көшпелі елдің қару-жарақ түрлері де ықшам-ыңғайлы, жеңіл әрі мықты болғанын ұмыта береміз. Далалықтар дүниеге әкелеген қарудың озық үлгісі - жақ мылтықтың тек кейінгі ғасырларда ғана Еуропада арбалет атауымен кең тарағанын да ескере бермейміз. Әр жауынгер ат үстінде өз қаруын ойнатып, қолдану әдісін жетік меңгергеніне - ат

үстінен найзамен шаншу, екі қолға ұстаған екі қылышты ойнату, шегініп бара жатып, жауға садақпен жебені артқа бұрылып жаудыру, жаралыларды жау қолына қалдырмай, ат үстінен іліп әкету, шалма лақтыру сияқты соғыс өнерінің өте қиын әрі күрделі әдіс-тәсілдері дәлел. Осы арқылы көшпелілер Еуропада "Кентавр" деген ұғым қалыптастырған, аттары аңызға айналған.

Түрлі дерек көздері, археологиялық материалдар сақ тайпаларындағы әскери істің деңгейі, жауынгерлік өнері биік дәрежеде болғанын дәлелдейді [2]. Олардың жауынгерлік қару-жарақ жеке кешеніне шабуыл құралдары – жақ пен оқ, қанжар, қысқа семсер акинақ, ұзын семсер, найза, қосжүзді жауынгерлік балта, шақан және қорғаныс жарағы - дулыға, көбе сауыт, аяқты қорғайтын жабдықтар кірген. Сақ тайпаларының қолөнершілері бұл шабуыл құралдары мен қорғаныс жарақтарының бірнеше түрлері мен үлгілерін жасаған. Сақтардың қару-жарақ жасауға қолданған материалдары өздерінің мал шаруашылығынан алынатын өнімдер және өздері мекен еткен аумақтарда өндіретін шикізаттар мен табиғи материалдар: қара және түсті металдар (алтын, темір, мыс, жез, қола, қорғасын, мырыш), асыл тастар, ағаш, сүйек, мүйіз, тері, тарамыс болатын. Бұл

материалдар, физикалық қасиеттері өңделу технологиясына сәйкес қару-жарақтың түрлі функционалдық, конструктивтік бөліктері мен элементтерін жасауға пайдаланылды. Қазақстан аумағында табылған көне металлургия орындары, түсті және қара металдар кеніштері бұл кезеңде металлургияның жақсы дамығанын дәлелдейді.

Қару-жарақты жасау әдетте тұтас бір технологиялық цикл ретінде - қару-жарақ түрлерін дайындау, дайын болған қаруды өңдеу, оларды бүлінуден, зақымданудан сақтау үшін түрлі әдістермен беріктеу, қару-жарақтың түрлі қызметіне сәйкес өрлеу және көркемдеу сияқты - бірнеше технологиялық процесстерді қамтиды. Кейін ортағасырлық Шығыста қару өндірісінде қалыптасқандай, осы жекелеген технологиялардың әртүріне маманданған шеберлер бұл кезеңде, әрине, болған жоқ. (3-сурет.). Оның бәрін бір ұста басынан аяғына дейін өзі жасады.

Көне шеберлер қару әртүрінде, пайдаланатын материалдар мен заттың конструкциясына байланысты, нақтылы технологиялық және керкемдік әдіс тәсілдерді қолданды. Қаруды көркемдеуге арналған мұндай әшекейлер алтыннан құю, калыпша және баспа әдістерімен жасады. Көне шеберлер әдісін әдетте біркелкі ұқсас қалыптау әшекейлерді

3-сурет. Орта ғасырдағы түрік жауынгерлері. Қару жарақтары мен сауытты киімдері бейнеленген.

жасау үшін колданды. Мысалы, алтын әшекей жасау үшін ұсталар алдымен соғу әдісі арқылы жұқа алтын қаңылтыр дайындаған. Ол үшін соғу әдісі арқылы үстіне бірнеше жіңішке алтын таспаларды тастың үстіне қабаттап салып тағы соғып жұқартқан. Металл өзінің пластикалық қасиетін жоғалтпас үшін арасында оны отқа қыздырып отырған. Бұндай алтын қаңылтырдың қалыңдығы 0.05-0,18 мм дейін жеткен. Одан рельефті әшекейді бедерлеп шығару үшін арнайы бедерлі қатты пішіндер (қола, мыс) қолданылды. Жұқа алтын қаңылтыр бедерлі қалыптың бетіне қойылып, үстінен қорғасын пластина салып ұрғылап отыруы арқылы, жұмсақ қорғасынның қалыптың ішіне батып кіру нәтижесінде әшекей қалыптағы бедерінің пішінін қабылдады. Қалыптан алынған соң әшекейдің беті арнаулы сүйек немесе металл құралдармен өңделіп, өрнектелді. Осылайша бірнеше әшекейлер дайындалды. Кейде мұндай әшекейлер балшық, мыс пішіндерде алтыннан құю тәсілімен де жасалады.

Дайындалып, өңделген қару-жарақ заттары қолданылуына, қызметіне, кімге арналғанына қарай түрліше әшекейленеді. Көркемдік, стильдік тұрғыдан алғанда қару-жарақтар сақтар қолөнерінің басты компоненті болған скифтік-сібірлік аңдар стилинде көркемделді. Бұл стиль б.з. дейінгі VIII-VI ғасырларда қалыптасып Сібір, Қазақстан, Орта Азия және Еуропаның оңтүстігіндегі тайпарда кең тараған болатын. Бұл стильдің көркемдік нысаны аңдар мен жануарлардың тотемдік бейнелері, мифологиялық сюжеттер болды. Қару-жарақта қолданылатын түрлі әшекей бейнелер бірнеше маңызды функцияларды атқарды. Адамзат қоғамында өнердің пайда болуы магиямен тікелей баланысты болғандықтан, жалпы алғанда қандай да болсын бір затқа

бейне, ою-өрнек салу оны магиялаудың, магиялық ғұрыптың бір элементі болатын. Сондықтан сақтардың қаруында салынған хайуанаттар мен жануарлардың тотемдік сипаттағы бейнелері осы магиялық функцияны атқарды. Хайуанат бейнелерінен басқа қару-жарақтарға қорғау магиясына жататын әртүрлі ою-өрнектер мен ырымдық белгілер де салынатын болған. Бұл бейне белгілер қарудың күшін арттырып, жауға әсер етіп, жауынгерді қорғайды деп түсінілді. Қару-жарақтағы әшекей бейнелердің тағы бір басты функциясы оның символдық белгілік, табиғатына байланысты. Қару-жарақтағы ою-өрнек жауынгердің әлеуметтік мәртебесінің айыру белгісі этноайыру белгі ретінде қолданылған. Жауынгердің мәртебесі жоғары болған сайын оның қаруының әшекейі де аса күрделі және көркем болды. Сақ тайпаларының көсемдерінің обаларынан табылған қару-жарақ заттарының әшекейленуінде алтынның көп мөлшерде қолданылуы - жерленген адамның әлеуметтік мәртебесінің жоғары болғандығының белгісі. Қазақ садақшылық өнерін зерттеп, әлемге ағылшын тілінде жариялап жүрген Д.Байдаралин тәрізді авторлар өз зерттеулерінде «Сол уақыттан бері қазақ даласында бірталай ат садақшы көшпенділер толқындары: сақа-скифтер, хундар, көне түркілер, қыпшақтар, монғолдар, және ақырында жонғарлармен соғысатын қазақ тайпалары жүріп өтті... әлемдегі заманауи ат садақшыларына, қазақ садағының шығу тарихына, екі негізгі садақ түрлеріне, құрылымы мен ат садақтарының қолдану әдістеріне» мән берген [5, 42-52 бб.].

Әрине, өнер туындысы болғандықтан, қаруға салынатын ою-өрнектің, көркем бейнелердің эстетикалық, көркемдік функциясы да ескеріліп отырды. Қару-

жарақтың бетіне салынатын өрнек бейнелердің көлемі, оның композициясы күрделілігі, стильдік ерекшелігі көркемдік заңдылығы бойынша әр заттың пішініне, көлеміне, қандай материалдың бетіне салынатынына, қандай құрал сайманмен орындалатынына сәйкестендіріп жасалды. Қанжар, семсерлердің саптарына, балдақтарына, қындарына салынған аңдар мен жануарлар бейнелерін сақ шеберлері сол қару элементінің пішініне керемет шеберлікпен сәйкестендіріп, қиыстыра білуі - олардың композициялық дарынының айғағы [6, 208 б.].

Алайда, революциядан кейін, жиырмасыншы жылдардың соңында ұсталар, әсіресе қару соғатын, мылтық жасайтын шеберлер қуғынға түсіп, халқымыз ғасырлар бойы дамытқан өнер ұмытыла бастады. Аттары аңызға айналған атақты ұсталардың ізбасарлары таға соғудан, трактор, соқа бөлшектерін жасаудан аспай қалып, атадан балаға жалғасып келе жатқан дәстүр, ғасырлар бойы жинақталған бай іс-тәжірибе жалғастығы үзілді.

Қорытынды

Ұсталық өнерді өзге өнер түрлерінен бөліп, жеке-дара қарауға әсте болмайды. Кетеуі кеткен қазіргі кезеңде де ата-бабамыздың қасиетті жолын қуған, темірден түйін түйген ұсталар республика көлемінде баршылық. "Мәдени мұра, ата-бабамыздан мирас ретінде жеткен дәстүрлі өнер - қазіргі заман мәдениеті үшін қайнар көз, кәусәр бұлақ" -деп мәдениеттанушы Болат Байжігітов айтқандай ұсталық өнерді кең насихаттауда Қалқаман Тілеуханов, Дәркембай Шоқпарұлы (4 сурет) сияқты шеберлер Кеңес заманында насихаттауды қолға алды [3, 36.].

Еліміз егемендік алғалы ағайынды Құлментегілердің істерін ерекше атап өтуіміз қажет. Олардың ең басты істері қару

4-сурет. Қазақтың белгілі ұста-шебері Дәркембай Шоқпарұлы.

5 сурет. Ағайынды Құлментегілер қазақ ұсталық өнерін жалғастырушы шеберлер.

– жарақ соғу ісін өте биік дәрежеге көтеруі болды (5,6,7-суреттер).

Алайда, мемлекет тарапынан қамқорлықтың болмауына, шеберхана жетімсіздігі, баспананың жоқтығына, арнаулы дүкендердің болмауына байланысты ұсталардың тұрмысы, хал-жағдайы қазір өте нашар. Делдалдардың әсерінен ұсталар соққан бұйымдар мүлдем су тегінге сатылуда. Ертелі-кеш бұл да шешімін табар деген ойдамыз. Дәл қазір тәуелсіз елімізде тез арада шешімін табуға тиісті, кезек күттірмес мәселе бар. Ол – қару-жарақ палатасын ашып, арғы-бергі тарихымызда жасалған қару-жарақ, ұсталық өнер туындыларын бір шаңырақ астында жинақтау, елдігіміздің белгісін таныту. Бұл барлық өркениетті елдерде бар ежелден қалыптасқан дәстүр.

6,7 сурет. Құлментегілердің қазақ батырлары киген қару-жарақ, сауыт, торғауыт, дулыға тәрізді киімдерімен жаңғыртып, шығармашылыққа айналдырған.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1 Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства в свете открытий памятников Евразии. – М.: Искусство, 1985. – 300 с.
- 2 Қазақ өнерінің тарихы // 3 томдық. – Алматы: Өнер, 2007. – Т. 1. – 352 б.
- 3 Байжігітов Б. Қазақтың қолөнер тарихы: Сәндік қолданбалы өнер және халықтық кәсіпшілік. Оқу құралы. – Алматы, 2012. – 265 б.
- 4 Жетенұлы М. Ұстаның танылмағы көрігінен. – Алматы: Парасат. – 1996.
- 5 Baidaralin D. Sadaqshiliq – the Art of Making and Shooting the Kazakh Horsebow // Central Asian Journal of Art Studies. –2017. – № 1. – P.42-52.
- 6 Берістен Ж. Алтын адам киімі // Жұлдыз. – 2007. – № 4. – В. 200-208.

Берістен Ж., Базарбаева Р., Ерназаров К.

Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова

ИСКУССТВО КОВКИ КАК ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН ИСКУССТВА

Аннотация

Статья посвящена анализу уникальных проявлений художественного мышления данного ремесла. Художественному аспекту искусстваковки, изучение ее истории и развития в Казахстане посвящено мало научных трудов. Очень интересна взаимосвязь разных видов народного творчества с жизнью и художественной практикой накопленного творческим опытом мастеров. В статье сделана попытка выявить особенности и многогранность понимания мышления искусстваковки за длительные периоды в историко-культурном развитии, создающие на базе древних сокровищ национальное культурное наследие. Учитывая древнюю историю развития металлургии Евразийских степей – искусствоковки уходят корнями в далекое прошлое. Судя по исследованиям, посвященным изучению военного искусства, древние кочевые народы достигали развития подготовки военных доспехов высокого уровня качества и сохранили отдельные традиции. С этой точки зрения, искусствоковки «Ұсталық

өнер» – имеет многогранный историко-культурный пласт, требующий отдельного подхода к изучению и составляющий особый первоначальный феномен.

Ключевые слова: мастер, кузнечество, национальное искусство, история, металлургия, евразия, ремесло, ювелир.

Zh.Beristen, R.Bazarbayeva, K. Yernazarov

T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts Almaty, Kazakhstan

THE BLACKSMITH ART AS THE ORIGINAL PHENOMENON OF ART

Abstract

The article is devoted to the analysis of unique manifestations of artistic thinking of this craft. The artistic aspect of the Art Blacksmith and its study of history and development in Kazakhstan are not devoted enough to researches. Very interesting interrelation of different types of folk art with life and artistic practice, accumulated by creative experience of masters. The article attempts to reveal the features and versatility of the understanding of the art of forging for long periods in the historical and cultural stage, creating ancient treasures of the national cultural heritage. Given the ancient history of the development of metallurgy of the Eurasian steppes - the art of blacksmith is rooted in the distant past. Judge on studies devoted to military affairs, Ancient nomadic peoples achieved the development of training military armor of a high level of quality and preserved the different traditions. From this point of view, the art of blacksmith "Ustalyk oner" has a multifaceted historical and cultural layer requiring a separate approach to study and as a special initial phenomenon.

Key words: master, blacksmith, national art, history, metallurgy, Eurasia, craft, jeweler.

Автор туралы мәлімет: Берістенов Жанарбек Таниғазыұлы - профессор, философия ғыл.к., Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.

Базарбаева Раушан Еркеновна - профессор, «Сәндік тоқыма» кафедрасының меңгерушісі, Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.

Ерназаров К., Т.К. Жүргенов атын. КҰӨА 1-курс магистранты. Алматы, Қазақстан.

e-mail: beristen@mail.ru

Сведения об авторе: Беристенов Ж.Т., профессор, канд.филол.н, Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова. Алматы, Казахстан.

Базарбаева Раушан Еркеновна - профессор, зав. Каф. «Художественное ткачество», Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова. Алматы, Казахстан.

Ерназаров К., магистрант 1-курс. КАЗНАИ им.Т.Жургенова.

e-mail: beristen@mail.ru

Author's data: Zhanarbek Beristenov – candidate of philosophical science, professor at T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan.

Raushan Bazarbayeva – Head of "Art Weaving" Department, Professor at T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan

K. Yernazarov – Master at T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan

e-mail: beristen@mail.ru

CODE OF THE NATIONAL IDENTITY ON TELEVISION

MPHTH 18.67.10

Akchalov Y.Y. ¹

¹ T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)

CODE OF THE NATIONAL IDENTITY ON TELEVISION

Abstract

Today, Kazakhstanis are witnessing the birth of a new stage in the history of Kazakhstan. Its uniqueness lies in the fact that the modernization process announced by the President is implemented simultaneously in three directions: modernization of the economy, constitutional reform, laying the foundations for large-scale political modernization and modernization of public consciousness. The third direction is the most ambitious and complex among two others, as Kazakhstanis never before encountered such task as the modernization of the public consciousness. It is the core of all possible transformations in the country. That is why new tasks are being set before domestic television.

Keywords: self-identity, nation, television, Kazakh

Introduction

Since the days of the Soviet Union, Kazakhstan was proudly called the “Laboratory of the nations’ Friendship”. In addition, the beginning of the creation of this “laboratory” was attributed to the period of virgin lands development. However, its origins are much deeper in time. Even in the time before Kazakhs, the Turks were very close to many ethnic groups in the Eurasian space. “There are two main ways of comprehending the

“Others” culture. This, firstly, is to eat their cuisine with them, and, secondly, to speak their language.” [1, p.175] “Moreover, language means not only the phenomenon of linguistics, not only communication through conversation, but also the whole set of ways to communicate“ ours ”, people of a given culture with each other and with others (intonation, gestures, gestures, treatment of older, younger, men, women, ordinary people and bosses, etc.).” [2, p.10] This is understandable:

the northern branch of the Great Silk Road passed through the territory of present Kazakhstan. Almost every steppe man could speak, at least in two languages - in his Turkic (Kypchak) and, for example, Sogdian or some Chinese dialect. Later, it could be Slavic, Arabic, and Persian. And in the early Middle Ages the Kumansky (Kypchak) language was spoken by most of Eurasia, including Europe. This is proved by Codex Cumanicus, which is currently located in the library of St. Mark in Venice (Cod. Mar. Lat. DXLIX) [3].

In the recent history, the origins of the creation of the “laboratory” should be attributed to both the “Stolypin reform” and the “Stalin’s resettlement of peoples.” And only then the time of “Khrushchev” virgin soil came. All this led to the fact that the population of the titular nation in quantity in Kazakhstan has become less than non-titular one. Although the latter all taken together. The reasons should include the “Goloshchekin’s genocide” and the losses in the Great Patriotic War. The next causes are evacuation of enterprises and entities to Kazakhstan and the transportation of disloyal citizens of the USSR.

Now, with gaining independence, Kazakhstan faced the question of its own national identity. “The first condition for the new type of modernization is the preservation of our own culture, own national code. Without this, modernization will turn into an empty sound.” [4]

Discussion

So, finding your own national code... Where do we start? Of course, with the definition of “Who am I” or “Who are we.” It would seem that everything is simple. However, as it turns out, this is not so. Part of the population of Kazakhstan answering the question “Who are we?” says “Kazakhs.” The other part replies

“Kazakhstani people.” Both are right. It turns out that in Kazakhstan there are two national identities.

This is an important question. It becomes the main one when television forms its audience. At the time of the Soviet Union on Kazakh television (essentially “Kazakhstan’s”), the division into languages was 50 to 50. That is, 50% is Kazakh, 50% is Russian (or non-Kazakh, because there was a minor broadcast in Uighur, German and Korean). Then the percentage began to increase towards the Kazakh language - 60 to 40. Now the National TV channel broadcasts only in the Kazakh language. I am not saying that this is bad. But the reality is that “One part of the citizens of Kazakhstan gives the answer to this question “We are Kazakhs”, while the other part of citizens does not want to recognize themselves as Kazakhs and offers another answer – “We are Kazakhstanis.” [4]

The word “Kazakh” refers to the indigenous population of Kazakhstan and bear in it, above all, ethno cultural, ethno-national meaning. The word “Kazakhstani” still expresses the territorial aspect from the Soviet time, has an administrative-political and ideological connotation.

Historically, the right to speak on behalf of all the nationalities of the country, from the entire Kazakhstan’s society as a whole, belongs to the term “Kazakhstani.” The term “Kazakh” cannot act in this role, since it relates only to the part, and not to the entire population of the country. This opinion is firmly established in the public consciousness of Kazakhstan.

Even now in Kazakhstan, 26 years after independence, there is a dividing line between the indigenous people and the non-indigenous part of the population. Even the name of the state does not refer to the “Kazakh Republic” but sounds as

“the Republic of Kazakhstan.”

This contradiction - many Kazakhs define their national identity as Kazakh (“we are Kazakhs”), whereas other nationalities do not want to be called Kazakhs and define their identity as Kazakhstani (“we are Kazakhstanis”), acquires special significance today against the background of political cataclysms in the world (Ukraine, Georgia, Armenia, the Balkans, Spain, etc.).

Television today must decide the issue with the identity of its audience. This was made clear by the President of the country N. Nazarbayev in his article “A Look into the Future: Modernization of Public consciousness.” It is time to determine your own national identity. “Without reliance on national and cultural roots, modernization will hang in the air.” [4]

One of the most urgent problems of modern civilization in the era of globalization is the task of preserving the national identity. After all, the crisis of national identity acquires a general planetary character. Now not every American will proudly say “I am an American,” but will seek his national Irish, Jewish, Italian, Colombian, etc. roots. Similarly, in Russia – Yeltsin’s “Russians” (“rossiyane”) no longer suit Dagestan, Khakass, Yakut, and Tatars ... And the most interesting thing is that it does not suit, first, the Russians themselves. In addition, how did Russian television change in this regard. There is an increasing frequency of using the term “Russian.” And terms “Tatar”, “Chechen”, etc. appeared.

However, the return to the national identity in Kazakhstan has its own original form. After many years in the position of “younger brother”, we only recently (on a historical scale) started in full - I mean television - to work in this direction. This

work gradually began to bear fruit. Ethnic nationalism, ethnic mobilization through television work contributed to the growth of the national self-consciousness of the Kazakh people. The growth of national self-consciousness, in turn, contributed to the growth of the self-esteem of the Kazakhs, thanks to which the Kazakh identity sought to establish itself in a new capacity and to withdraw from the subordinate position in relation to the Kazakhstani identity. Kazakh identity has more and more began to gain its own significance and value. As an example, you can bring television serials of your humble servant: “Ancient cities of the great steppe”, “Martial arts of nomads”, “Turkic world”, “Wisdom of the ages”, etc. Now we quite clearly see how “the Kazakh identity has increasingly been transformed from an ethno cultural identity into a national, or, more accurately, ethnonational identity.” [5, p.16-18]

And now Kazakhstan's identity as the identity of all citizens of Kazakhstan with its national state is, by its formal legal status, a national identity.

From the height of the 26-year history of the new independent Kazakhstan, we see that between the two identities of Kazakhstan - Kazakhstani and Kazakh - there is competition for the status of the national identity of the country. This unique competition arose immediately after Kazakhstan gained sovereignty in December 1991. The competition between Kazakh and Kazakhstani identities is expressed through attempts and claims by each of them to assert their right to represent Kazakhstan as a national state and determine its domestic and foreign policy. It is referred to the attempts and claims of each of the identities to determine, ultimately, the destiny of Kazakhstan.

Methods

However, another time has come. This is what Head of the State says in his article "A Look into the Future: Modernizing Public Consciousness." "The very concept of spiritual modernization supposes changes in the national consciousness. There are two points here. First, this change is within the framework of national consciousness. Secondly, it is the preservation of the inner core of the national identity when some of its features are changed." [4]

Today, the Kazakh identity should prevail. The one becomes the "core of the national" identity of our state. The titular nation should become the vanguard of the movement forward and pull up other ethnic groups living in Kazakhstan. The understanding of their identity by the Kazakh ethnos now becomes that steel core, on which the spiritual component of our entire society is attached. Knowledge of Kazakh culture, literature, history, customs and traditions, etc. is a part of our common spiritual culture. This is what the advocates of the "Kazakhstani" identity should understand. In principle, examples of such an understanding already exist: "Kazakh" Alexander Vinokurov - Olympic champion, "Kazakh" Alexei Poltoranin - winner of the World Cups, "Kazakh" Anatoly Kim - world famous chemist - they are all part of the same spiritual culture that defines national identity. Time itself shows the correctness of this approach. In addition, television should be enthusiastic and regularly introduce us to such iconic figures. Such as: schoolgirls who won the Technovation Challenge competition in the Silicon Valley, Anton Morgunov, who enrolled at 5 prestigious US universities, issues his scientific journal, DimashTulendinov - the world chess champion in the category under 7, Arthur Turaliyev - the creator of

the skateboard from the recycled paper who received a grant in the best British technical university, Ali Turganbekov - a young soccer player without both legs, Diego Maradona personally admiring his courage met with the boy. There are many such examples. And these guys, in spite of different nationalities in their national identity, do not doubt. They are "Kazakhs." That is the way they are called abroad. There, the identity of the Kazakh is no longer distinguished from the national one. And we are still cautious. Television in this vein should be more actively involve the Assembly of People of Kazakhstan. Its members today are generally rare guests on TV screens.

The project "100 new names of Kazakhstan" is a story of 100 specific people from different regions, different ages and nationalities who have succeeded in these fast-moving years.

Results

It should be specific stories of specific people; this is the face of modern Kazakhstan. Next to us, there are so many outstanding contemporaries, born of the era of Independence. Their story about life is more convincing than any statistics. We must make them the heroes of our television documentary. We must make them a model for imitation, for a sober and objective view of life [6, p.16].

This is only a small part of the tasks that domestic television faces with. Symbols play a decisive role in the formation of any human community, including a nation. But the symbols are not only a flag and an emblem. This is, primarily, people. What makes this or that community of people stable in social time and space? The main condition here is public consciousness; these are the symbols, values, traditions that are shared by all members of the

community. This should be decisive in the concept of any TV channel.

Conclusion

In accordance with the logic of titular nationalism, Kazakhs strive to ensure that

its symbols become the constituent basis of Kazakhstan's social life, its political system. In particular, such a symbol as the ethnonym “Kazakh” would become the name of the entire multi-ethnic national community of Kazakhstan.

References:

- 1 Khudyakov Yu. S., Borisenko A. Yu., Orozbekova J. Symbolism of copies, bunchuks and banners in the traditional culture of the Kyrgyz (Tien Shan and Alai) // *Ethnographic Review*. – 2012. – № 3. – P. 175.
- 2 Рау И. Диалог – путь к взаимопониманию культур // *Central Asian Journal of Art Studies*. – 2017. – № 1. – P.10.
- 3 Peter B. Golden. The Codex Cumanicus // <http://www.angelfire.com/on/paksoy/2CUMANIC.html> (date of access: 01.02. 2018).
- 4 Назарбаев. Н. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания // <http://www.kisi.kz/ru/categories/interv-yu-prezidenta/posts/> (date of access: 01.02. 2018).
- 5 Кадыржанов Р. Национальная идентичность Казахстана и этнокультурный символизм // *Государственный общественно-политический журнал Мысль*. – 2012. – №12. – С. 16-18.
- 6 Батырев Д. Нация и идентичность: к проблеме определений понятий. – Элиста: Калмыцкий Государственный университет // <https://cyberleninka.ru/article/n/natsiya-i-identichnost-k-probleme-opredeleniya-ponyatiy/> (date of access: 01.02. 2018).

Акчалов Е.Е.

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

ТЕЛЕВИЗИЯДАҒЫ ҰЛТТЫҚ КОД БІРЕГЕЙЛІГІ

Аңдатпа

Бүгін қазақстандықтар Қазақстан тарихындағы жаңа кезеңнің куәгері болып отыр. Оның бірегейлігі мынада, Президент жолдауында жарияланып көрсетілген үш бағыт бойынша бір мезгілде орындалатын ауқымды түрдегі саяси және қоғамдық сананың модернизациясына негіз болған конституциялық реформа, экономиканың модернизациялары. Дәлірек айтқанда, үшінші бағыт ең күрделі де кешенді болып табылады, себебі бұрын Қазақстандықтардың алдына қоғамдық сананың жаңаруы тәрізді міндет ешқашан қойылмаған еді. Елдегі мүмкін өзгерулердің ішіндегі ол өзегі болып саналады. Сондықтан да, отандық телевизияның алдында бірқатар жаңа міндеттер тартылады.

Тірек сөздер: бірегейлік, ұлт, телевизия, қазақ, қазақстандық.

Акчалов Е.Е.

*Казахской Национальной академии искусств им. Т. Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

КОД НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ НА ТЕЛЕВИДЕНИИ

Аннотация

Сегодня казахстанцы являются свидетелями зарождения нового этапа в истории Казахстана. Его уникальность состоит в том, что процесс модернизации, объявленный Президентом реализуется одновременно в трех направлениях: модернизация экономики, конституционная реформа, заложившая основы масштабной политической модернизации и модернизация общественного сознания.

Именно третье направление является самым сложным и комплексным, так как еще никогда перед казахстанцами не стояло такой задачи, как модернизация общественного сознания. Именно она является сердцевинной всех возможных преобразований в стране. И потому перед отечественным телевидением выстраиваются новые задачи.

Ключевые слова: самоидентичность, нация, телевидение, казах, казахстанец

Автор туралы мәлімет: Акчалов Ерлан Еділұлы – «Кино және ТВ» факультеті «Экранды өнер» кафедрасының доценті, Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.
e-mail: akerl@mail.ru

Сведения об авторе: Акчалов Ерлан Едилович - Доцент кафедры «Экранных искусств» факультета «Кино и ТВ», Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жүргенова. Алматы, Казахстан.
e-mail: akerl@mail.ru

Author's data: Associate Professor of the "Screen Arts" Department faculty. "Cinema and TV", T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan.
e-mail: akerl@mail.ru

ҚАЗАҚ ТЕАТРЫНДАҒЫ ҚУЫРШАҚ ТЕАТРЫНЫҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

МРНТИ 18.45.45

Масалимова М.А.¹

¹ Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚ ТЕАТРЫНДАҒЫ ҚУЫРШАҚ ТЕАТРЫНЫҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы қуыршақ театрларының тарихына шолу жасалған, сонымен бірге бүгінгі репертуардағы қойылымдар талданған. Ақтөбе облысындағы «Алақай», Маңғыстау облысындағы және Алматы қаласындағы Мемлекеттік қуыршақ театрларын зерттеген автор шешілуге тиісті мәселелерді де назардан тыс қалдырмаған. Сонымен бірге аталған театрдың көрермендерінің ішінде қазақ балаларының аздығына, спектакльдерге қаржының аз бөлінетіндігіне, түрлі қуыршақтарды жасайтын арнайы мамандардың жоқтығына, қуыршақ театрларына арналған пьесалардың жазылмауы мен олардың сан жағынан аздығына тоқталады. Мақалада талдауға алынған қойылымдардың режиссерлік интерпретацияларына, актерлік трактовкаларына, репертуарлық саясатына баға бере отырып, өзінің кәсіби пікірін ортаға салған. Шет елдердегі жекеменшік қуыршақ театрларының ізденісін алға тартқан мақала авторы бүгінгі технология мен техниканың көмегі арқылы қызықты спектакльдер сахналауға мүмкіндіктің барына дәлелдер келтірген.

Трек сөздер: театр, пьеса, режиссура, интерпретация, марионетка, актерлік шеберлік, репертуар.

Кіріспе

Қай елде болмасын келешек ұрпақты адамдыққа, азаматтыққа тәрбиелеу оның бала жасынан басталатыны белгілі. Бала-бақшалар мен мектептердің оқу үрдісіндегі рухани тазалыққа бағыттайтын арнайы бағдарламалар осының бір айғағы. Жалпы ұрпақ тәрбиесі мәселесінде, болашақта елдің,

қоғамның тұтқасын ұстайтын олардың ары мен санасын, ішкі мәдениеті мен рухани бай болмысын қалыптастыруда, отансүйгіштік сезімін арттыруда қуыршақ және балалар театрларының алар орны ерекше. Осыған орай еліміздегі балалар театрларының бүгінгі ахуалы, репертуары, сахнаға қойылып жатқан шығармалардың көркемдік деңгейі

жөнінде сауал туындайтыны анық.

Еліміздің Астана, Алматы, Шымкент, Жезқазған, Петропавл, Қарағанды, Ақтөбе, Ақтау, т.б. қалаларында өзіндік ізденістерімен, өзгеше бағыттарымен өнер көрсетін қуыршақ театрлары бар. Бірақ олардың деңгейі, репертуарлық саясаты бірдей деп айта алмаймыз. Бұлардың ішінде қойылымдарын көбінде Ресейден режиссер-мамандарды шақыру арқылы сахналайтын Ақтөбедегі «Алақай» қуыршақ театрын ерекше айта аламыз. Шығармашылық ізденісі, актерлік ансамблі және көркемдік таным-түсінігі жағынан бұл ұжым өзге өнер ордаларынан әлдеқайда алда тұр.

Бұл театрдың сахнасына ресейлік режиссер Сергей Балыков «Сырттандар» деп аталатын қазақ ертегісі бойынша «Отпусти поводья и лети» қойылымын жарыққа шығарды. Мұнда қазақтың өте ерте кезеңдегі шамандық рәсімдерін қайта тірілте отырып, ол балалар санасының ұлттық тәрбиеге негізделу қажеттілігіне баса назар аударған. Отқа, Тәңірге, Жаратылыстың тылсым күшіне табынуды суреттейтін спектакльде С.Балыков қуыршақтарға жан бітіреді.

Үштіктің, яғни адамның, қасқыр мен иттің сырттандары арасындағы тартыс адамзатқа тән игі қасиеттерді меңзейді. Мұнда азулы аңдармен қақтығысқа түскен жігіттің бейнесі арқылы адам өз бойындағы үрей мен қорқынышты жеңу керек деген ой айтылған. Сонда ғана бұл жалған тірліктегі барлық азап пен қиындықтан арылуға болады екен.

Әдістер

Қызу тартыс пен шытырман оқиғаға, нанымды әрекетке құрылған ертегінің философиясы тереңде жатыр. Жер бетінің саналы иесі Адамға Жаратушы ие берген ерекше қасиет – оның өз бойындағы қуатты күштің салмағын

түйсінуі, сол арқылы өзінің жаулары мен дұшпандарына немесе сырттан келер қарсы күштерге төтеп бере алатындығын көрсетуі болып табылады. Шығарманың «Сырттандар» деген тақырыбына сай түз тағысы мен адамның досы саналатын иттің арасында өрбитін қақтығыстан тіршілікте кездесіп жататын кедергілер мен тосқауылдардың үнемі, үздіксіз болатынын байқаймыз.

Ал, актерлік ансамбль шынайы ойындарымен көпшіліктің есінде қалды. Соның ішінде шежіреші қарттың роліндегі актер Е.Ермағанбетовтың өзіндік ойыны ерекше деп айтуға лайықты. Тарихты шежіре ретінде жырлау дәстүрі – қазақ халқында ертеден-ақ қалыптасқан салттың бірі. Мұның әрине бүгінгі ұрпақ үшін маңызы зор. Себебі, қазіргі буын жасөспірім өткенді тарих, шежіре арқылы біледі. Актердің де өз кейіпкеріне осы тұрғыдан келгендігі байқалады. Сонымен бірге роль орындаушылардың шалт қимылы, берер секундтың ішінде киімдерін жылдам өзгертіп, басқа образға тез енуі көрерменді таң қалдырады.

Қойылымның ұлттық бояуын актерлер мен қуыршақтардың киімдері, сахнаның безендірілуі (суретші Ә.Құрманалина): киіз үйдің шаңырағы, үзік, басқұр әрлеп, қазақтың ұлттық аспаптары: домбыра, үрмелі аспаптардың үні қоюлатып, әсерлі де әдемі қойылым түзіпті.

Елімізде екінші болып, яғни 1981 жылы іргетасын қалаған (1988 жылы қазақ труппасы құрылған) Маңғыстау облыстық қуыршақ театры да – қазіргі уақытта жергілікті тұрғындардың, оның ішінде мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балалармен жұмыс жасап жатқан бірегей ұжым. Жас жеткіншектерге рухани байлықты насихаттау, оларды жан тазалығына, адамгершілікке баулу театрдың

басты миссиясына айналған. Сол негізде репертуарға түрлі жанрдағы «Аленушка мен солдат» мультфильмі, Е.Қауынбаевтың «Алдар көсе хикаясы», ұлттық дәстүрді дәріптейтін «Шашу», Н.Оразалиннің «Аққұс туралы аңыз», М.Бартедьевтің «Сәлеметсіз бе!», Ә.Табылдиевтің «Бітпес оқиға», Б.Пармановтың «Қадырдың бақыты», Н.Майбоның «Қайта жаңғырған аңыз», В.Орловтың «Алтын балапан», т.б. қойылымдар түзген.

Театрда актерлер сырттан келген және еліміздегі белгілі режиссерлермен жұмыс жасауға мүмкіндік алған. Мысалы, С.Мақұлбеков, Н.Майбо, Б.Парманов, А.Веселов, В.Дерягин, П.Потороко, Ю.Набоков, т.б. Бұл түрлі қолтаңбамен, түрлі режиссерлік шешімдермен, қилы тұжырымдармен сахналанған қойылымдарда өнер көрсетудің, ізденудің негізгі жолдары болмақ. Бүгінгі қазақ театрларында белең алған бір ұжымның бір ғана режиссермен жұмыс жасау тәсілінің көп жағдайда шындалған ізденіске апармайтындығын тәжірибе көрсетіп отыр. Ал, Маңғыстау қуыршақ театрының қолға алған әдісі қуантарлық-ақ жағдай. Сонымен қатар бұл әдістің жас көрерменнің эстетикалық талғамын арттыруға септігі мол.

Нәтижелер

«Театр қазіргі таңда халықаралық аренаға шықты. Кеңес Одағы тараған соң үзіліп қалған байланыстар қайта жаңғыртылды. Өз қазанында өзі қайнамай, басқа театрлармен әріптестік байланыстар орнатып, өзара тәжірибе алмасуды дәстүрге айналдырды. Мұның ішінде Украина, Ресей, Чуваш театрларымен арадағы достық байланысты ерекше атаған жөн» [1, 71 б.], – деп жазады баспасөзде

маңғыстаулық қуыршақ театрының бүгінгі тынысы туралы. Мұны бүгінгі жаһандық мәдениеттің талабы мен сұранысынан туындаған алғы жылжудың бір бағыты дейміз.

Ал, 1983 жылы шымылдығын ашқан Оңтүстік Қазақстан облыстық қуыршақ театрының репертуарында С.Оспановтың «Мұңлық – Зарлық», Н.Гернеттің «Аладдиннің сиқырлы шамы», Б.Метальниковтың «Ұйқыдағы ару», тәуелсіздік жылдарында М.Байғұттың аудармасындағы М.Садовскийдің «Маша мен аю», «Би-би роботтың басынан кешкендері», М.Байғұттың «Достық мектебі», У.Шойбековтың «Арыстан патша», М.Ахмановтың «Алдар көсенің айласы», М.Шуринованың «Орман қожайыны», Г.Ландаудың «Қоян, түлкі және әтеш», т.б. балаларға арналған қойылымдар бар.

Негізінен Қазақстанның қуыршақ театрлары бір кейіпкермен, яғни бір ғана қуыршақпен шектеліп қалмаған. Оларда бейнелердің көптеген түрлері бар: түрлі-түсті матадан жасалған адамдар, аңдар, үй жануарлары мен жыртқыштар, марионеткалар және саусақты ойнату арқылы көрсетілетін образдар – бұлардың барлығы қуыршақ театрларының спецификасына тән қойылым қоюдың алғышарттарының бірі. Шығыстың аңғал атасы Қожанасыр, қазақтың аңыз кейіпкері, кедейлер мен зәбір көргендердің досы саналатын Алдар көсе, торайлар, қасқырлар, сыған қызы, шығыс биін билейтін қыздар, өзбектің «Ялла» ансамблінің солисі Фаррух Закиров, жалмауыз кемпірлер, лақтар мен қозылар, т.б. жасау техникасының өзі қызықты әрі күрделі және оларды ойнату үшін өте ептілік, жылдамдық қажет.

Осындай кейіпкерлерге бай Мемлекеттік қуыршақ театрының

репертуарында қазақтың «Қаңбақ шал» ертегісі, Н.Оразалиннің «Тарқамайды тойымыз», әрбір өскелең буынның сүйікті шығармасына айналған С.Михалковтың «Үш торай», Н.Фришердің «Кішкентай құтан мен қарақшы», орыс халық ертегісі «Морозко», т.б. көптеген шығармалар бар. Бұлардың барлығы түрлі оқиғалар арқылы балаларды адалдыққа, мейірімділікке, патриотизмге баулиды.

Талқылау

Негізінен Қазақстандағы ең алғашқы қуыршақ театры – осы Мемлекеттік қуыршақ театры. Бұл театрдың тарихы 1935 жылдан бастау алады. Сол уақыттан бастап балалардың рухани әлемін байыту және арттыру, оларды тәрбиелеу жұмыстарын болашақ қоғамның тұтқалары негізінде жүргізу қолға алынған болатын. Сол негізде елімізде қуыршақ және балалар театрлары бой көтере бастады. Мұндай игі істің көшбасында алғашқы режиссерлер Ю.Рутковский, П.Пашков, А.Михайлов, тұңғыш актерлер Б.Слонов, Б.Парманов, С.Шүкіров, Ш.Қадыров, Т.Майская, С.Қабиғожина, т.б. тұрды. Олар репертуарға салмақпен қарап, бала психологиясына кері әсері жоқ, керісінше тазалықты, адамгершілікті, гуманизмді насихаттайтын дүниелерге баса назар аударды.

Бастапқы кездері қарапайым таяқ қуыршақ пайдаланған актерлер бірте-бірте түрлі бейнедегі кейіпкерлерді, марионеткаларды қолданысқа енгізді. Мұндай ізденіс театрдың түрлі жанрда ойын көрсетуіне мүмкіндік туғызды.

Қазіргі күні кәсіби дамудың биік белесін бағындырған театрдың репертуарындағы «Үш торайдың» айтар ойы баланың болашағы үшін маңызды. Мұндағы қызықты әрі бір жағынан қорқынышты оқиғалар желісіндегі

тартыс ақылды, еңбекқор Наф-Наф, оның жалқау, ойсыз, ойынқұмар бауырлары Нуф-Нуф пен Ниф-Ниф және мейірімсіз қасқыр арасында өрбиді. Тез бұзылатын заттардан үй салған соңғы екеуі үйі кірпіштен мықтап салынған Наф-Нафтың ақылын өздеріне қасқыр шабуыл жасағанда ғана түсінеді. Соңы татулықпен, түсіністікпен аяқталатын қойылым бас-аяғы жинақы, идеясы айқын, әрі балаларды өзіне баурап аларлық деңгейде сахналанған.

Ал, «Морозко» спектаклінің оқиғасы бізге кітаптан да, мультипликациялық фильмнен де, сондай-ақ, көркем фильмнен де таныс «Күл қыз, күң қыздың» («Золушка») сюжетімен сарындас. Өгей шешенің еңбекқор, адал жетім қыздан өзінің жалқау қызын биік қоятын әділетсіздігі шытырман көріністер құрайды. Спектакльде зұлым кемпір асыранды қызды қастандықпен орманға жұмсайды. Бұл жерде оған Аяз ата кездесіп, үлкен кісінің айтқанын мүлтіксіз орындаған қызға сиқырлы ата қымбат киімдер мен көптеген сыйлықтар беріп, үйіне қайтарады. Сөйтіп, мейірімділікті, адалдықты насихаттаған бұл қойылым да әдемі аяқталады.

Аталмыш театр осындай қызықты қойылымдарымен әр жылдарда Ресей, Қытай, Түркия, Жапония, Чехословакия, т.б. тәрізді алыс-жақын шет елдерге барып, арнайы жүлделерді иеленуден кенде емес. Актерлік ойындарда да алға жылжу бар, өзіндік ізденістерімен көзге түсіп жүрген роль орындаушылар жетерлік. Мысалы: Серік Мақұлбеков, Татьяна Майорова, Фаридат Атакеева, Иван Остапенко, Михаил Селеверстов, Толқынай Өмірзақова, Нұржан Рүстембеков, Еркебұлан Құттыбаев, Ақбөпе Төлтаева, Азамат Алмаханбетов, Ержан Бегашев, т.б. Олардың бүгінге дейінгі және қазіргі уақыттағы атқарып

жатқан еңбектері орасан зор. Себебі, жансыз кейіпкерге жан бітіретін олар драма артистеріне қарағанда көп ізденеді, көп күш жұмсайды. Кейбір спектакльдерде бірнеше кейіпкерді бір немесе екі актердің ғана роль орындауы мүмкін. Бұл әрине өте қиын, бірақ бұл олардың шеберлігін байқатады. Десек те, шешімі уақыт күттірмейтін, қордаланған мәселелер жоқ деп те айта алмаймыз.

Қазақстанда қуыршақ қойылымдарын қоятын режиссерлер Бекболат Парманов, Құралай Ешмұратова, Тастан Өтебаев. Көріп отырғанымыздай, режиссерлердің саны өте аз, тіпті жоқтың қасы деп айтуға болады. Сондықтан ұжымдар шет елдерден, Ресейден кәсіби мамандар шақырып, спектакль қоюға мәжбүр. Бұл елімізде қуыршақ режиссерлерін оқытатын оқу орнының жоқтығына байланысты болып отыр. Алдағы уақытта Астанадағы өнер университеті мен Алматыдағы өнер академиясы осы мәселені қолға алуы керек деген ойдамыз.

Репертуар мен көрерменнің аздығы да айтарлықтай проблемаға айналып отыр. Балалар драматургиясының тәуелсіздік жылдары кемшін қалып жатқанын осы уақытта тек С.Балғабаевтың «Жамбала, Мико және қасқыр», К.Оразбекұлының «Иол – мәңгілік ағашы» (балаларға арналған шығармаларының жинағы) ертегілерінің жазылуынан байқау қиын емес. Көріп отырғанымыздай, жаңа шығармалар саусақпен санарлықтай ғана.

Қазіргі уақытта балалар драматургиясының, яғни қуыршақ театрлары сахналайтын шығармаларды зерттеудің де, ондағы идеялық айқындықты танудың да кемшін қалып жатқандығы осындай мәселелерге байланысты деп ойлаймыз. Кеңестік

дәуірдегі және қазіргі кезеңдегі балаларға арналған шығармалардың жазуылу тарихы, жолдары, сахналану деңгейі жөніндегі тұжырымдар мен ой-пікірлерді Б.Ысқақов [2], С.Ордалиев [3], А.Ақтанова [4], т.б. еңбектерінен кездестіреміз.

Қуыршақ театрлары жөнінде өзінің кәсіби пікірін үнемі білдіріп отыратын театр сыншысы Мәншүк Тәшімова: «... Театр репертуарында қазақ баласының бойына ұлттық болмыс пен қазақы мінезді қалыптастыратын, намысты, жігерлі, мейірімді болып шыншылдыққа тәрбиелейтін қойылымдар болуы өте керек» [5, 26 б.], – деп жазады. Сыншы мақаласында Алматының төрінде орналасқан Мемлекеттік қуыршақ театрының белсенді көрермені дерлік орыс ұлты екендігін, қазақ ата-аналардың балаларын театрға апаруы өте сирек екендігін алға тартқан. Бұл – ащы да болса шындық. Балаларға арналған қойылымдарды талдау арқылы жеткіншектің ой-санасын дамытып, болашақ өмірге сауатты да салауатты қадам жасауға бағыттауға қазақ ұлтының өкінішке орай немқұрайды қарайтынын нақты дәлелдермен келтіреді мақала авторы.

Жалпы қойылымдарға қаржының аз бөлінуі, осы бағытта арнайы түрде білім алған мамандардың тапшылығы, түрлі бейнедегі қуыршақтарды жасайтын техник-мамандардың жоқтығы, репертуарда бала психологиясына оң әсерін беретін көркем шығармалардың өз тілімізде мүлдем жазылмауы, т.с.с. Мемлекеттік қуыршақ театрының адамын бастырмай тұрғандығы жасырын емес.

Кей кездері еліміздегі үлкен қалаларда өтетін фестивалге Еуропа, Батыс, Азия елдерінен келген қойылымдарды орыс, ағылшын

тілдерінде синхронды аударудың жолға қойылмауы, сауатты аударатын мамандардың жоқтығы немесе мұндай істерге мән берілмеуі де біздің Мемлекеттік қуыршақ театрында үлкен мәселе болып отырғандығы қынжылтады.

Қорытынды

Негізінен шет елдердегі қуыршақ театрларының көпшілігі дерлік жеке меншік театрлар болып саналады. Олар әрине ақша табу үшін репертуарлық саясатқа өте мұқият қарайды, көп ізденеді, бір жағынан – бала психологиясына жеңіл әсер ететін, екіншіден – оларды баурап алатын дүниелерге мән береді. Сондықтан да мұндай ұжымдар репертуарлық жағдайы жағынан да, қаржылық тұрғысынан да алда болады. Жеке меншік болғандықтан бұлар көшеде, базарларда, саябақтарда өнер көрсете береді. Бұл әрине қызықты, әрі халық көп жиналған жерлерде қаражат табу да қиынға түспейтіні белгілі. Оның үстіне материалдық жағдайдан гөрі рухани құндылықты бірінші қоятын өзге елдерде мұндай қойылымдарға көрермен үнемі қызығушылық танытып отырады.

Қорыта айтқанда, заман, қоғам, ондағы өмір сүру үрдісінің кейбір бағыттары өзгерген сайын бала тәрбиесінің әдістері де өзгеріп отыратыны белгілі. Ендеше бүгінгі уақыт талабына лайықты, қазіргі көрерменнің сұранысына сай жаңа, тың тақырыптар өте қажет. Өзінің ғылыми зерттеуінде балалар әдебиетін жік-жікке бөліп қарастырған Айман Ақтанова осындай мәселер жөнінде: «...Дегенмен, балалар әдебиетінде, оның ішінде балалар драматургиясында әлі де болса қазіргі заманның шынайы кейіпкерінің болмауы жоғарыда айтып өткен дәстүрдің әсері

демекпіз. Балалар жазушыларының қазіргі заман балаларының талап-тілегін орындайтын, олардың көңілінен шығып, көкейіне қонатын туынды бере алмауы, ең алдымен балалар өмірін, олардың тыныс-тіршілігін білмеуінен шығады. Жазушының алдындағы одан кейінгі бөгет – қоғамдағы әр түрлі қайшылықтардың философиялық тұрғыдан ашылмауы, балалар әдебиеті теориясының жасалмауы, әдеби сынның өз деңгейінде дамымауы еді. Кез келген балаларға арналған шығарманы оқып отырған жеткіншек, балдырған одан өз ұлтына тән қасиеттерді ала отыруы керек» [4, 173-174 б.б.], – деп жазады. Расында, жас бүлдіршіндерге түсінікті, қабылдауына жеңіл, қызықты оқиғаға құрылған шығармалар ауадай қажет.

Қазіргі уақытта адам психологиясы, өмір сүру дағдысы жаңа ХХІ ғасырға негізделіп келе жатқандығы рас. Оның үстіне техника мен технология қарқынды даму үстінде. Осы салада жаңалықтар көп-ақ. Бұдан шығатын қорытынды, осындай технология арқылы өзіміз өмір сүріп отырған ортаның тіршілігін қисынды, әдемі суреттейтін балаларға арналған туындылардың қажеттігі – кезек күттірмейтін мәселе.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Құдайберген С. Кішкентайлардың үлкен театры // Театр.kz. – 2011. – № 9. – 67 б.
- 2 Ысқақов Б. Кішкене театр. – Алматы: Мектеп, 1959. – 119 б.
- 3 Ордалиев С. Қазақ совет драматургиясының очеркі. – Алматы: Жазушы, 1964. – 276 б.
- 4 Ақтанова А. Балалар әдебиеті. Қазақ балалар драматургиясы мәселелері. Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2011. – 200 б.
- 5 Тәшімова М. Орыс көрермендері толық, қазақ көрермендері қайда? // Мәдениет. – 2010. – № 1. – Б. 23.

Масалимова М.А.

Казакская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова

МЕСТО И РОЛЬ ТЕАТРА КУКОЛ В КАЗАХСКОМ ТЕАТРЕ

Аннотация

Эта статья представляет собой обзор истории кукольных театров в Казахстане, а также анализирует сегодняшний репертуар. Автор исследовала опыты театров «Алакай» Актюбинской области, Государственных кукольных театров в городе Алматы и Мангистауской области и не оставила без внимания решаемые проблемы. В то же время указывается малое количество казахских детей в аудитории театра, спектакли, которые получают минимальное финансирование, недостаточность специалистов, пьес для данного вида театра.

Режиссерская интерпретация, трактовка актеров, политика репертуара анализировалась в статье, где автор делится профессиональным мнением. Автор ставит в пример частные зарубежные кукольные театры и представляет доказательства того, как с помощью современных технологий и технической помощи можно ставить интересные спектакли.

Ключевые слова: театр, спектакли, кино, интерпретация, кукольный, актерское мастерство.

M.A.Massalimova

*T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)*

THE PLACE AND ROLE OF PUPPET THEATER IN THE KAZAKH THEATRE

Abstract

In this article, the history of puppet theatres in Kazakhstan is discussed as well as the repertoire of today's puppet theatre. The author researched the experience of "Alakai" theatre in Aktobe region and State puppet theatres in Almaty and Mangystau region. In addition, the lack of Kazakh kids audience, financing, specialists and plays for such theaters are revised.

Director's interpretation, actors work, politics of the repertoire is analyzed in the article where the author shares her professional opinion. The author puts the foreign puppet theatres as an example and proves with detailed examples that with the help of modern technology and technical support many interesting plays can be adapted for stage.

Key words: atre, plays, film, interpretation, puppet, acting technique.

Автор туралы мәлімет: Масалимова Минура Ахмажановна – "Театр өнері" факультеті «Актер шеберлігі және режиссура» кафедрасының доценті, Т.К.Жұргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.

e-mail: minura_m.a.62@mail.ru

Сведения об авторе: Масалимова Минура Ахмажановна - Доцент кафедры «Актерское мастерство и режиссура» факультета «Театральное искусство», Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова. Алматы, Казахстан.
e-mail: minura_m.a.62@mail.ru

Author's data: Associate Professor of the Department of “Acting and directing”, faculty “Theatrical art”, T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan.
e-mail: minura_m.a.62@mail.ru

DIRECTING OF ORGANIZATION THEATRICAL PERFORMANCES

МРПТИ 18.46.07

Askarova B.B ¹

¹ T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts,
Almaty, Kazakhstan

DIRECTING OF ORGANIZATION THEATRICAL PERFORMANCES

Abstract

The article reveals the peculiarities of mass events and peculiarities of their organization. Discusses the work of the Director on the organization of very theatrical performances. Reveals the quality of the Director, necessary for the organization of events. The article pays attention to the consideration of the Director's thinking, which is necessary for the production and organization of mass theatrical event.

Keywords: theatrical performance, Director, events production, performance, Opera, event Manager, rehearsal, actor, audience, script.

Introduction

Any celebration seems to us as a bright exciting event. In addition, we do not think entirely about how much time and effort it takes to create it. In fact, many different specialists are working on the embodiment of the holiday: scriptwriters, costume designers, sound and light camera operators, property-masters, make-up artists, stage workers, artists, choreographers, accompanists, actors and others. We need a competent organizer to bring all of them together, to infect with the idea of a holiday, to explain to everyone

“what, when and where”. This is the Director.

Nowadays, event companies often recruit such organizers; they are also called event managers. This profession is similar to the director, but it requires less creative skills. And the director is first and foremost a creator of the idea of celebration. It is he who exactly comes up with how to arrange the artists at each moment of the performance, what and who to wear, what will be the scenery and lighting, what music should play, how the artists communicate with the audience and much, much more

[1 p. 52].

The director conducts rehearsals, corrects and modifies the event. And all this he builds on the basis of the interests and needs of his audience. The Director should be aware of what people want for whom he creates his own presentation. And this is the real work of a psychologist. However, one thing is to identify the needs of the viewer, and the other is to present everything beautifully and softly.

To make such an interesting show that the viewer did not run away after the first 10 minutes, but got involved, became an active participant and wanted to tell friends about it. Here the Director is already acting as a teacher for the audience. After all, the most important thing in any holiday is to convey to the public not just an idea, but a certain pedagogical goal, and motivate it for some important actions. Especially remarkable, pedagogy manifests itself in children's programs.

We all remember such thematic holidays from childhood as "Health Day", "Lessons of kindness", "Safety on the road" and others. What we were not only taught there ... That is really where all the actors are really teachers for children (and usually both literally and figuratively!). In addition, the main teacher, including for leading actors, is the director of a children's holiday. All this I tell to the fact that the work of the Director is complex and multifaceted, profession can be trained, but it is not suitable for everyone.

In my opinion, the work of the Director determines the manifestation of many qualities. Each of them is important and interrelated with the other. But the actual work of the Opera Director lies in his "composing". This is the driving force of his art, and it depends on the innate ability to create sensually meaningful stage images. The basis for them in the opera is the

musical-dramatic material of the proposed production, as well as life experience and personal, human qualities of the Director - his moral and ideological wealth, understanding of the essence of social relations and as a crown of everything - worldview. The mental need to re-melt all of the above in a scenic image marked by the birthright and independence, which is a kind of discovery - an essential feature of the artist [2, p. 63].

Methods

Therefore, imagination ... Creating a new image ... A vision of what is not, but what could be ... The ability to see even what cannot be, i.e. the creation of images related not so much to the field of fantasy as to fiction.

In our life, we often meet with unproductive imagination, unorganized thought and will. Director's creative imagination is professionally directed and organized - it is organized by dramatic material and ideology.

An effective imagination, coupled with special sensitivity to the identification of thoughts and feelings in music - the essential quality to become the Opera Director. A person whose psyche is unable to transform a dramatic, verbal-musical image into a visible, effective and theatrical image, to discover a new sensual and semantic essence, cannot be the Opera Director (if, of course, this profession means an artist, and not an artisan-compiler of others images). [3, p. 52].]. A similar phenomenon is described by the scenography researcher Khalykov K. and applies the term "intentionality" to effective imagination, "which for the first time implementation as an operational tool for disclosure of psychological perception of cultural codes. This fact allows us to understand the process of the state of

consciousness of the audience where scenographic elements and the director's design of a play come together as a powerful phenomenon." [4, p. 86]

Similar imagination is the main instrument of the Director's creativity. By the way, we note that, like all creativity, it necessarily implies the discovery of the new thing and that is why it is impossible the appearance of the new thing without any imagination. But how often, alas, we observe opera performances those were clearly carried out without its participation: the directorial creativity in them is completely absent, although the poster's name is the name of the director. What do the authors of such "production" rely on?

Such activity can only be called a formal organization of the play, because it lacks the main thing - the creative process, the crown of which is the director's concept, which is appeared based on an artistically convincing comparison of the visual and sound images of the play.

Result

The search for such a comparison is perhaps the most important part of the Director's work on revealing the essence of the opera image and establishing ultrafine interrelation between the musical and theatrical means of its stage impersonation. In order to imagine all the complexity and labor intensity of this process, let us try to trace it on our own, solving a rather simple task at first glance.

Let us take, for example, the first bars of the second performance of "Eugene Onegin" by P. Tchaikovsky, where Tatiana's whirl of feelings, rise of her hopes and delights are replaced by serene, and restraint - by a new flush. What specific stage comparison will we find this sound embodiment of youthful emotions? Let's dream for a while about the possible

selection of different "combinations". Imagine, for example, the wide open, not blinking eyes of a young girl. They delight, and fear; then hope shines, and then a veil of tears appears.

Discussion

What is it? Is there any possible solution? I doubt it. As an initial creative impulse, these girlish eyes that have arisen in our imagination may still disturb the director, but as a stage comparison they do not stand up to criticism. First, it is "literature", and not a dramatic image — a description of the girl's mental state, and not a visual manifestation of it in actions and deeds. Secondly, this is not a theatrical image: even an inexperienced director will soon realize that it's difficult, almost impossible, to cause tears to the actress, arousing a change of experiences in her that are adequate to the music.

An experienced director knows that even if a miracle happened, i.e. such a state of mind would really be born in an actress and reflected in her eyes, and then no one in the hall would have noticed it. Well, and if someone had noticed, then the complete coincidence of the stage sense of the actress with the feelings expressed by the music would leave an unpleasant impression of mutually illustrating the states. That, as we know, does not involve the viewer's imagination in the orbit of co-creation during the performance. We note, by the way, that it is difficult for an artist in such a state to extract a singing sound. In short, the option is untenable. [5, p. 25]

Let us give another example - musical intermissions (i.e. orchestral music between actions) in "Carmen": being an important link in opera's musical dramaturgy, they, however, do not relate to the feelings of these characters, but represent a kind of lyrical (in other operas

— dramatic, humorous, etc.) deviation from the course of the plot. We also note that this question cannot be solved depending on a temporary or emotional factor; for the director, the main thing is that this music belongs to a specific actor, its connection with the event, the “through action” of the opera. [6, p. 6]

Here his imagination should not be indulgent and hide behind formal remarks, which, by the way, do not always belong to the author of the opera. They are not always independent of concerns about the technology of the performance (intermissions for rearrangements of scenery, dressing up artists, etc.).

We will also share our observation of the modern democratic public of opera houses: the orchestral episodes, which run with the curtain closed, are not always attentively obeyed by it. Many at this time allow themselves to talk quietly, to rustle wrappers from sweets, to turn around, looking for acquaintances. When such viewers are pulled back, you hear the naive: “It hasn’t yet begun.” As soon as the curtain opens, everything becomes silent, everyone's attention is paid to the actors (“It has begun!”).

If we proceed from the wise, centuries-tested thesis “the public is always right”, the director should think about what the modern viewer considers to be the real asset of the opera performance, and what he sees as an “illegal concert”, which enjoys a relatively small group of his perception of the opera performance on individual elements (orchestral music, vocals, scenery, stage settings, etc.).

I believe that professional directorial imagination should contribute to the emergence in the audience not only of direct interest in the play, but the need for complicity in the dramatic process.

What kind of visual image in

combination with the music of this episode will be the most impressive, fascinating, “directing” the public's imagination? How to stay on this or that decision? How in search of a visual image (in comparison with the given music) to find the necessary “focus”, which ensures the accuracy of the hit? Recipes are impossible and harmful.

The decisive role is played by artistic flair, experience and talent of the director. I emphasize that this is a delicate and responsible creative process, since the corresponding “selection of visual images” also influences the public perception of opera music.

The richness and accessibility of artistic associations, the active connection of auditory and visual representations - this is the basis of the creative relationship of the director with the auditorium during the opera performance.

Indeed, for directing mass performances, it is extremely important that all the details be taken into account and thought out. If we talk about pitfalls, then it is an amateurish approach, poor-quality organization and complete lack of understanding of the public that becomes the rubble about which all the plans and ideas of the director are broken. Even if the idea in its idea was almost brilliant, it was distinguished by its creative and unique approach; an incorrect statement would destroy all plans.

What pitfalls exist in the direction of mass performances?

Mass performances include a large number of artists, a variety of acts and their ideas. If we talk about theatrical or circus performances, then for the success of the spectacle with the public, it is worth focusing on the dynamics of the action.

Even if we are talking about the theater, for a professional director it does not cost anything to interest and intrigue the

audience, to attract its attention.

Statement

The directing of mass performances is completely focused on the viewer, which means that they should be interesting, understandable. The public is becoming more fastidious, and therefore needs a high-quality spectacle that will constantly keep it in suspense. The monotonous performance will kill the interest of the viewer and make him bored. To prevent this from happening, the numbers and principles of presentation must constantly change. Energetic acts or scenes should be replaced by calm and even pacified. In this case, there should be no monotony and constancy even in dynamic acts and scenes, since the long-lasting heat of passion loses its sharpness. [4, p. 57]

The pickiness of the public is also manifested in scaring it, making it happy and surprising with unexpected turns of events, spectacular exits and appearances of characters or participants of performances. Artists or actors who constantly leave on the same principle tire the public. They are not interested in waiting for the appearance of a new "star". But if every time, the artist will appear in a new way, unexpectedly and interestingly, the audience will freeze in anticipation of a beautiful and exciting spectacle.

Another reef can be the artists themselves, their appearance. It is necessary to consider that the costumes, age and appearance of the artists must strictly comply with the idea. If we are talking about Juliet, then the actress cannot be 40 years old, but the nurse should not play a young girl. A similar principle is maintained in all concert performances.

Bright costumes and makeup should

be in harmony with the roles that artists perform. If there is dissonance, only the viewer will be disappointed, and the mass production will fail.

Conclusion

High-quality direction of theatrical performances and festivals is the key to success during mass events. Many theorists and practitioners draw an analogy between the direction of theatrical performances and the symphony. As for the symphony, the mental and sensual depth, life contradictions and complex problems are characteristic, and the theatrical mass-scale festival expresses the most important events and stages in the life of a huge number of people.

For these types of expressive art is characterized by scale and ideological richness. The initial part of the symphony (exposition) involves the development of contrast themes. Further, they support the main composition of the work.

Also, the direction of mass events involves carrying out the main idea of the festive action through a number of events.

Such a bright form of music as the theme with variations echoes with the direction of the theatrical concert. In directing the holiday the main theme also varies in all forms. Of course, this is due to a certain extent the very specifics of folk festivals. After all, if, for example, the viewer can perceive a literary and musical composition as a whole, then the feature of directing a mass holiday is its purposeful division into components. At the same time, the viewer perceives the action in parts, choosing the most interesting moments for himself. For example, a concert requires focusing the audience's attention on a particular stage. A good mass holiday, on the contrary, is characterized by a large number of

entertainment centers dispersed in the space. [3, p. 85]

Thus, theatrical performances and mass celebrations are a kind of reflection of the life of the people, their problems and concerns. Our life is constantly changing;

there are more and more new technical capabilities, which the director must use, revealing his creative idea. The more a new director can use the more new viewers he can attract.

References:

- 1 Vishnyakova S. M. Professional education: Dictionary. Key concepts, terms - actual vocabulary. – Moscow, 2009. – 538 p.
- 2 Genkin D. M., Konovich A. A. Mass celebrations and performances. – M.: KPR, 2005. – P. 27.
- 3 Tumanov I. M. Directing a mass holiday and a theatrical concert: textbook. – St. Petersburg, 2014. – P. 87.
- 4 Khalykov K. Intentionality as new phenomenological Approach in Scenography // Central Asian Journal of Art Studies. – 2017. – № 1. – P. 86-102.
- 5 Markov V. P. Professional training of Amateur Theater Directors for social and cultural activities: Dis. ... cand. Ped. Sciences: 13.00.05 / SPb., 2008. – 217 p.
- 6 Gaudis S. I. The foundations of screenwriting: textbook. – M: Education, 2005.
- 7 Genkin D. M. Mass holidays, training manual. – M.: Education, 2005. – P. 37.

Асқарова Б.Б.

*Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
Алматы, Қазақстан*

ТЕАТРАНДЫРЫЛҒАН КӨРІНІСТЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ РЕЖИССЕРЛЫҚ ЖҰМЫС

Аңдатпа

Мақаласында ерекшеліктері ашылады бұқаралық іс-шаралар ерекшеліктері мен оларды ұйымдастыру. Қаралады жұмыс режиссер ұйымдастыру бойынша бұқаралық театрлық қойылымдар. Ашылады сапасын режиссер ұйымдастыру үшін қажетті бұқаралық іс-шаралар. Мақаласында көңіл бөлінеді және қарау туралы мәселені режиссер ойлау, ол үшін қажетті болып табылады қою және ұйымдастыру жаппай театр іс-шаралар.

Түйін сөздер: театрландырылған қойылым, режиссер, көпшілік іс-шаралар, қойылым, спектакль, опера, event-менеджер, дайындық әртісі, көрермендер қою.

Асқарова Б.Б.

*Казахская национальная академия искусств имени Т.К.Жургенова
Алматы, Казахстан*

РЕЖИССЕРСКАЯ РАБОТА ПО ОРГАНИЗАЦИИ ТЕАТРАЛЬНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

Аннотация

В статье раскрываются особенности массовых мероприятий и инструменты их организации. Рассматривается работа режиссера по организации массовых театральных представлений. Раскрываются качества режиссера, необходимые для организации массовых мероприятий. В статье уделяется внимание и рассмотрению вопроса о режиссерском мышлении, которое является необходимым для постановки и организации массового театрального мероприятия.

Ключевые слова: театральное представление, режиссер, массовое мероприятие, постановка, спектакль, опера, event-менеджер, репетиция, артист, зрители, постановка.

Автор туралы мәлімет: Аскарова Ботакөз Бауыржанқызы – «Театр өнері» факультеті «Актер шеберлігі және режиссура» кафедрасының оқытушысы, Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.
e-mail: mbb_1121@mail.ru

Сведения об авторе: Аскарова Ботакөз Бауыржанқызы - Преподаватель кафедры «Актерское мастерство и режиссура» факультета «Театральное искусство», Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова. Алматы, Казахстан.
e-mail: mbb_1121@mail.ru

Author's data: Lecturer of the Department of “Acting and directing”, faculty “Theatrical art”, T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan.
e-mail: mbb_1121@mail.ru

МАРКЕТИН- ГОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ТЕАТРА ТРАДИЦИОН- НОГО ИСКУССТВА

МРНТИ 18.15.61

Г. Тажиева¹¹ Театр Традиционного Искусства «Алатау»,
Алматы, Казахстан

МАРКЕТИНГОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ТЕАТРА ТРАДИЦИОННОГО ИСКУССТВА

Аннотация

В статье рассматривается маркетинговая политика культурного учреждения на примере деятельности расположенного в г. Алматы Театра традиционного искусства «Алатау». Раскрыто содержание значимых конструктов понятия «маркетинг» применительно творческому коллективу, призванного внести значимый вклад в дело сохранения казахского традиционного исполнительства, его видов как народные песни, произведения профессиональных народных композиторов, танцевального, сказительского искусств, а также поэтического состязания – айтыс. Определены пути выработки нового взгляда культурному продукту музыкального театра в условиях жесткой конкурентной борьбы, его качеству приготовления, исполнения и продвижения. В частности, указаны особенности законов рынка в продвижении традиционного искусства и их учет в проведении маркетинговых исследований. С доминированием массовой культуры общества потребности широкой публики относительно традиционного искусства могут не иметь четкой формулировки, что требует специального анализа. Важным условием в рассматриваемой теме становится понимание необходимости создания в учреждении специальной структуры, занимающейся маркетингом и фандрайзингом. Конечная цель должна заключаться в сохранении исторического электората, создании постоянной публики путем максимального привлечения в театр общественности, в том числе молодежи.

Ключевые слова: маркетинг в сфере традиционного искусства, культурное учреждение, методы маркетинга в театре, культурные потребности, паблик-релейшнз.

Введение

В конце 2017 года алматинцы отметили 150-летие выдающегося казахского акына, певца и композитора Асета Найманбайулы. Причём

своеобразно: с премьерой мюзикла «Пой, как Асет» на сцене алматинского Театра традиционных искусств «Алатау» (автор сценария – заслуженный деятель РК Базарбек Атыгаев, режиссёр-

постановщик – Берикжан Касымов).

Судя по многочисленным отзывам и откликам зрителей, средств массовой информации, первый блин был испечен без кома, то есть первая отечественная проба постановки мюзикла по теме традиционного исполнительства в целом удалась.

Общеизвестно, что мюзикл – жанр сложный в постановочном отношении и поэтому дорогой. Многие бродвейские мюзиклы славятся своими спецэффектами, что возможно только в условиях стационарного мюзикла-театра, где спектакли идут ежедневно в течение многих лет, пока они пользуются успехом у публики. Спорадическое появление мюзикла в репертуаре классического музыкального театра, не говоря о театре традиционного искусства, не всегда обеспечивает такого успеха. Вторая же сложность мюзикла заключается в том, что это – вид музыкального театра, где соединяются диалоги, песни, музыка, танцы. Спектакль ставится по пьесе или другим жанровым литературным произведениями. Сюжет реализуется режиссёром-постановщиком, балетмейстером, специалистами по вокалу, постановщиками спецэффектов. По форме мюзикл в основном представляет собой двухактный спектакль. Здесь постановка вокала или пластики разные по сравнению с классическим музыкальным жанром: голоса не должны звучать «по оперному», а танец – выглядеть «балетным». Речь, мимика, пластика, танец – всё должно быть в одной линии сценического поведения.

Методы

В нашей стране кадров для театра-мюзикла специально готовятся только

в одном образовательном учреждении – Казахской национальной академии искусств им. Т. К. Жургенева, где есть специальность «артист мюзикла». Но она предусматривает подготовку артистических кадров только для классического музыкального театра. Таким образом артисты мюзикла на сцене театра традиционного искусства нигде у нас специально не готовятся. Но исторически сложилось так, что традиционный исполнитель, в отличие от драматического артиста, может на сцене и петь, и сыграть роль персонажа, то есть выступать как артист театра в полном смысле слова, что и делали в своё время наши прославленные самоучки (только их надо малость подучить). Те были подмостки классического музыкального или оперного театров, не предполагающие танцевальные фрагменты, тогда как хореография – неотъемлемая часть мюзикла. Казахские певцы всегда аккомпанировали себе и пели, но никогда не пели танцуя, разве что шаманы в своих камланиях, но и они в напряжении извлекали немзыкальные звуки. Во-вторых, мюзикл по-казахски, тем более на сцене театра традиционного исполнительства, в большей степени должен отражать заложенные в самой постановке национальными авторами ценности и смыслы – в отличие от интерпретаций в современных постановках, создаваемых на родине их авторов, особенно если эти страны сегодня поражены энтропией своих национальных культур.

Вот такая двойная нагрузка легла на плечи постановщикам первого мюзикла с сюжетикой из жизни профессионального традиционного исполнителя.

Результаты

Подробный анализ данной постановки выходит за рамки настоящей статьи. Поэтому не вдаваясь в её подробности, лишь отметим, что в спектакле из трёх актов, где рассказывается ключевые этапы долгого и непростого творческого пути народного певца Асета Найманбайулы, артисты согласно сценической разработке биографической фабулы играли роль, сами пели, аккомпанируя на народных музыкальных инструментах – домбре, жетыгене, кобызе и сырнай. Как писала рецензент: «Эксперимент, как прозвали своё детище сами авторы, прошёл успешно. Блестящая актёрская игра, инструментальная музыка, хор, хореографическая сюита и айтысы

– синтез вобрал в себя все. И даже больше. Мюзикл «Если хочешь петь, пой, как Асет» – большая личная премьера для самих артистов» [1].

В день премьерной постановки мюзикла концертный зал Театра традиционного искусства, расположенного в новом микрорайоне «Алгабас – 1» южной столицы был заполнен на две трети (всего зал рассчитан на 724 зрительских мест). С учётом основных показателей Театра традиционного искусства по культурно-театрально-концертному охвату горожан данный показатель является выше среднего [2]. Для наглядности приведём основные показатели Театра за 1-полугодие 2017 г.:

№	Наименование мероприятия	Ед.	1-полугодие 2017 г.
1.	Всего кинозалов	ед.	3
	в т.ч. киноконцертных залов	ед.	1
2.	Всего посадочных мест	мест	976
	в т.ч. посадочных мест киноконцертном зале	мест	724
3.	Проведено спектаклей	спектакли	-
4.	Проведено концертов	концертов	18
5.	Число зрителей на мероприятиях, проведенных в зале	тыс. человек	7950
6.	Всего проведено кино показов, в т.ч.	киносеансов	2664
	платных для населения	сеансов	2509
	бесплатных для социальных слоев населения	сеансов	155
7.	Общие число кинозрителей платных киносеансов	тыс. человек	25002
8.	Доход от кино показов	тыс. тенге	6462, 0
9.	Доход от концертных мероприятий	тыс. тенге	10600, 0
	Число действующих детских кружков, секций, студий	ед.	3

Как видно из таблицы, за отчётный период деятельность Театра включала 15 концертов, где общее количество обслуживаемых зрителей составлял 8705 чел. (творческие вечера,

музыкальные вечера, вечер памяти, айтыс и концертные программы, приуроченные праздникам и знаменательным датам), а также кинопоказов в двух кинозалах, всего

обслужено около 33 тыс. зрителей. Но в данной статье нас интересует проблема позиционирования культурного учреждения прежде всего как театра в прямом и полном смысле слова. В этом отношении не был поставлен ни один спектакль, отсутствует какая-либо сценическая постановка. Мюзикл про Асета стал первой ласточкой, оправдывающей само название культурного заведения. И это при том, что театр «Алатау» является, пожалуй, единственным театром традиционного искусства в целом в мире и первым в Казахстане театром с собственными кинозалами, что налагает на него дополнительную нагрузку соответствия своему назначению. Стоит ли после этого удивляться тому, что за год своего существования соответствующими подразделениями Театра не были проведены минимум работ, хотя бы по изучению целевой аудитории, её социальной и возрастных групп, их культурных предпочтений, «возращению» своей публики и инноваций в сфере (Рисунок 1).

Речь по-большому счету идет о маркетинге в сфере театральной деятельности, в условиях культурного учреждения традиционного исполнительства.

Рисунок 1. Театр традиционных искусств «Алатау» в г. Алматы. 2017 г.

Дискуссия

В современной экономической ситуации, в недалеком будущем театрам самим придется укреплять устойчивость своего положения на рынке культуры в условиях жесткой конкурентной борьбы. То есть главной задачей театрального коллектива станет разрешение проблемы поиска и привлечения в театр своего зрителя, что заставит относиться к театральному продукту (спектакль) как к товару, который необходимо выгодно продать, а для этого важно знать законы рынка, постоянно проводить маркетинговые исследования.

Понятие маркетинга специфично в сфере театрального искусства, поскольку продается продукт коллективного творчества специалистов и одновременно обеспечивается эстетическое и духовное развитие личности. Особой художественной «продукции», – спектаклю нельзя найти аналогов в других отраслях хозяйства. Если культура является главным инструментом передачи и воспроизводства традиционных нравственных ценностей общества и источником национальной идентичности, то в этом деле театру принадлежит одно из ведущих мест в решении данной задачи, – задачи утверждения в общественном сознании восприятия накопленного прошлыми поколениями исторического и культурного опыта как необходимого условия для индивидуального и общего развития. Поэтому одной из задач государственной культурной политики является решение проблем развития исполнительских искусств, что потребует принятия комплекса мер и значительного времени. В том числе выяснить, каковы механизмы сохранения историко-культурной идентификации и

высоких образцов культуры в условиях информационной агрессии современной массовой культуры общества потребления. При этом надо иметь в виду, что определённые культурные потребности могут и не иметь чёткой формулировки, поэтому нуждаются в специальных исследованиях, прежде всего маркетинговых.

Однако прежде чем использовать маркетинг в театральном деле, необходимо проанализировать состояние объекта с помощью различных методов маркетингового исследования.

Для разработки стратегии маркетинга театр должен постоянно проводить ситуационный, комплексный анализ своей внутренней и внешней среды. Такой анализ позволяет оценить прошлую деятельность, рассмотреть достижения и неудачи, установить их причины, проверить компетентность и профессионализм сотрудников, предотвратить нежелательные сбои в работе театра, создать предпосылки и благоприятные условия для нормального функционирования системы маркетинга в театре и т.п.

Для того чтобы выявить тенденции, перспективы развития и условия, в которых возможно применение маркетинга в театре, необходимо сначала провести маркетинговые исследования по следующим вопросам:

1. Рынок сбыта театральной продукции и его сегментов.
2. Конкуренция.
3. Ценообразование – формирование цен на билеты.
4. Посещаемость и зрительский спрос.
5. Специфика репертуарного плана.
6. Ведение маркетинговой политики в театре [3].

Обычно данные вопросы находят свои решения через маркетинговые службы театра, которые постоянно исследуют рынок сценического искусства, проводя его сегментацию и тем самым пытаются обеспечить рост зрительской аудитории и спроса. Многие исследователи считают, что при широком внедрении элементов рынка в отечественную экономику, должности специалистов по маркетингу необходимы в штатном расписании организаций любого типа. Например, по мнению российской учёной Е. Пучковой, на начальном этапе использования маркетинга театру следует учредить должность маркетинг-директора, которому подчиняется служба маркетинга в составе: главный администратор, билетная касса. Служба прежде всего должна довольно профессионально работать со зрителем, разбив аудиторию на социальные группы. Например, сотрудники службы маркетинга могут работать с некоторыми зрителями индивидуально, определив границу людей, для которых театральное искусство — потребность, часть их повседневной жизни и периодически рассылать им новую информацию о театре и текущих событиях в нем, о репертуаре, о премьерах, об актерском составе этого театра по домашнему адресу; по телефону принимать заказы на билеты. «Надо внимательнее присматриваться к своему зрителю, используя для этого различные способы общения – конференции, встречи с артистами, обсуждение постановок вместе со зрителями после просмотра спектакля, бенефисы и т.д. Этим можно подчеркнуть уважение к постоянному зрителю», – считают маркетологи [3].

Второе. Сегодня в маркетинге сферы театрального искусства, в связи с растущей конкуренцией на

рынке культуры, большое внимание должно уделяться в первую очередь не тому, чтобы найти нового зрителя, а тому, чтобы не потерять старого. Не секрет, что начиная с тридцатых годов прошлого столетия, вплоть до того периода, когда пал занавес, то есть до девяностых годов, советская культура приобрела настоящий народный облик, где масса людей, отдающие дань традиционному искусству была равной тем, кто отдавал свои предпочтения массовой или эстрадной культуре. Сегодня традиционное искусство, можно сказать, лежит на лопатках, но оно живо, дышит, не потеряло своего здорового природного духа, соответственно и своего зрителя. Кроме него, на том здоровом ядре выросли несколько поколений, которые как и свои родители, дедушки и бабушки, равнодушны к традиционному исполнительству. Здесь важно стремиться заинтересовать этот зрительский сегмент, постоянно расширяя круг своей деятельности. В настоящее время Театр «Алатау» не имеет маркетолога, не говоря о маркетинговой службе, следовательно, перевести вышеприведенную линию на практическую плоскость очень непросто. Надо переосмотреть подход этому вопросу, создать отдельный сектор маркетинга и связи с общественностью. Таким образом можно проводить работу на стыке маркетинга и пабллик-рилейшнз: вызов интереса со стороны публики увязать с развитием е-культуры, использованием мультимедийной системы и конвергентной журналистики. А для этого в жизни театра должны происходить различные события: премьеры, бенефисы, празднования юбилейных спектаклей, торжественное открытие и закрытие сезона, проведение фестивалей, показ целевых

спектаклей и других мероприятий.

Событийная жизнь театра «Алатау» насыщена и многообразна. Только во 2-м полугодии усилием персонала театра были проведены ряд мероприятий, отвечающие для проведения маркетинговых шагов внутри театра: это совместное мероприятие театра и Алатауского районного филиала партии «Нұр Отан» накануне Дня пожилых людей; благотворительное мероприятие для детей, посвящённое годовщине открытия театра «Алатау»; благотворительный концерт, проведенный в связи с 80-летием создания ОО «Казахское общество глухих»; мероприятие по годовщине открытия кинозала театра; приуроченный к годовщине театра гала-концерт «Алатау алабында»; праздничный концерт, организованный театром накануне празднования Дня Независимости РК в виде музыкально-поэтической постановки «Тәуелсіздікке тарту», а также поэтического состязания – айтыса между акынами театра; впервые специально для детей города было проведено благотворительное мероприятие – новогодние приключения казахских сказочных героев под названием «Асан и Үсен в новогоднем празднике». К сожалению, данные мероприятия не были использованы в целях маркетинга, так как в структуре театра отсутствовало какое-либо подразделение, конкретно занимающееся этой деятельностью. Используются для рекламирования театра, но без его основного сегмента – сценических постановок. Маркетинговая концепция, применяемая в театре, обязательно включает в себя рекламную деятельность. В этой связи рекламу спектаклей следует рассматривать как форму массовой коммуникации, так как

большинство потенциальных зрителей не знают, что они хотят увидеть на сцене, до тех пор, пока им кто-нибудь из круга знакомых не подскажет. Таким образом, театральная реклама необходима для повышения зрительского спроса и уменьшения меры неопределённости потребительского поведения. Поэтому в объективно существующих условиях конкуренции с другими театрами, искусствами и зрелищами каждому театру необходимо сформировать свой индивидуальный «образ» в сознании массового зрителя, разработать свой имидж.

Выводы

Для театра традиционного искусства для создания «образа», имиджа нет необходимости придумывать велосипед: образ лежит в самой его специфике как культурное учреждение, призванного сохранить, развивать и сделать общедоступным традиционное исполнительство и он в таком облике единственный не только в мегаполисе, но и в масштабе страны. Да, сегодня некоторые театры (драматические, оперные, музыкальные) нередко ставят концерт-спектакли, моносспектакли, спектакли-пастиччо, мюзиклы, при этом смело экспериментируют. И нередко они вынуждены конкурировать между собой в состязании за зрителя. Но для театра традиционного искусства в этом отношении, т.е. в деле создания уникальных образцов сценических постановок и театрализованных представлений нет конкуренции, весь вопрос в правильном позиционировании как театра, всецело ориентированного на традиционное искусство, широкое рекламирование своей деятельности, начиная от эффективной продажи билетов

заканчивая работой с партнёрами. Практика показывает, театр, который придерживается правильную ценовую стратегию по билетам, применяет гибкие дифференцированные цены, проводит продуманную работу с уполномоченными, обречён на успех. Ещё один вариант выгодной продажи билетов – организация точек продажи в крупных магазинах, гостиницах, ресторанах и других местах общего скопления людей. Для этого на Западе оборудуют собственные или общие стационарные кассы с рекламой – афишами и плакатами. Там же с участием артистических трупп театра можно организовать флэш-мобы. Или же почему не организовать развозку зрителей после спектакля по местам проживания с помощью транспортной организации – партнёра театра? Практика показывает, что как правило, после окончания спектакля о зрителе забывают. Транспорт работает плохо, в городе криминогенная обстановка, и человек еще до начала спектакля начинает волноваться. Именно по этой причине многие люди просто отказываются от посещения театра в вечернее время. Выход из этого затруднительного положения состоит в организации после окончания спектакля рейсовых автобусов, заранее специально заказанных театром, которые развезут зрителей по домам разными маршрутами. Транспортному агентству такое партнерство должно быть выгодно, особенно в поздние вечерние часы. А театр, в свою очередь, используя возможности, может через средства массовой информации рассказать о взаимовыгодном сотрудничестве с данной транспортной фирмой.

Маркетинг – понятие многоплановое.

Здесь идеи – непочатый край. Рассмотрим некоторые из них, приемлемые в условиях театра с традиционной нацеленностью:

- активная работа сайта театра, форума, блога; электронная продажа билетов, подписка на новости;
- организация Клуба поклонников театра (заседания, чаепития, встреча с актерами, бонусы, концерты и пр.);
- участие в корпоративных мероприятиях (праздничные или деловые) с использованием потенциала театра;
- выездные спектакли, уличные мероприятия;
- проведение пресс-конференций не реже раза в месяц (каждая конференция - маленький спектакль);
- проведение зрительских обсуждений – хотя бы после премьер;
- выпуск газеты театра, а также буклетов, календариков театра, в т.ч. с фотографиями актёров;
- театр может иметь собственные или совместные постоянные телевизионные и радиoproграммы, а также газетные рубрики;
- совместные проекты с СМИ, в т.ч. социальные;
- проведение «Круглых столов» по проблемам традиционного исполнительства;
- анкетирование в начале и

конце каждого сезона актёрских трупп; «почтовый ящик» для вопросов и пожеланий в адрес руководства;

- Книги отзывов по каждому спектаклю, ящик для посланий от зрителей (а так же всё это и в электронном виде – на сайте театра и в других его интернет-представительствах);
- стимулирование журналистов и редакторов, учреждение ежеквартальных премий (можно от спонсоров) на лучшую публикацию, эфир и пр. о театре;
- использовать холл театра для проведения выставок художников, фотографов, прикладного искусства, мастеров народных промыслов [4].

Заключение

Оценивая сложившуюся ситуацию в театральной сфере в целом, следует отметить, что главное в характеристике деятельности казахстанских театров – отсутствие взаимосвязи с населением и установления с ним диалога, обратной связи. А отсутствие таких взаимосвязей, в свою очередь, оборачивается недостаточным использованием имеющегося театрального творческого потенциала, а также приводит к финансовым потерям. Это еще раз доказывает неизбежность применения методов маркетинга в сфере театрального искусства.

Использованная литература:

- 1 Пестрякова М. Пой, как Асет: Алматинцы отметили 150-летие выдающегося акына, певца и композитора Асета Найманбайулы // Вечерний Алматы. – 2017, ноябрь – 21.
- 2 Театр традиционного искусства «Алатау» о проведённой работе по традиционному искусству, кинообслуживанию на 1-полугодие 2017 г.: отчёт КГКП. – Алматы, 2017.
- 3 Пучкова Е. Маркетинг в сфере театрального искусства // <http://www.dissercat.com/> (дата посещения: 10.09.2017).
- 4 Бошакова М. Банк идей по театральному пиару // <http://www.teatrmpr.livejournal.com/> (дата посещения: 10.09.2017).

Г. Тәжиева

«Алатау» Дәстүрлі Өнер театры,
Алматы, Қазақстан

ДӘСТҮРЛІ ТЕАТР ӨНЕРІ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТ

Аңдатпа

Ұсынылып отырған мақалада Алматы қаласында орналасқан «Алатау» дәстүрлі өнер театры қызметінің мысалында мәдениет мекемесінің маркетингтік саясаты қарастырылған. «Маркетинг» ұғымының елеулі базалық түсініктерінің мәні және оның қазақтың дәстүрлі орындаушылық өнерін, әсіресе оның халықтық және кәсіби халықтық әндер мен күйлер, би, жыраулық өнер, сондай-ақ айтыс тәрізді түрлерін сақтау және дамыту ісіне елеулі үлес қосатын шығармашылық ұжым жағдайындағы ерекшеліктері ашылған. Қатаң бәсекелестік жағдайында мәдени өнімге, музыкалық театр бойынша оны әзірлеу, орындау және жылжыту сапасына қатысты жаңа түсінік қалыптастыру жолдары көрсетілген. Соның ішінде дәстүрлі өнерді ілгері жылжыту бойынша нарық заңдарының ерекшеліктері, бұл ерекшеліктерді маркетингтік зерттеулерде пайдалану назарға алынған. Тұтыну қоғамының бұқаралық мәдениеті басымдық танытып отырған жағдайда дәстүрлі өнерді де қамтитын белгілі бір мәдени сұранымдар айқын, анық көріне бермеуі мүмкін, маркетингтік зерттеулердің де керек жері осында. Бұл жағдайда мәдениет мекемесінің құрылымында маркетингпен және фандрайзингпен арнайы айналысатын бөлім немесе сектордың болуы маңызды шарт. Мұндағы жалпы түпкі мақсат бұрыннан қалыптасқан көрермендерді сақтап қалуға, сондай-ақ жұртшылықты, соның ішінде жастарды театрға көптеп тарту арқылы тұрақты көрермендер қалыптастыруға келіп тіреледі.

Түйін сөздер: дәстүрлі өнері саласындағы маркетинг, мәдениет мекемесі, театрдағы маркетингтік қызмет тәсілдері, мәдени сұранымдар, паблик-релейшнз.

G. Tajieva

Traditional Art Theatre “Alatau”
Almaty, Kazakhstan.

MARKETING IN THE CONDITIONS OF THE THEATER TRADITIONAL ART

Abstract

The article considers the marketing policy of a cultural institution on the example of the Alatau Theater of Traditional Art located in Almaty. The content of the meaningful constructs of the concept “marketing” is disclosed with reference to the creative team, which is called upon to make a significant contribution to the preservation of Kazakh traditional performance, its types as folk songs, works of professional folk composers, dance, story-telling arts, and poetic competition - aitys. The ways of developing a new view of the cultural product of musical theater in the conditions of tough competition, its quality of preparation, execution and promotion are defined. In particular, specifics of market laws in the promotion of traditional art and their accounting in the conduct of marketing research are indicated. With the predominance of mass culture of the consumer society, the cultural needs of the general public for traditional art may not have a clear formulation, which requires special analysis. An important condition in this topic is the understanding of the need to create a special structure in the institution that deals with marketing and fundraising. The ultimate goal should be to preserve the historical electorate, to create a permanent public by maximizing the involvement of the public, including young people, in the theater.

Keywords: Marketing in the traditional arts, cultural institution, marketing techniques in theater, cultural needs, public relations.

Автор туралы мәлімет: Тәжиева Гүлмира — экономика ғыл. магистрі,
«Алатау» Дәстүрлі Театр Өнері мекемесінің PR-менеджері. Алматы,
Қазақстан.
e-mail: tajieva_guma@mail.ru

Сведения об авторе: Тәжиева Гүлмира - магистр экономических наук,
PR-менеджер ТТИ «Алатау». Алматы, Казахстан.
e-mail: tajieva_guma@mail.ru

Author's data: Gulmira Tajieva - Master of Economics, PR-manager of TIT
“Alatau” Almaty, Kazakhstan.
e-mail: tajieva_guma@mail.ru

ART FEATURES OF SELF-PORTRAITS BY THE PAINTER TOKKOZHA KOZHAGULOV

МРПТИ 30.03.2018

M.M. Kelsinbek ¹

¹T.K.Zhurgenov Kazakh national academy of arts
(Almaty, Kazakhstan)

ART FEATURES OF SELF-PORTRAITS BY THE PAINTER TOKKOZHA KOZHAGULOV

Abstract

This article focuses on the artistic features of the portrait genre in the visual arts. The main task is to find a compositional identity and reveal the content of the self-portrait. The article is devoted to the self-portrait of the artist T. Kozhagul, who made a special contribution to the Kazakh fine arts. The problem of comparing self-portraits of the artist with self-portraits of world artists is the spiritual value of culture. In the article, the specifications and similarities of the self-portrait are considered. The composer's decisions in the artist's paintings are deeply rooted in philosophical thoughts and studied in terms of their depth and mastery. He widely used in his work artistic, mythical and tattooing images of the Kazakh people. Determination of the direct impact of the article on historical value and geographical space in the understanding of artistic value, artistic value. The compositional structure of the author's portraits of the artist reflects the fact that the basis of time and space is the basis of visual and decoding tools of different styles.

Key words: portrait, self-portrait, model, gamma, composition, plot

Introduction

Portrait is one of the most promising genres of fine art. In the artistic space of the XXI century young artists should receive rich information from the classical works of the world and the Kazakh fine arts. Providing portraits, including scientific publications about self-portraits, aesthetic information will certainly contribute to the formation of imagination of young artists,

this will also affect their fantasy and the world of artistic perception. In this article, for the first time, on the basis of specific examples, the fact that the writing of three images in one picture is a serious problem in the art of painting is considered.

“The peculiarity of this period is determined not only by social changes, but also by the internal laws of the development of art, changes in the

understanding of its substantive tasks, poetic structure, stimulated by a change of generations, which could be observed in almost every republic.” [1, 142 p].

Portrait is a work of art, depicting the harmony of the external appearance of man and his inner world. What is a portrait? Man's interest in man. Equal talk. Portrait is the model's trust in the artist, as well as the artist's ability to see in the model a person, an individual personality [2, 10 p]. In ancient times artists used to paint themselves looking in the mirror. Such methods, arising out of necessity, have led to great trends in the visual arts. This can be called progress in the portrait genre.

According to art historian Bayan Barmankulova: if an artist needs to find a distinctive sign of color, the model is a means of interpreting the essence of creativity and art for the artist [3, 53p]. In this regard, Michelangelo said: “the picture should not just draw but it should be conveyed with the help of thought.” Artists began to think about their inner world and paint portraits paying attention to the mood of the person. In the XVII century, Rembrandt began to produce psychological portraits in the visual arts delving into the inner world of man, the depth and complexity of his spiritual life.

Among the outstanding masters of the portrait genre is worth noting Leonardo da Vinci, V. Titian, D. Velasquessa, P. Rubens, among Russian artists there are I. E. Repin, O. I. Kiprensky, V. I. Surikov, as for the Kazakh artists it's worth to note A. Kasteev, M. Kenbayev, U. A., G. Ismailov, A. Galymbayev, K. Shayakhmetov, S. Aitbayev and others. In the Renaissance portrait genre has another special genre called self-portrait appeared. The artist raises his status in society, portraying his portrait. The concept of self-portrait (consisting

of the Greek word “Avtos” which means “myself” and “portrait”) is an artistic composition in which the artist depicts his own image [4]. Psychological description of the self-portrait reflects the artist's attitude to society and the environment, and his artistic decision can understand his assessment of his creative principles. Humanity's members are not like each other, each person has its own unique features. Therefore, the artist depicts his own self-portrait through the mood of his inner world.

The works of Jan Vai Eyck in 1433 and Albrecht Dürer in 1490 are the first self-portraits in European art. One of the main representatives of the Renaissance, the talent of fine arts Albrecht Dürer, who lived in the period 1471-1528 years, was born in Nuremberg, Germany, in the family of a goldsmith. (see fig.1)

Dürer was one of the first German artists to depict a naked man. He deeply studied such sciences as anatomy, perspective, and mathematics. Dürer went to Italy twice. These trips contributed to the development of the humanistic aspect in the artist's work. Like Italian masters, Dürer seeks to know the world and humanity in a scientific sense. [4, 87-88 pp] Artist Tokkozha Kozhagulov who was grown up based on the works of such artists is currently developed as a person promoting the genre of the portrait (see fig. 2). In 1979-1984, he studied at the Kazakh pedagogical Institute named after Abai at the faculty of fine arts and graphics.

Methods

We analyze the artistic features of the paintings by comparing the self-portraits of the Kazakh artist Tokkozha Kozhagulov with the works of world artists, as they are similar in content. The great German artist Albrecht Dürer, who contributed to

Figure 1. Self-portrait Albrecht Durer. 1498. Prado Museum Madrid. Engraving.

the development of the portrait genre, created many works in the field of graphics and painting. Initially, the artist wanted to go to Italy, he was attracted by the nature of this country. That is why the nature is reflected on the background of his Italian self-portrait. The artist portrays himself in this painting as a trustworthy person with a thoughtful look. The image that allows you to evaluate changes in yourself on the path of self-knowledge is a self-portrait. This picture has become one of the most popular paintings. Dürer skillfully presented his image of a young and handsome man looking at the audience from the right side. He was wearing rich clothes, his golden curly hair falling on his shoulders. Taking into account the features of contrasting colors in the painting, he used them properly. For example, in describing his character, the artist uses a close color scheme to express calmness and restraint. In this context, the landscape on the background of the self-portrait gives the effect of secret silence [2]. However, the self-portrait of

Figure 2. Tokkozha Kozhagulov. Self-portrait. 1987. Water-color.

Tokkozha Kozhagulov shows that the artist is currently engaged in the genre of still life. Judging by the picture in the background of a self-portrait, a sculpture of a young girl, the artist's brush and oil paints, you can see that this is a self-portrait of a young artist who has just embarked on the path of art. Artist Tokkozha Kozhagulov skillfully reflects the mood of using opposite colors in his work. The artist was able to show in his work that the contrasting colors can be both warm and cold. Next to the self-portrait there is depicted a sculpture of a young girl and a painting by the painter Titian called "Danae" and a portrait of a mother. The images of young girl and mother seemed to show the stages of life. For example, a portrait of the grandmother hanging next to a picture of "Danae" indicates that after youth old age comes. Here the artist rationally thought over the composition [3]. These two artists also expertly combine the features of colors in the visual arts. From here, we can see the similarity of artistic trends, analyzing the creative experience of these artists. Of

course, despite the similarity of fate, the artists have chosen completely different ways; their color world is also different. The periods of their existence are also far, but despite this, we can see similarities in their works.

Since a person is a mysterious world, it is difficult for an artist to depict it. Looking at self-portraits by Dürer who wrote it in his 26 years and self-portrait of Tokkozha in 21 years it is noticeable that the artists in their work based on a certain period in life. This shows that Dürer depicted his image with a thoughtful look, while Tokkozha Kozhagulov describes the manner of his youth. A distinctive feature of the paintings of the two artists is – time. Time in a broad sense is a historical dimension. The diversity of our relations to the artistic space and time is determined by the diversity of our positions of consideration. If at first art critics analyze the manner in which artists depict space and time in their compositions, then in the second case they are joined by culturologists and philosophers to study the spatial and temporal framework in the content of the work of art [6,35 p]. Of course, time plays an important role in determining the artistic characteristics of the works of our artists. Only talented artists are capable of depicting life on canvas with the help of a brush.

The work of the great master of painting Rembrandt (1606-1669) is one of the outstanding masterpieces of world painting. Dutch painter Rembrandt Van Rijn Harmenszoon finds his calling in portraiture. On the way to this achievement, Rembrandt writes a lot of his self-portraits and of his close friends. (Figure 3, 4) In addition, Rembrandt along with his interest in the genre of landscape and portrait performs a series of portraits of lower members of the social class. [7,

125-127 pp.]

Rembrandt's contribution to art is known in history as the Golden Age in Holland. Rembrandt from childhood was a portraitist, from the images of his self-

portraits made in different age periods can be seen the flow of life. We will focus on his self-portrait made in 1639 on the technique of engraving. In his self-portrait

in the style of etching Rembrandt with his self-confident look instantly fascinates the viewer. The image of the artist leaning on a stone tablet shows his restraint. Looking at the costume of the artist of the XVI century, we learn what were the costumes of rich people of the past period [4]. Watching the interest of the artist Rembrandt to art and self-portraits at each stage, one can notice the similarity with the artist Tokkozha Kozhagulov. He also wrote many portraits. Art historian Orazkulova K.S. said: "the view of nature of his native land surrounded by mountains, has strengthened the desire of Tokkozha to art. As he said: "when I was a child I used to draw on the ground."

Especially distinctive was his desire to portray the human image. Who knew that this passion would gradually expand and lead to such a success [8]. For this reason, the artist even studying at the University was determined to engage in the portrait genre. The artist painted his self-portrait in graphic style in 2010.

In this regard, we will focus on the description of a self-portrait of the Kazakh artist Tokkozha Kozhagulov embellished by charcoal hatching. The painting reflects the artist's thoughtful look on the viewer [5]. While the background of Rembrandt's self-portrait is white, T. Kozhagul's self-portrait is depicted on a black background. They practically determine the relationship of color, tone and hue. Both artists sensually depict the shape of a person's face and skull. It is noticeable that they mastered plastic anatomy very well. In both pictures, the light falls from the right side. Both artists were able to feel and present light and shadow. In this regard, the rational is the opinion of the critic B. Baizhigitova who believes that the most important thing in the work of Tokkozha is the light, that is, the contrast of light and shadow [p

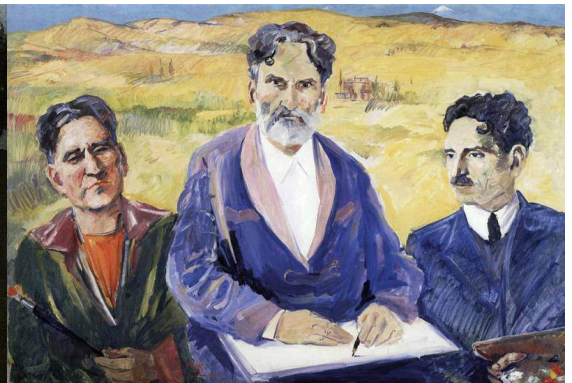
9,14]. When artists present their mood, in their view, we notice that they are thinking about something. Looking at these two paintings, we see that each artist wanted to convey to us the images of the period of its existence, while they attach special importance to the style of clothing. This is the truth of fine art. Relatively analyzing the truth, we can draw conclusions. When depicting a person, artists paid attention to its shape and proportion.

Results

Art is like a huge sea. Art does not stand in one place. Moreover, the bird hovers exactly the same way in the sky on two wings. For art, there is no limit, and the reason for this is the development of self-portrait genre, is not it wonderful? The image of three portraits in one picture is a great achievement. The image of a self-portrait from three sides by the artist Lorenzo Lotto was a great breakthrough at the time. Lorenzo Lotto (1480-1556) is a Venetian painter (see fig. 5).

Painting by Lorenzo Lotto "Three sides of goldsmith" made in 1500 distinguished from other portraits by its novelty. Here the artist painted an image of a man in front, turning and sideways on one canvas. By drawing one image from different sides, it leads them to one common conversation and creates a new composition. This is why this painting is valuable; it also forms a new direction in the portrait trend [5]. Famous Armenian artist Martiros Saryan (1880-1972) continued this trend in his self-portrait "Three ages". Saryan wrote many self-portraits. . (see fig.6)

In the self-portrait "Three ages", the artist not only depicts himself, but also reflects the influence of continuous change of time on the artist. His whole life is connected with the brush, so the artist, it seemed, in search of truth and reality,

silently addressed his audience through his images. Depicting portraits of a man on three sides M. Saryan also painted a portrait of his wife.

Let us consider the works of these hardworking, patriotic, creative painters, who performed tripartite self-portraits and worked in various areas of portrait like Lorenzo Lotto, Martiros Saryan and Tokkozha Kozhagulov. Martiros Saryan (1880-1972) is an Armenian painter. Sarian painted many self-portraits. In them, the artist is interested in the fate of the artist and special aspects of life. In the self-portrait "Three ages", the artist not only depicts himself, but also reflects the influence of time changes on the artist.

His whole life is connected with the brush and the constant search for truth. Depicting a dreaming young man, a formed man and an old man, the artist reflects the slowdown in creative search, the depth of his eyes at the old age shows the need for further search and the artist depicts all this based on saturated bright colors.

Art critic Manan Andronikova gives the following description of the self-portrait of Martiros Saryan called "Three ages": against the background depicting the vast steppes of Armenia, Saryan shows his image in three forms: on the right – youth, palette in his hands, looking into space; on the left – maturity, looks at the picture with a brush in his hand, right in the middle of the picture shows his old age with a

pen and a large album in his hands. The main idea of this picture is to show the movement of time, the movement of life, life itself, the complexity of life, intelligent experience, wisdom.

It is assumed that the artist for a long time internally prepared to write this picture. [10, 292 p.] A self-portrait of Martiros Saryan depicted his creative path in his life, dividing into periods. In the self-portrait, we see the biography of the artist. A handsome young man on the right holding a small palette in his hands, as if showing that he has chosen the path of the artist. Still a little life experience, but at the discreet nature you can understand that a person has clearly set a goal. From the picture on the left side of the picture, you can see that the artist has creative experience, self-confidence; even how he confidently holds a brush in his hand reflects his joyful mood in the portrait.

The third image of the artist - is old age, gray hair, white beard, a look aimed directly at the viewer. From this picture, you can see that in old age in his eyes, there was sadness, and he sits like in a deep thought. Holding a brush, the artist takes to depict on a white canvas what he sees and understands, using a peculiar style. It should be noted that before painting the artist deeply delves into his inner world. Evidence of this is the words of art critic Manan Andronikova who reported the appeal to his inner world when writing a

three-sided picture. For the first time he portrays himself as a formed person who has found his place in art [6].

The painting “Stages of life”, written in 1999 by artist Tokkozha Kozhagulov shows three images. It depicts the childhood, youth of the artist and the time when he is full of energy in three different compositional structures. Depicting three images of three ages with a difference of 12 years, the artist managed to find a very good compositional solution to his profession. Twelve-year cycle is important in the tradition of the Kazakh people. (Figure 7) In the concept of the Kazakh people, the calculation of age is based on a twelve-year cycle. The first cycle begins at 13 years, and then added to 12 years. It turns out two of this form a cycle of 25 years, three cycles of 37 years, and four cycles of 49 years and so on.

Previously, older people when they were 63 years old said, “I am five times twelve-year cycle and two years”, and when 85 years old said “I am seven times twelve-

year cycle.” Twelve years is a significant period of human life. For example, the first cycle (13 years) coincides with childhood,

two cycles (25 years) is a time when a person is full of energy, in three cycles (37 years) – a person is diversified, four to five cycles (49-61 years) is a period of maturity, and then follows old age. [11, p.250] We see that the artist pays special attention to age peculiarities, and he not only skillfully depicts a self-portrait, but also attaches great importance to the plot idea. Placing the amulet on the edge of the fabric right in the center of the picture the artist brings harmony to it. The triangular amulet shows an eye. We know that the number three in the tradition of Kazakh people is considered to be sacred. For example three juz, three twelve-year cycle, third time is a charm etc. People wore amulets to protect against the evil eye, hex, and put them on animals as well. They were read and prepared by the mullahs, believers and healers. Amulet worn around the neck or worn in a hat or collar of clothing. In addition, amulets are made of good-quality expensive fabrics or leather.

This tradition exists to this day, and the people should be aware that there is no harm from it. “In our language there are the next name, which are based on types of amulets: the pillow-talisman – this product from quadrangular non-ferrous metal. Split talisman – talisman consisting of shiny parts that are worn as decoration. Ruby talisman – talisman decorated by ruby stones. Embossed talisman – talisman with embossed pattern. Golden talisman – silver-plated talisman. Tumarsha – necklace of precious silver, worn mostly by girls. Talisman-tilla – a kind of amulet covered with gold” [12, p. 331-332].

In the image of T. Kozhagulov, which shows his youth, his shirt's red color reflects the stage in life when the person experiences a burning feeling. A white suit is a symbol of purity in life, and this is the moment when a person is just beginning

to understand what is what and turn his dream into a goal.

Using contrasting colors as white and red, the artist shows his perception of life, and thus indicates that life has not only white but also black stripes. The use of white represents the pursuit of honesty and humanity. When writing his own image, the artist was able to accurately depict proportional units of measurement [8]. Looking at the youth of Martiros Saryan, we see a handsome, young man. The costume on him is an image on its way of formation as a personality.

The artist used contrasting colors. For example white and black. Both paintings, which depict youth, the shadow and the light directed at the person, are successfully combined. From self-portraits can be seen that the artists are primarily well-mastered human anatomy. It is seen that the units of human nose, humeral bones and head are equal. Even faceting of the maxillofacial bones is taken into account.

Along with the ability to penetrate into the human soul, the ability to depict it on canvas with a brush is a real achievement. From the works of Martiros Saryan can be seen that he drew with his left hand, that is, he was left-handed. From the pictures of Tokkozha Kozhagulov, you will notice that he painted with his right hand. No matter what hand painted, the main thing is clear that both artists were talented, evidence of this are their paintings in other genres. Each of their paintings attracts people's attention. Martiros Saryan was able not only to delve into the human soul but also to convey through the paintings what was the personality of the 20th century.

Similarly, Tokkozha Kozhagulov became the portraitist of his time. If we consider this topic more deeply, we can understand that in the evaluation of fine art and in the

process of studying the values inherent in art there is a direct impact of time and geographical space. The analysis of the compositional structures of the two artists' self-portraits reflects the specifics of space and time as the basis of visual and decoding methods of different styles. Nevertheless, we should not forget that the appearance of the works of our artists is connected with spirituality along with the level of their talent.

Discussion

Analyzing this article, we come to the following conclusion. All of the abovementioned artists have worked in various fields and they are personalities who have their place in the art of painting. We see that the contribution of artists of each century to culture, art and science is precious (see fig.6). It is noteworthy that the images of the genre of self-portrait are not only a person, but also the inner world of man and the temporary space of each century.

Thus, they took their rightful place in history. Last year a solo exhibition of Tokkozha Kozhagulov called "Quiet music" was held. The exhibition featured more than 50 paintings of the portrait genre.

Holding such a big exhibition is a great event. It should also be noted that in 2016 an exhibition of the artist Modigliani of 30 paintings in Moscow was held. Paintings of such talented and capable artists affect every viewer.

Many of the paintings of Tokkozha Kozhagulov written in the genre of the portrait were sent to museums. These include portraits of Abay, Zhambyl, M. Auezov, Mukagali, Tattimbet and others. Also it is impossible not to mention the group portrait painting. Picture by T. Kozhagulov "Face of the great steppe" refers to the group portrait.

The painting depicts the head of state N.A. Nazarbayev, British and Japanese architects Norman Foster and Kisho Kurokawa as well as mayors of the city. At the round table is the layout of the project EXPO-2017. He successfully portrayed the moment of discussion of the problem with the help of gestures. Represented not only the personalities depicted in the interior of the Baiterek monument, but also the view of the city itself. This is a plot picture. The peculiarity of the picture is that it contains many elements of the genres of fine art (see fig. 9).

For example, a portrait inside the interior, a landscape outside the portrait, a still life inside the interior. The value of this picture is different in that the movement

Figure 8. Leonardo da Vinci. The Last Supper. 1495-1498.

Figure 9. T. Kozhagulov "Face of the great steppe". 2017.

is clearly described in accordance with the event. In the background, the tiger is indistinctly depicted. According to the art critic Turganbayeva Shahizada: in many of the artist's works presented in a wide creative range, the mythical, totemic images remaining to us from the beliefs of our ancestors are truly reflected. [13, 10 p.]

In this context, the artist is working on explaining his point of view on different cultural and religious-magical categories of the great steppe. Looking at the composition of the picture, it can be understood that the artist has been in search for a long time, because it is very difficult to paint so much on a horizontal canvas. When depicting personalities on the front row, he boldly used saturated colors, and he painted a view in the background in a blurred manner. The view of the city from the window of the Baiterek monument is very impressive, reflecting the real life.

He skillfully depicted the formation and prosperity of Astana, the relationship between man and nature, the relationship between earth and sky, and the harmony of the environment. As if, he was passing on the history of the 21st century. This indicates the sobriety of his imagination from which his desire to contribute to the development of society and provide common solutions for the whole nation is evident. [10]

The compositions of the image itself vary widely because the place of culture in history is ambiguous. The painting is a witness to a century, which conveys to its audience the history of the world. This picture is similar to the work of Leonardo da Vinci's "Mysterious evening" (1495-1498).

Let us briefly dwell on the history of this picture. Leonardo da Vinci began painting "The mysterious evening" in 1495 by order of the Duke of Milan Ludovico Sforza and his wife Beatrice d'Este. The painting was completed in 1498. The characters of the group portraits of the two artists are arranged on the same plane so that the faces of the characters are visible to the viewer. The content of the picture is contradictory.

While the painting “The face of the great steppe” radiates peace and harmony, the “Mysterious evening” evokes a feeling of distrust between people with pompous thoughts on their minds [11].

Let us look at the general categories of paintings by levels. Plot: the story of religious and political plot. Plan: 1-Table 2-Personality 3-Landscape. Format: horizontal – horizontal. Technique: fresco-oil paints. Events reflected in the pictures can not be compared. Because each story is unique in its own way. Our goal - from the point of view of art to determine the methods used by the artist in painting, in what direction they used these methods and how did they act to convey their vision.

These paintings can be attributed to the highest category, to the advanced model. Because they have a plot. In the portrait genre analysis, a more thorough consideration of self-portrait and group portrait complements the concept of portrait.

The artistic potential of the artist of each country can be unlimited. Each artist perceives the phenomena of the mysterious nature in his own way and tries to reflect it on the surface of the canvas. The genre of the portrait was more widely considered due to a thorough analysis of self-portraits, portraits and group portraits of the artist T. Kozhagulov.

Conclusion

Summing up, we note that our goal was to reveal the peculiarities of the mysteries of fine art based on comparison of creative

works of T. Kozhagulov with the works of world artists. The most important thing to look at the works of masters of the brush who through the love of art brightened their lives. We have to understand that no matter what country the artist belongs to, art is a common heritage.

Ability and talent are qualities that are found not in every person. And Tokkozha Kozhagulov one of those who has these two qualities. We see how he was born gifted, further he professionally engaged in creativity, and then worked tirelessly to further improve his abilities.

If earlier he extolled art, now art extols him as a great personality. In this regard, we recall the following statement of P.P. Chistyakov “The ability to draw is the ability to analyze.” By analyzing the features and similarities of the pictures can be distinguished. Each artist portrays his self-portraits in a unique style. Therefore, when comparing the self-portraits of the Kazakh artist Tokkozha Kozhagulov with the self-portraits of world artists, the following problem arises – the spiritual value of culture. Self-portraits of artists show that they have a kind of secrets that are different from each other and inherent in each people. Art does not choose a nation. However, the laws of fine art, composition, and plot style are common for painting as a whole.

References:

- 1 Ахмедова Н. Вопросы этнокультурных традиций в живописи Средней Азии (1960–е годы) // Central Asian Journal of Art Studies. – 2016. – № 1. – P. 142-152.
- 2 Barmankulova B. 100 years of Kazakstan portrait. – Almaty, 2012. – P.10.
- 3 Barmankulova B. 100 years of Kazakstan portrait. – Almaty 2012. – P.53.
- 4 Electronic resource // <https://kk.wikipedia.org/wiki/автопортрет> (date of access: 15. 03.2017)
- 5 Asylbekova A. M. World art criticism. – V. 2. – P. 87-88.

- 6 Baizhigitov B.K. Philosophical problems of fine arts: samples of images in the rhythm of time and space . – V. 2. – Almaty: Science-region, 1998. – P. 35.
- 7 Asylbekova A. M. World art criticism. – V. 2. – 302 p.
- 8 Orazkulova K.C. Colors of freedom. Quiet music. Catalogue
- 9 Baizhigitov B.K. Portrait gallery of Tokkozha Mukagali // National, Literary-Cultural, Educational Journal. – 2008. – №3. – P. 41.
- 10 Andronikova M. On the art of Portrait. – M: Iskusstvo, 1975. – 292 p.
- 11 Kenzheahmetov S. Traditions and customs of Kazakhstan / ed. M.Iskakov. – Almaty: Atamura, 2010. – 250 p.
- 12 Kenzheahmetov S. Traditions and customs of Kazakhstan / ed. M.Iskakov. – Almaty: Atamura, 2010. – P. 331-332.
- 13 Turganbaeva Sh. Poetics of contemporary mythology and the portrait in the work of Tokkozha Kozhagulov. Spring break: catalogue exhibition of the Institute of arts, culture and sports Kenzheahmetov S. Traditions and customs of Kazakhstan / ed. M.Iskakov. – Almaty: Atamura, 2010. – Almaty: KazNPU named after Abay, 2017 Kenzheahmetov S. Traditions and customs of Kazakhstan / ed. M.Iskakov. – Almaty: Atamura, 2010. – 10p.
- 14 Turganbaeva Sh., Almuhambetov B. A. Mythology of the New time in painting of Tokkozha Kozhagulov / Siberia's cultural heritage. – 2017. – № 1.

М.М.Келсінбек

*Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

КЕСКІНДЕМЕШІ ТОҚҚОЖА ҚОЖАҒҰЛОВТЫҢ АВТОПОРТРЕТТЕРІНІҢ (ТӨЛТҰЛФАТТАРЫНЫҢ) КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа

Бұл мақалада бейнелеу өнеріндегі портрет жанрының көркемдік ерекшеліктеріне назар аударылады. Басты міндет- көрермен назарына портрет жанрындағы автопортрет түрінің композициялық құрылымы мен мазмұнын ашу. Мақалаға қазақ бейнелеу өнеріне өз үлесін қосып жүрген кескіндемеші Т.Қожағұлдың автопортреттері арқау болды. Суретшінің автопортретін әлем суретшілерінің автопортретімен салыстыруда туындайтын мәселе- мәдениеттің рухани құндылығы. Талдау арқылы картиналардағы ерекшеліктер мен ұқсастықтар ажыратылды. Кескіндемешінің картиналарындағы композициялық шешімдері терең философиялық ойларға құрылып, мазмұнының тереңдігімен, көркемдігімен ерекшеленетіні зерттелген. Ол қазақ халқындағы әдет-ғұрып, мифтік, тотемдік бейнелердің шынайы көрініс табуы шығармашылығында кеңінен қолданған. Мақаланың түйіні бейнелеу өнерін бағалау, өнерге тән құндылықтарды ұғыну барасында тарихи уақыт пен географиялық кеңістіктің тікелей әсерін айқындау. Суретшінің автопортреттеріндегі композициялық құрылымдары әр түрлі стильдегі бейнелеуші және айқындаушы құрал – тәсілдерінің негізі кеңістік пен уақытты сомдау ерекшелігінде екені қарастырылған.

Түйін сөздер: портрет, автопортрет, модель, гамма, композиция, сюжет.

М.М.Келсинбек

*Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ АВТОПОРТРЕТОВ ЖИВОПИСЦА ТОККОЖИ КОЖАҒҰЛОВА

Аннотация

В этой статье уделено внимание художественным особенностям жанра портрета в изобразительном искусстве. Главная задача- найти композиционное своеобразие и раскрыть содержание автопортрета. Статья посвящена автопортрету художника Т.Кожягула, который внес особый вклад в казахское

изобразительное искусство. Проблема сравнения автопортретов художника с автопортретами мировых художников- это духовная ценность культуры. В статье рассмотрены спецификации и сходства автопортрета. Композиционные решения в картинах художника глубоко укоренены в философских поисках и изучены с точки зрения их глубины и мастерства. Он широко использовал в своем творчестве художественные, мифические и татуирующие образы казахского народа. Определенно прямое воздействие исследования на историческую ценность и географическое пространство в понимании художественной ценности, художественной ценности. Композиционная структура авторских портретов художника отражает тот факт, что основа времени и пространства является основой визуальных и декодирующих инструментов разных стилей.

Автор туралы мәлімет: Moldir Kelsinbek Mukhiddin - Master student of 2nd course, Faculty of History of Art, T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts.

e-mail: moldir_18-95@mail.ru

Сведения об авторе: Келсінбек Мөлдір Мұхиддинқызы., - Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, «Бейнелеу өнерінің тарихы мен теориясы» кафедрасының 2-курс магистранты.

e-mail: moldir_18-95@mail.ru

Author's data: Келсинбек Молдир Мухиддиновна., - магистр 2 курса кафедры «Истории и теории изобразительного искусства» КазНАИ им. Т.К.Жургенова.

e-mail: moldir_18-95@mail.ru

ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ ТАҚЫРЫБЫН- ДАҒЫ ТЕАТРЛЫҚ ҚОЙЫЛЫМДАР

МРНТИ 18.07.23

Т.Н. Кубеков ¹
Р.Қ. Саңқайбаева ¹

¹ Т.Қ. Жүргенов атындағы қазақ ұлттық өнер академиясы
Алматы, Қазақстан

ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ТЕАТРЛЫҚ ҚОЙЫЛЫМДАР

Аңдатпа

Мақалада исламдағы экстрималды және радикалды теріс ағымдар мен көптеген діни ағымдардың пайда болуына байланысты, қоғамда кері саяси ұғымдардың пайда болуы, адамның сана сезімін улайтын, әлемдік діндердің атын жамылып теріс бағыт беретін діни секталардың экстремалды түрде қаптауы, халыққа зиянын тигізіп жатқандығы туралы. Сонымен қатар Қазақстандағы діни радикалдық және экстрималды тақырыптағы спектакльдер желісі баяндалады.

Тірек сөздер: Театр, режиссер, актер, драматург, басты кейіпкер, қойылым, өнер, дін, ислам, теріс ағым, радикалдық, экстремистік.

Кіріспе

Діни сауатсыздық – діни экстримизмнің басы. Дін адамзат тарихында ізгіліктің құралы болғаны анық. Діни экстремизм дегеніміз – саяси күштердің өз мақсаттарына жету үшін дінді саясаттың құралы етіп алып, қатыгез саяси мақсаттарын жүзеге асырып, дін атынан мемлекетке қарсы жасалған күресі. Сөйтіп, олар өз билігін орнатуға, орындатуға ұмтылады. Ғылым мен технология дамыған кезде діни экстремизм деген ұғым жиі қолданылып

жүр. Дінімізді бұрмалап әртүрлі жаңалықтарды енгізіп, дінімізден, тілімізден, мәдениетімізден, қазақты қазақ етіп көрсететін салт-дәстүрімізден, ұлттық құндылықтарымыздан айырып, ұмыттырғысы келеді. Қазақстанда діни ағымдардың еркін таралуы мен олардың қатарының күн санап өсуінде халықтың, әсіресе жастардың діни сауатының төмендігі үлкен ықпалын тигізіп отыр деуге болады. Дінге, имандылыққа бет бұрған жастар, елдің, отбасының мүддесін қате шешім қабылдаған

жағдайда қалай зардап шегетіндігін түсінетіндей сауаттылыққа ие болғанда ғана мәселенің алдын алуға болады. Бүгінгі таңда діни экстремизм мен терроризм сөздері бүкіл әлемге таныс шығар. Қазақстанда да діни экстремизм мен терроризм тақырыптарына қатысты мәліметтер жетерлік. Бұл аталған мәселенің ғаламдық деңгейде орын алып отырғандығының белгісі. Қазақстан әлем елдеріне көптеген ұлт өкілдерінің бейбіт өмір сүру мекені ретінде танылғаны рас. Дегенмен, діни экстремизм мәселесі біздің елімізді де айналып өткен жоқ. Қазіргі уақытта дәстүрлі емес және радикалды діндер бұқаралық ақпарат құралдарын белсенді қолданады. Көбінде жастар негізінен белсенді келетін салаларды таңдайды. Жастар бүгінгі таңда аға ұрпақпен салыстырғанда ғаламтор құралдарын көп пайдаланады. Сондықтан жастар түрлі діни ағымдар мен секталардың ықпалдарына көбірек түседі. Жалпы діни экстремизмнің таралуына себеп болатын жағдайларды атап өтсек: Ең бірінші діни сауатсыздық. Дінге білім мен келмеу – діни сауатсыздықтың басты көрінісі болып отыр. Екіншісі «өзі ештемені білмей, еш нәрсе туралы ойламай, дін туралы сөйлегендердің сөзінен бәрі дұрыс екен – деп еріп кетулерінде. Осындай діни сауатсыздықтың көрінісі – діни радикалданудың себебі болып отыр. Жастардың өзгелерге еліктеуі – экстремизмге апарар жол болып табылды, өйткені экстремисттік пайымда діни ұстанымы ең шынайы, ақиқат әрі таза деп иландырады [1].

Ғаламтор кеңістігіндегі экстремисттік сайттардың еркін қолжетімділігі де маңызды себептердің бірі болып табылады. Мұндай сайттарда мұсылмандардың қысымға ұшырауы, әсіресе АҚШ, Еуропа, Израильдегі

мұсылмандар туралы ақпараттар, зорланған, қанға малынған адамдардың суреттерін, бейне – жазбаларын ашық көрсету арқылы күллі әлемді мұсылмандарға жау ретінде көрсетуге ұмтылады. Сондай – ақ, сайттағы түрлі шейхтардың уағыздары бейне – жазба түрінде таратылады. Уағыздарда зайырлы биліктің исламға жат екендігі, мұндай мемлекет басқарушылары, дін қызметкерлері «діннен шыққандар» деген пікір дәлелді айтылып, оларға бағынбауға шақырылады. Мұндай ақпараттар сауаты төмен, өзін мұсылман санайтын адам санасында қысымдағы мұсылмандарды құтқару мен халифат сипатындағы мемлекет құруға қатысу, қажет болса, құрбан болу туралы ой туындатады. Өз ойын сайтта берілетін жихадқа шығу, шахид болу туралы хадистер мен аяттар арқылы нығайтып, өзгермес ұстанымға, өмірлік мақсатқа айналдырады. Келесі сайттар адамды бірден қарулы жихадқа шығып, зайырлы билікті құлатуға шақырмайды. Олар зайырлы билік немесе өзге діндегілер туралы сыни пікірлер білдірмейді. Мұндай сайттардың сыртқы безендірілуі де тек исламға арналған ақпараттық портал түрінде берілуі мүмкін. Олардағы басты мақсат: мемлекетте ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлі дінді бөлшектеуден басталады. Берілген сайттардың ортақ ұраны «Таухид – бұл мақсат, ал жихад – оны жүзеге асыру жолы», «жихад әркімнің жеке міндеті» - деген ой. Бұл ой ашық немесе жасырын түрде мейлінше белсенді түрде таратылады. Салдары ретінде қоғамда араб елдерінің ұлттық киімін кигендер мен мешітке құлағына наушник тағып баратындар пайда бола бастады. Өзге елге жихадқа аттанып өлім құшқандар мен өз елінде экстремисттік идеяларды таратып түрмеге қамалғандар саны

көбейді [2].

Сондықтан, мұндай мәселені шешу ұлттың келбетін сақтаудың кепілі болмақ. Бір ұлттың діни ұстанымдар негізінде бөлінуі салдарынан тұтас мемлекеттердің тұрақтылығы шайқалғандығын тарих көрсетіп берді. Аталмыш мәселенің алдын алу кезек күттірмейтін шара. Бұл бағытта, заңдар қайта қаралып, толықтырылды, арнаулы орталықтар құрылды. Ақпараттық түсіндіру жұмыстары күшейтілді. Алайда, діни экстремизммен күресте ең маңызды қадам бұл діни сауаттылық екендігі даусыз. Діни сауатты болу үшін белгілі – бір діни курсты бітіру шарт емес. Діни сауаттылық ұлттық тарих, дәстүрмен қатар, әлемдік деңгейдегі үрдістерден хабардар болудан құралады. Өз отанын сүйу мен дәстүрін ұстану, тарихын қастерлеу діни сауаттылықтың бір қыры. Өйткені, қазақ тарихына үңілген кез-келген адам қазақ халқында өзге елді жаулау, өзге ұлт пен дінді кемсіту секілді көріністердің орын алмағандығын көреді. Ислам дереккөздері мен оның сан ғасырлық тарихына үңілген кез келген жан ислам мен лаңкестіктің, экстремизмнің, т.б. адамзатқа қарсы қастандықтардың бір – біріне мүлдем жат екенін көреді. [3] Сондай-ақ, ұлттық дәстүрдің ислам шарттарына қарсы келмейтіндігін, тіпті үндесіп тұратындығын байқау үшін де асқан сауаттылықтың қажеті жоқ.

Әдістер

Театр – халықты эстетикалық адамгершілік пен ізгілікке тәрбиелеудің аса маңызды құралы. Сондықтан театр да жастарға тәлім – тәрбие беретін өнер ордасы. Қазақстанның бірнеше обылысында исламдағы теріс радикалдық ағым туралы спектакльдер қойылып жүр. Сириядағы қарулы

қақтығыстарға қатысып жатқан қазақстандықтарды дұрыс жолға салу үшін және адасудан сақтандыру үшін, өнерде жүрген біздің қаруымыз театр болғандықтан, өнер арқылы соны айтсақ, халыққа жеткізу болып табылды.. Осындай тақырыптағы қойылымдар студенттерге, оқушыларға және жазалау мекемелерінде де қойылып отыруы тиіс. Жас драматургтер осындай діни тақырыптағы пьесаларды көбірек жазса деп шақырғым келеді. Ақырындап бұл тақырыптағы қойылымдар театр сахнасында сахналанып жатыр. Соның біреуі Қарағанды қаласындағы Сәкен Сейфуллин атындағы облыстық театрда діни экстремизм тақырыбындағы драматург Кеңес Жұмабековтің «Адасқандар» пьесасы сахналаған. Спектакльдің қоюшы режиссері – театрдың режиссері және актері Сламбек Жұмағали. Қазіргі кездегі актуалды тақырыптың бірі, теріс ағымның жетегінде кетіп, шет елде мерт болып жатқан жас отбасылар туралы. Спектакльдің негізгі мақсаты: Жастарды дұрыс ағымға тәрбиелеп, діннің теріс бағытын қабылдап жүрген жастарымызға дұрыс жолды насихаттайтын қойылым. Бас кейіпкер – Баянғали өзге дінді уағыздаушылардың ортасына түсіп, отбасысын Сирияға кетуге көндіріп, шекара асып кетеді. Мұсылман мемлекетін құрып, ұрпағының рухани және материалдық жағдайын жақсартқысы келген жанұя лаңкестік топтың мүшесіне айналғанын кейіннен бірақ түсінеді. Бірақ бұл кезде барлығы тым кеш болады. Радикалды топ мүшелері бас кейіпкердің баласын босатқанмен, Баянғалиді жұбайымен бірге атып тастайды. Бұл қайғылы оқиға шынайы өмірден алынған. Шығарманың авторы, драматург Кеңес Жұмабеков бұл пьесаны жазбастан бұрын, көп ізденіп

тақырыпты барынша зерттегенін айтады. Көптеген бұқаралық ақпараттарға сүйене отырып, болған шын оқиғалардан туындаған шығарма – дейді.

Талқылау

Осы тақырыптағы тағы бір қойылым, тәрбиелік тағылымы мол, көрерменге ой салатын, адамдарының бойындағы әділеттілік, адалдық, шыншылдықтың жас ұрпаққа берер тәрбиелік маңызы зор екенін көрсетіп, идеясы қазіргі діни ахуалдың ақ қарасын ажырату үшін көлеңкелі жақтарын бейнелеп жатқан қойылымның бірі. Ақтөбенің Тахауи Ахтанов атындағы облыстық драма театрындағы биылғы жаңа маусымын ашқан діни экстремизм тақырыбына арналған драмалық шығарма. Жабал Ерғалиевтің «Есігімді қаққан кім?» деген пьесасы сахналанды. Театр директоры Нұрлыбек Жұбатқан алғашқы қойылымға облыс, қала басшыларымен бірге жергілікті имамдар, теологтарды шақырған екен. Қойылымды халыққа ұсынбас бұрын діни сауаты бар адамдардың сынынан өткізіпті. Діни экстремизм тақырыбындағы спектакльге облыстық әкімдік тапсырыс берген. Өнер арқылы халықтың санасына көптеген жылдар бойы совет өкіметінің тәрбие бергенін бәріміз көрдік. Революция, соғыс, коммунизмге ену туралы болса да, әйтеуір мемлекеттік маңызы бар мәселелердің барлығына дерлік, сол тақырыптағы спектакльдер қойылып отырды. Бұл спектакль осыған дейін Астанадағы Қалибек Қуанышбаев атындағы театрдың репертуарынан алынған және қоюшы режиссерін бірге шақырған. Астаналық режиссер Нұрлан Жұманиязов қойған спектакльде басты рөлдерді Ақтөбе театрының жас актерлары Жанна Өтеген, Қадір Құттыбаев, Дәурен Нарман,

Майгүл Мұзбаева сомдайды. Оқиға желісі бойынша күнделікті көрініс. Қарапайым қазақи отбасы. Үйдің ішінде қария немерелерін ойнатып отыр. Немерелеріне тақпақтарын айтқызып атасы сүйсініп қарауда. Бір кезде сахнада немересі Жанар атасына анасын сағынып жүргенін, келіп неге алып кетпейтінін айтып жылағысы келеді. Сол уақытта әжесі анасының келетінін айтып қуантады. Артынша көп күттірмей қызы Гүлнұр келеді, бет – жүзін анықтауға мүмкіндік бермейтін никаб, чадра мен паранжа секілді қап – қара боп киініп тұмшаланып алған, тіпті қолына дейін қолғап киіп алған. Әке – шешесінің төбелерінен жай түскендей таңғалып та, қорқып та тұрып қалады. Анасы өз қызын танымай үстелді айнала қашады. Кенеттен үйге сақалды ақ көйлек, ақ дамбал киген, қолдарында тәспиық ұстаған, аузынан «Алласы» түспейтін екі қонақ келіп кіреді. Біреуі Гүлнұрдың күйеуі, біреуі арбаушы Жұман. Кіргеннен «сендер дінді дұрыс ұстанбайсыңдар, кәпірсіңдер, орыстың тасасында қалып кеткенсіңдер, домбыра тартып, ән айтып, бата оқылғанда бетті сипамаңдар» деген сөздер айтылып жатты. Сөйтіп радикалды дінді ұстанған жұбайлар ата-анасының, туған – туыс, дос – жараңның ақыл кеңесін тыңдамай, бәрін бір мезетте тастап, кішкентай қыздарымен бірге Сирияға аттанады. Ақырында басты кейіпкер Гүлнұр от бораған қанды соғыстың ортасында күйеуі Асқар мен қызы Жанардан айырылып, елге оралады. Спектакльдің соңы орамалын шешіп тастаған Гүлнұрдың өкінішке толы монологымен аяқталады. Медальдың екі жағы секілді. Дін – рухани сенімді ұйыстырушы болса, екінші жағынан ірітуші құрал ретінде де пайдаланылады екен. Дінде жазық жоқ, адамның сеніміне де, сенгісі келген

нәрсесінде де айып жоқ, тек соны өз пайдасына шешіп, арам пиғылын жүзеге асырушылар қазір әлемнің тынышын кетіріп тұрғанына біршама жылдың жүзі болды. Ақпараттық соғыс жүріп жатқан өркениетте ақиқатты, шындықты, іштегі құдайын іздеушілер сыртқы түсініктермен сәйкестендіре қаламын дейтіндер көп әлі. Кешегі «есігімізді қағып кірген» жат ағымдарға әлсіздер ғана еріпті. Қойылым сол туралы баяндағандай. Театр әртістері көрерменге соны ұқтырды. Режиссер бұл қойылыммен басқа ағымға түскен бауырлармен күресу үшін емес, қайта оларға жәрдем беріп ортамызға оралту үшін қойылған туынды- дейді. Дінді мүлдем ұстанбаңдар дегенде ой айтқымыз келмейтіні анық, бірақ сауаттылықпен келгеніміз дұрыс екенін айқымыз келеді. Теріс діни ағымның құрбаны болатындардың басым көпшілігі – діни сауатсыз жастар. Осындай оқиғалардың салдарынан бұрын баласы дінге бет бұрса қуанатын ата – ана қазір қорқатын дәрежеге жетті. Осы тақырыпта әзіл – ысқақ «Өнер қырындары» театрыда көптеген діни тақырыптарды әзілмен жеткізіп, тәрбиелік мәні бар туындылыр жасап жүр.

Шығыс Қазақстан облысында да діни тақырыптағы сахналық қойылым 2014 жылы қойылған екен. «Шырмауық» қойылымның сценарийн белгілі актер, танымал режиссер, драматург - Бек Рамазан жазған. Қоюшы режиссері - Әкелеев Сахан Долдиұлы, қоюшы суретші-Алдабергенов Бұл спектакльде шетелге оқуға кеткен болып, Сириядағы қарулы қақтығысқа барған қазақстандықтың өкініп, қайтадан дұрыс жолға түсу жағдайы баяндалады. «Бұл - қазіргі кезде адасып, теріс бағытта оңы мен солын танымай жүрген жастарды, дінді, дәстүрді

терістеп, намаз оқымай жүргендерді «кәпір» деп жүрген қандастарымызды көргеннен кейінгі біздің іштен шыққан жан айқайдай» – дейді театр директоры. Қазақстан мұсылмандарының Діни басқармасы жиһад деп желіккен, жат ағым жетегінде жүргендермен сахналық қойылым арқылы күресу тәсілін бастады. Айтуларынша, көптің санасына театрланған көрініс арқылы әсер ету тиімді екен. Оқиға желісі бір отбасының өмірі арқылы қоғамдағы діни ахуалды суреттейді. Қойылымда шетелге музыкалық білім алуға кеткен ұлын зарыға күткен ата-ана балалары келе жатыр деген хабарды естісімен туған-туыстарын жиып, дастарқан жайып, ұлдарын қарсы алады. Бірақ, жат ағымның жетегінде кеткен ұлдары жолдастарымен келіп олардың қуанышын су сепкендей басады. Үлкендердің айтқан кеңестеріне құлақ салмаған ұлдарының жат ағымға бой ұрғанына көз жеткізген әке оны полицияның қолына тапсырады. Ал ішкі істер саласының қызметкерлері арнайы дін өкілін шақырып, жүрген жолының ақ – қарасын ажыратып береді. Жастарды шырмауықтай шырмаған осы көріністі театр актерлері де өте жақсы сомдаған.

Нәтижелер

Елбасының: «Біз қоғамда, әсіресе, жастар арасында діни экстремизм профилактикасын күшейтуіміз керек» - деген жолдауына тікелей сәйкес келеді. Осы мәселе бойынша жұмыстар кешеуілдеп жатқан секілді. Ең бірінші осы діни теріс ағымдарды жою үшін біз мектеп табалдырығынан бастап, балаларға діни сабақтар өтілуі тиіс. Мектепте дін десе шошып, дәстүрлі дін насихатталмайды. Дінді тек культурология ғылымы ретінде ғана қарастырады. Елбасымыз кезекті

жолдауында: «Біз мұсылманбыз, оның ішінде Әбу Ханифа мазһабын ұстанатын сүнниттерміз» деп қазақ халқының ханафи екендігін атап көрсетті. Дін тану сабағын тарихшылар емес, дінтанушылар өткізу керек. Яғни мешіт қызметкерлері өткізуі міндетті деп санаймын. Елбасының көздеген мақсатымен ұштасады деген бағытта жасалуы қажет. Болашақта бақытты, жарқын, мұсылман қазақ елі боламыз десек, онда сол болашаққа бүгіннен бастап батыл қадамдар жасауымыз керек. Жастар ата-бабасының мұсылман екендігін біледі. Бірақ қандай мұсылман болғанын білмейді. Осының салдарынан мектеп бітірген соң «дін екен» деп әр түрлі ағымдардың жетегінде кетіп жүргені мәлім.

Қорытынды

Сөз соңында айтпағымыз халықтың дәстүрлі ислам қағидаларынан хабарсыздығы жастар арасында адасушылық тудырып, олар көбінде өзге діни ағым жетегіне кетіп, қасиетті дінімізді қасіретке айналдырғанын білмей жатады. Елбасымыздың «Әлеуметтік экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты жолдауында біз сөз еткен ұғымдардың ерекше аталып өтуі тегін емес. [4] Сондықтан бәрімізге қастерлі тәуелсіздігіміздің нығаюы үшін, елімізде ұлтаралық және дінаралық татулықтың сақталуы үшін баршамыз атсалысайық!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Діни сауатсыздық және діни экстремизмнің бастауы // <http://abai.kz/content/dini-sauatsyzdyk-dini-ekstremizm-nin-bastauy> (04.03.2017).
2. Амреева А.А. Діни экстремизм мен терроризм: мәні және Қазақстанға ықпалы. – Алматы: Кітап. 2005. – 207 б.
3. Дін мен дәстүр. Д 91. – II кітап. – Астана, 2017. – 176с.
4. Назарбаевтың Н.Ә. Әлеуметтік экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты, 2012.

Т.Н. Кубеков, Р.Қ. Санкайбаева

*Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова
Алматы, Казахстан*

ПОСТАНОВКИ ПОСВЯЩЕННЫЕ К РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРИМИЗМУ

Аннотация

В статье рассказывается об экстремальном и радикальной негативной тенденций в Исламе и появление многих религиозных движений, появление негативных политических концепций в обществе, крайняя вовлеченность религиозных сект в мировые религии. А так же описаны о спектаклях по религиозным радикальным темам в Казахстане.

Ключевые слова: Театр, режиссер, актер, драматург, герой, спектакль, искусство, религия, ислам, отрицательное течения, радикальный, экстремизм.

T. Kubekov, R. Sankaibayeva

*T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
Almaty, Kazakhstan*

STAGE PRODUCTIONS DEVOTED TO RELIGIOUS EXTREMISM

Abstract

The article describes the extreme and radical negative tendencies in Islam and the emergence of many

religious movements, the emergence of negative political concepts in society, the extreme involvement of religious sects in world religions. And they also describe performances on religious radical themes in Kazakhstan.

Keywords: Theater, director, actor, playwright, hero, performance, art, religion, islam, negative current, radical, extremism.

Автор туралы мәлімет: Кубеков Талгат Нұсқабекұлы - Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясының «Актер шеберлігі және режиссура» кафедрасының аға оқытушысы. Алматы, Қазақстан.

e-mail: talgat.nuskabek@mail.ru

Саңқайбаева Райхан Құсманбекқызы - Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясының «Актер шеберлігі және режиссура» - кафедрасының магистранты. Алматы, Қазақстан.

e-mail: rkskamh1@gmail.com

Сведения об авторе: Кубеков Талгат Нұсқабекович - старший преподаватель кафедры - «Актерское искусство и режиссура» Казахской Национальной академии искусств имени Т.К.Жургенова. Алматы, Казахстан.

e-mail: talgat.nuskabek@mail.ru

Санқайбаева Райхан Құсманбековна - магистрант кафедры «Актерское искусство и режиссура» Казахской Национальной академии искусств имени Т.К.Жургенова. Алматы, Казахстан.

e-mail: rkskamh1@gmail.com

Author's data: Kubekov Talgat - Senior lecturer of the chairs - "Acting art and direction" of the T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan.

e-mail: talgat.nuskabek@mail.ru

Sankaybaeva Raikhan - Undergraduate of the chairs - "Acting art and direction" of the T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan.

e-mail: rkskamh1@gmail.com

ЕЖЕЛГІ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӨНЕР ТҮРЛЕРІ МЕН МҰРАЛАРЫН СЫНИ ЗЕРТТЕУДІҢ ЕРЕҚШЕЛІКТЕРІ

МРНТИ 18.71.07

Т.У. Кашаганова. ¹

¹ Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының доценті,
Алматы, Қазақстан

ЕЖЕЛГІ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӨНЕР ТҮРЛЕРІ МЕН МҰРАЛАРЫН СЫНИ ЗЕРТТЕУДІҢ ЕРЕҚШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттік бағдарлама «Мәдени мұра» аясындағы тарихымыздағы мәдениет жәдігерлерін сала бойынша зерттеу кешендері қарастырылады. Мәдени құндылықтарымыздың елге қайта қайтарылуы үкен жетістік екендігі байыпталып, тарихымызда ислам дінінің түркілік мәдениетіміздің кейбір қырларын жойып жібергендігіне тоқталынады. Зерттеуге тарихи-мәдени талдау, синхрондық пен диахрондылықтың бірлігі, аксиологиялық және салыстырмалы, герменевтикалық талдау әдістері қолданылды. Қазақ фольклорындағы ұлттық билеріне, ойындарына, салт-дәстүрлерінің театрларда, сонымен қатар, қуыршақ театрындағы көріністеріне мәдени-өнертанушылық талдау жасалып, ол театр өнерінің актерлік мектебінде үйренетін ең басты негізгі элементтерінің бірі екендігі зерделенеді.

Тірек сөздер: қазақ дәстүрлі мәдениеті, Наурыз, ортеке биі, әншілік өнер, Әміре Қашаубаев, сал-серілер, Шашубай, қазақ театры, Қалыбек Қуанышпаев.

Кіріспе

Тәуелсіздігіне қол жеткізісімен-ақ егемен мемлекетіміз «өткенсіз болашақ жоқ» деген қағиданы бетке ұстай отырып ата-бабалар өнері мен мәдени мұрасын көне тарих қойнауынан іздестіруге, оны тірілтіп, жандандырып, ұрпаққа табыс ету мақсатында мемлекеттік деңгейде 2004 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасын қабылдағаны

баршамызға аян. Бұл бағдарлама көп қаулылар сияқты қағаз бетінде қалмай кең ауқымды қозғалысқа, табысқа ие болып, өміршеңдігін танытып жалғасын табуда. Осы ұлағатты іске тек біздің еліміздің ғана емес, әлем ғалымдарының атсалысуы үлкен мәртебе мен зор нәтежиелер әкелуде. Талай жылдар қол жеткізе алмай келген жәдігерлеріміз бен көне заманның

көзіне айналған кітаптарымыз, өзге де рухани сұраныстағы құнды дүниелеріміз Ресей, Түркия, Қытай, Монғолия т.б. мемлекеттерден қайтарылуда. Ал республика көлемінде қаншама тарихи маңызы бар кесенелер мен үлкен ғимараттар жөндеуден өтіп алғашқы қалпына келуде. Қираған көне қалалар орнында қазба жұмыстары жүргізіліп талай деректер мен құнды дүниелер табылуда.

Қазақ халқының белді ақыны, филология ғылымының докторы Әбділда Тәжібаев өз еңбегінде «Әр елдің мәдени тарихы әр түрлі. Бір ел, сонау көне замандарда-ақ күмбез көтеріп қала болса, сол көтерілген күмбездерін қазіргі цивилизация дәуіріне аман жеткізген. Мұндай халықтың жалпы тарихы, оның ішінде мәдени тарихы да бүтін. Бүгін ондай жұрттың мұрагерлері-өзінің өткеніне бойлай қарап, алыстағыларын көре алады-дейді»[1, 349б.].

Әдістер

Бұл материалдарды зерттеуге біз тарихи-мәдени талдау, синхрондық пен диахрондылықтың бірлігі, аксиологиялық және салыстырмалы, герменевтикалық талдау әдістері арқылы мәдени жәдігерлеріміздің ұлттық өнердегі орны мен рөлін анықтауға тырысамыз. Міне, абыз ақын айтпақшыдай біздің қазақ халқының да сан мыңдаған ғасырлар қойнауында жәдігерлік бұйымдар күйінде сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа аманат ретінде беріліп, одан әрі де жалғасын тауып отырған ою-өрнек, бейнелеу, зергерлік т.с.с. қол өнерлері мен бірге бүгінгі күнге дейін көп өзгерістерге ұшырамай, ұшан қиырсыз өр Алтай мен кәрі Каспий аралығында жалпығынан жайылған қазақтың кең даласының әрбір түкпір-түкпірінен жүректі жаңа жарып шыққандай сыны бұзылмай

лек-легімен жеткен, ата-бабалар көңіл-күйінің әр сәтінің жаңғырығындай, қуанышы мен қайғысына, арманы мен сағынышына толы сазды әуендері, күй, жыр, терме, тіпті ауыз әдебиетінің нақыл, мақал-мәтел, қиса, дастан түріндегі сөз өрнектері сияқты өзге өнер түлерінің де өмір сүргенін әр алуан ғылыми, тарихи еңбектерден кездестірудеміз.

Ұлан-байтақ даламыздың кең төсінде өткен үлкенді-кішілі ас, той, жиын, мерекелерде ақын, жырау, сал-серілер өз өнерлерін жиылған халық алдында көрсетіп отырғаны біздерге мәлім. Әйткенмен де олардың ән айту, айтысу мен қатар сол той, жиындарда сонымен қатар қыз қуу, бәйге, күрес, тенге ілу, жамбы ату, жаяу жарыс, шабыс сияқты ұлттық ойындардың да түр-түрлері өткізілетінін көркем әдебиет беттері мен көне көз қариялардың әңгімелерінен аңғаратынбыз. Ал шын мәнінде, олардың өзге түрлері де келтірілгеннен анағұрлым көп болғандығын, әр жылдарда келген саяхатшылардың қол жазбаларынан байқауға болады. Оған Бөкей хан ордасында өткен асты көзімен көрген орыс саяхатшысының мына қол жазбасы куә: « Мереке (ас) бәйгемен басталады... бәйгеден соң сауық пен думанға жол беріледі... Қырғыздар (қазақтар) түрлі-түрлі ойындарды тамашалайды: бір жерде балуандар күреске шықса екінші жерде біреулер бас сүйектерінің мықтылығын байқату үшін маңдайымен, төбесімен бірін-бірі соққылайды, сонан соң бишілер бұралып билеп, фокусшылар гимнастикалық өнерлерін көрсетеді» [2, 205 б.]. Біз бұл келтірілген жазбадан ерте заманда-ақ қазақ даласында фокустық номерлер, гимнастикалық трюктер, би өнері болғанын байқаймыз. Бірақ өнертану ғылымының қалыптасуы мен дамуы жылдары барысында бой көтерген төмендегідей мағлұмат, бір

кездері қазақ биі өнерінің айналасында даулы мәселенің болғанын меңзейді. «XIX ғасырдың аяқ кезінде- XX ғасырдың басында қазақ халқының өзіндік ұлттық би өнері болмады деген жалған ұғым қалыптасқан болатын. Ғылыми зерттеулер бұл ұғымға нақты мәліметтер келтіріп, керісінше би өнерінің тамыры тереңде жатқанын дәлелдейді. Мәселен «Би», «би билеу» деген қазақ сөзі мен тікелей би ырғағына құрылған халық музыкасындағы «Би күйі» дауға қарсы ең үлкен дәлелдердің нақты қатарын толықтыратынына ешбір күман жоқ» [3, 3 б.] -деп, атап өтеді қазақ би өнерінің тарихын зертеуші және оның бірден-бір жанашыры О.Всеволодская- Голушкевич өз ғылыми еңбегінде. Сол сияқты автор Испания, Индия, Япония, Қытай, Турция, Цейлон елдеріндегідей қазақ халқының ұлттық би өнерінің мектебі болмаса да, оның салт-тұрмысында би XIX-ғасырдың орта кезінде-ақ жеке шебер орындаушылар түгіл, бүкіл қарапайым халық арасының өзінде кеңінен тарағаны туралы айта келіп, «Осы өлкеде болған орыс саяхатшысы Д.Исаевтың қазақтың үйлену тойының барысын суреттеуі, біздің ойымызды нақты дәлелдей түскендей. Онда «Тойға дайындық жүргізіліп жатқан кездің өзінде-ақ, күніге кешке қыз үйіне құрбылары жиналып, жасауына көмектесіп, ән салып, көбінесе домбыра мен қобыздың мұңлы әуеніне билеп тарқасатын» [3, 4 б.] - деген деп, ол өз ойын шегелей түседі.

Талқылау

Жоғарыдағы би өнері туралы XIX ғасырдың аяқ кезінде- XX ғасырдың басында қазақ халқының өзіндік ұлттық би өнері болмады деп, жалған ұғымға жүгінген кер тартпа топтардың әбес ойын қостайтындардың қатарында, қазақ халқының алғашқы кәсіби

драма театрының қалыптасу кезеңін зерттегендердің біріне саналатын өнер зерттеуші Н.Львов мырза да бар сияқты. Ол өзінің зерттеу еңбегінде «Қазақ халқында драма өнерінің нышаны да, тіпті алғашқы күй – генетикалық түрінде де болмаған. Сол сияқты көшпелі жағдайда өмір сүрген өзге халықтарда әжептеуір байқалған би өнері, қазақ халқының тұрмысында тіпті дамымағанын ап-анық аңғарамыз»[4, 64 б.] -деп атап көрсеткен.

Қазақ даласында би өнері болмады деген болжам VII-VIII ғасырда араб басқыншылары жаулап алған соң, Орта Азия жерінде үстемдік етіп, өз саясатын орнату барысы сәтінің барынша шарықтаған кезеңі мен елде мұсылман діні қабылдағаннан кейінгі, оның қатал заңының талабы биге тиым салған тұсындағы уақытты меңзесе керек. « Біздің заманымыздың VII – VIII ғасырларында Иран мемлекетімен, қазіргі Өзбекстан территориясын, Қазақстанның оңтүстік аймағын арабтар жаулап алады да, оларды мұсылман дініне енгізеді. Ата салт, әдет-ғұрыптан айырылған жұрт езгіге көнгіш, дінге де құлай сенгіш болатынын жақсы ұққан шапқыншылар қол астындағы халықтардың көне салт-дәстүрлерін жоғалтып, жойып жіберуге, жер атаулары мен адам аттарын өзгертуге, мәдени мұраларын талқандауға барынша күш салады» [5, 11 б.] - деп келтірілген сөз мәтіндері жоғарғыдағы ойымыздың куәсіндей. Олай дейтініміз ә дегеннен-ақ ежелгі әдет-ғұрып, өнер түрлерінің барлығы адам еңбегімен, кәсібімен тығыз байланысты болды. А.Омаров өзінің шағын «Наурыз» деген еңбегінде келтірген ертедегі адамдардың өздері күнделікті тұрмысында тұтынатын еңбек және аңшылық құралдарын, киім-кешек, үй-жиһаздарын жасау, баспана

салу, аң аулау сол сияқты қарапайым тіршілікке икемдене бастаған шағында-ақ, тіпті кейінірек те егіншілік пен мал шаруашылығын қолға алған кезде оның әрбір сәтін символдық жоралардың тұтас бір жүйесімен қолпаштап отырғанын, бұл жоралардың еңбек сияқты міндетті түрде қажет деп қабылдағанын, ал шын мәнінде олар еш нәтиже бере қоймағанын, тек белгілі бір дәрежеде психологиялық түрде сергітіп, табысқа деген сенімін көңілге ұялатқанын айта келіп; «...аңға шығар алдында аңның сүретін салып, оны найзамен түйреп немесе жебемен зақымдау керек болды. Мұндайсыз жол болмайды деп жорамалданды. Осы мақсатпен аңшылар хайуанның терісін жамылып, соның жүрісіне, қимыл қозғалысына салып билейтін» [5, 11 б.] - деген тұжырымдарынан біз бейнелеу және би өнерлерінің қалыптасу кезеңінің ең алғашқы сәтін байқауымызға болады. Бұл әрекеттен тұратын жорамалдар бірте-бірте аң аулаудағы олжалы сәттерден кейін, қарын тойынған кездерде көңіл сергітер көріністерге айналды. Ал қазақ жерінің әр түкпірін зерттеу барысында кезінде археологтар ашқан үңгірлер саны аз емес. Олардың көбісінің қабырғасына аң аулау сәтін бейнелейтін тасқа ойып салынған суреттер кездеседі. Мысалы өзбек ғалымы, өнертану ғылымының докторы М.Рахман өз еңбегінде Өзбекстан жеріндегі ірі Зора сай үңгірінде кездескен қабырғадағы аң аулау сәттерін бейнелейтін суреттерді сипаттай келе «Бұл тас қабырғадағы суреттер осы Орта Азия халықтарының яғни өзбек, қазақ, тәжік халықтарының мұрасы» [6]-деп ой тұжырымдауының өзі талай нәрсені меңзейді. Өзіміздің жеріміздегі Тамғалы тас үңгіріндегі суреттер де соның куәсі бола алады.

Біз, О.Всеволодская-Голушкевичтің «Пять казахских танцев» атты кітабынан сонау ерте замандардан сақталған қазақ халқының ежелгі би ойындарының түрлерінде ұлттық әдет-ғұрыптар мен сан алуан сиқырлы әрекеттер, хайуандар мен құстардың мінезқұлықтары, жүріс-тұрыстары бейнеленгені жөніндегі сөздерінен әжептәуір-ақ жақсы мағлұматтарға қанық бола аламыз. Мәселен, «Аю биі» аюдың жүріс-тұрысын елестетсе, «Қаз қатар» биі талтаңдаған қаздар қатарын, «Қоян биі» қоянның секектеуін айнытпай салады» [3]- деп көрсетеді.

Төрт түлік үй жануарларының әр қайсысына ерекше ұнамды ат қойып, сылап-сипап қастерлей білген қазақ халқы, кейде өз перзенттерін де еркелетіп «Құлыншағым-құлыным», «Ойсыл қарам», «Тана көзім», «Қошқаным», «Ақ лағым»-деп, құлыншаққа, танакөзге, қошақанға, ақ ботаға теңеп, соларға ұқсаған қылықтарын көріп-танып, аймалап -құша білген. Сол сияқты төрт түлікке де мейірі түсіп, жорғаның жорғалығын паш еткен «Боз жорға», оның майда жүрісіне сүйсініп «Тепең көк» күйлерін, ойнақшыған қасиетіне қызығып «Қара жорға» ән-биін, ор текенің орғығанына риза болып «Ор теке» биін т.с.с. туындылар туғызған. Сонымен қатар «Ор теке» биі құыршақ театрының алғашқы үлгісі ретінде пайда болған, домбырашының сүйемелдеуімен орындалатын көпшілік алдында кеңінен таралған үлкен тамаша қызықты көріністің бірі.

Ертедегі би ойындарының түрінде сиқырлық пен әдет-ғұрып әрекеттері, еңбек процестерін бейнелеу көріністері берік сақталған. Қазақтың тұрмысында «Құсбегі-дауылпаз» - құсбегінің жас бүркітті аң аулауға үйретуі, «Қоян

– бүркіт»-бүркіттің қоянды аулауын суреттейтін би ойындары кеңінен тараған. Олар табиғаттағы аңдар мен құстардың тіршілігін, сол кездегі діни сенім мен табынуға, әдет-ғұрыпқа енген символикалық нышандар мазмұнын беретін. Оның алғашқы негізінде алғыр аушы құсты оқытудағы аңшының қиялы мен еңбек ету дағдысының үлгісі жатыр. Балалардың бос уақытында қызықтап сауық құрар «Қара сиыр», «Көк сиыр», «Түйе-түйе» үй-жануарларының мінезін, жүріс-тұрысын салатын би ойыны, өзінің бастамасын алғашында сенім мен табынуға бағышталған салт-жорадан алғаны кейбір мәліметтерден белгілі.

Ұлттық ойындар өзінің тарихи даму жолының барысында әдет-ғұрыптар сияқты ылғи өңдеулер мен әр түрлі өзгерістерге ұшырап отырды. Көшпелі малшылардың ритуальды-сиқыршылдық әдет-ғұрпын қайта елестетіп жаңғырту нәтижесінде «Ор теке» қазақ би-ойыны пайда болды. Ол ақ серкенің қимылы мен дамылсыз секеңдеуін күлкілі түрде жеткізетін.

Өнерге шын жүрегімен жан ашыр болған көрнекті мемлекет қайраткері Ө.Жәнібеков осы О. Всеволодская-Голушкевичтің «Бақсы ойыны» атты кітабына жазған алғы сөзінде «Бірде осы сөз жолдарының авторына Шымкенттік студент жастар арасында өткен кездесу, пікір алысу кешінде халық фольклорын жетік танушы ұлы М.О.Әуезовтың өзінен ортекешілер өнері туралы әңгімесін есіту бақытының сәті түскен еді» [3] - дей келіп, заңғар жазушының сондағы студенттермен кездесу барысында сөйлеген сөзінен үзінді келтіреді: «Ортекешілер қазақтың құлары сияқты ел аралап қыдырып жүретін бишілер. Олар байқаусызда орға түскен ор текенің әрекетін өз биінің мазмұнында көрсететін. Кейін белгісіз

бір жағдайлармен, орындаушылық өнерінің дәстүрі жоғалған сәтте «Ор теке» биі арнайлы қобдиша тектес орынға бекітілген кішкене құыршақ серкенің орғуын, секеңдеп секіруін бейнелейтін қызықты көрініске айналдырылады. Домбырашының қолына ілінген ішек-жіп арқылы байланған құыршық-ор теке, күйдің орындалу барысында секіріп, аунап әуеннің ырғағын сезінетіндей билейтін сияқты көрінетін еді» [3] - деп, ор теке биі туралы мағлұмат береді. Қобдиша үстіне орналасқан ағаштан қашалып жасалынған теке ойыншықтың «Ор теке» биі қазақтың шексіз даласының қай өлкесінде болмасын кеңінен тараған өнер құбылысының қымбат мұрасының бірі болып табылады. Ол домбырамен ғана емес, сол сияқты сырнаймен де тіпті мандолиннің сүйемелдеуімен де өзінің биін орындай беретін. Ойнақы әуенмен қолпашталынған бұл көрініс үлкен мен кішіні бірдей қызықтыратын еді. Сол кездегі қазақ даласына өзге елден келген құыршақ өнерінің қаңғыбас артистері де ауылдарды аралап жүріп арнайлы дайындаған көріністерін көрсеткен де болар, әйткенмен де өзімізге етене жақын «ор теке» биі, қазақтың құыршақ өнері саласындағы тұңғыш туындысы болуы керек. Бұл құыршақ театр өнерінің ең алғашқы бастамасы ғана емес сонымен қатар жоғарыда келтірген ор текешілер тобы биінің мазмұнын қимылмен жеткізу яғни бүгінгі пантомима жанрының да қалыптасу кезеңі көрінісінің бірі сияқты. Өйткені ор текенің қимылдарын жеткізу әрекеттері би өнерінен гөрі пантомима жанрына бір табан болса да жақындаума деген ой туындайды.

Нәтижелер

Мүлдем театр туралы еш нәрсе естімеген, білмеген, көрмеген

сол кездегі қазақ даласының жас бүлдіршіндері өздері саздан жасаған түйе-бота, бие-құлын, қой-қозы орнына боздап, кісінеп, мөңіреп солардың дауыстарын айнытпай салып, сол сияқты қолдан ағаш пен матадан жасап алған құыршақтарының кейіпіне еніп өздері сөз құрастырып, әр түрлі мінездер мен дауыс үлгілерін келтіріп қызықты «үйшік-үйшік» ойындары сияқты ойындар ойнайтын. Олар өздерінің жасап жатқан әрекеттеріне барынша беріліп, шын сеніп ойнайтын. Бұл театр өнерінің актерлік мектебінде үйренетін ең басты негізгі элементтерінің бірі.

Жалпы қазақ даласында би өнерін таратушылар қулар мен сал, серілер болғанын көптеген ғылыми әдебиеттерден кездестіреміз. Жоғарыда мысал келтірілген «Бақсы ойыны» атты еңбектің авторы О. Всеволодская – Голушкевич «Ертеректе өткен Дөкей Әлімбаев, Шашубай Қошқарбаев, Жүнісбек Жолданов сияқты халқына кеңінен танымал болған көптеген ақын, жырау, сал-серілер би өнерін үлкен шеберлікпен игерген болатын» [3]-деп көрсетуі, сөзімізге дәйек ең тиімді дәлел бола алады.

Ал енді тағы да бір өнер түрінің мұрасы, қазақ даласында тіпті болмаған жаңалық деп есептеліп келген-цирк өнері элементтерінің ізін көне заманның қойнауынан іздестіріп көрейік. Жинақ болып құрастырылған «Наурыз: жаңғырған салт-дәстүрлер» жинағының «Сал-серілер салтанаты» бөлімінде; «Аяғына сырық байлап өнер көрсеткендіктен де атақты серілер- Берікбол Көпенұлы мен Назар Жүндібайұлы халық арасында «Ағаш аяқ» атанып кеткен. Семей өлкесінде 1861-1932 ж.ж. аралығында өмір сүрген Берікбол Көпенұлы атақты әнші Әміре Қашаубаевтың орындауымен әлемге

танылған «Ағаш аяқ» әнінің авторы, ондаған өнердің басын игеріп, елді риза қыла білген. Үлкен тойларда 6-7 түйені қатар қойып, үстінен секірген. Ұзын арқан құрып, қолындағы ағашымен оның үстінде жүгіріп өнер көрсеткен, екі аяғына сырық байлап желген атқа ілесіп отырған, шапқан аттың үстінде төбесімен тұрып билеген, шалқалап жерден тақия алған т.б. цирктік номерлерді шебер орындаған. Сондай-ақ, ұртымен, көмейімен, мұрнымен сан түрлі жан-жануар, хайуанаттардың үнін, ел ішіндегі небір адамдардың дауыс, қимылдарын айнытпай салған» [6]-деп келтірілген жоғарыдағы сөз тіркестерінен нағыз цирк номерлерінің шебер орындалғаны мен актерлік өнері элементтерінің де кеңінен пайдаланылғанын бірден байқаймыз. Сол сияқты оның би билеп, ән салуы, әуелеген әуен шығаруы ежелгі серілер өнері болса, ал жан-жануарлар мен хайуанаттарды, ел адамдарының дауыс, қимылдарын айнытпай салуы нағыз театр актерінің орындаушылық өнерінің өзі болып табылады. Жалпы қазақ даласында өмір сүрген театр элементі туралы мәліметтерді көптеп кездестіруімізге болады. Мәселен; «Мысқыл-әжуасы аралас, майын тамызып айтатын күлдіргі әңгімелерін, ор қояндай секіріп, қыран бүркіттей шаңқылдаған Зарубай Құлсейітовтың сиқырлы ойынын көріп, дүйім жұрт бейне бір театрдың өнерін тамашалағандай әсер алатын» 7 -дейді өз еңбегінде өнертану ғылымының докторы, театр сыншысы Б.Құндақбаев. «Құйқылжыта ән салу мен қатар күлдіргі әңгіме айтуға төселе бастаған Қалыбек шаншардың күлдіргі қуларынан өнеге алып, Қоянды жәрменкесіндегі тамаша ойын-сауықтың ұйытқысы болды. Ол сол кездің өзінде-ақ керемет актерлық дарынын таныту мен қатар, ащы

мысқыл, өткір әжуа тақпақ-өлеңдердің авторы, әрі шебер орындаушысы болатын. Қалыбек Қуанышпаевтың өзі жасап алған репертуарындағы «Қыз ұзату», «Қой күзету», «Қарабай», «Сарыбай», «Қу құдай» т.б.шағын сатиралық әңгімелерінде тұрмыстың қиыншылығын, бай-шонжарлардың өктемдігін, билердің әділетсіз істерін ащы мысқылмен шенейтін» 8 . Міне осы сөз қатарларынан аңғаратынымыз кезінде жазу үлгісі болмады десекте қазақ даласында театр өнерінің басты элементі драма – монодрама өмір сүргеніне көзіміз емін-еркін жетеді. Сол сияқты келтірілген мәліметтерден біз ертеден-ақ қазақ даласында тамыры тым тереңде жатқан композитор, актер, биші, әнші, әуен орындаушы өнерлері мен акробатикалық, гимнастикалық жалпы цирктік номерлер де жат болмағанын оңай байқаймыз. Жаңа ғана мысал келірген «Наурыз: жаңғырған салт-дәстүрлер» атты еңбекте қазақ даласында көз байлау (гипноз), сиқыршылық (фокус) т.б. өнер түрлерінің де өмір сүргені тілге тиек етіліп, ел аралаған сал-серілердің хормен ән айтқандарына тоқталып: «Маңғыстау өңірінің халқы «жеті қайқы» деп қадыр тұтқан сал-серілер – Шолтаман, Тастемір, Досат, Тұрсын, Жылкелді, Әділ, Өскенбайлардың қосылып хормен өлең айтуы бұрын үрдісте жоқ соны жаңалық еді. Немесе, Оралық Қазақстанда Ақан мен Біржан маңына топтасқан әнші, сал-серілер де қосылып ән айтуды дағдыға айналдырған болатын»[9]-деп көрсетеді. Міне, бұл жол қатарларынан біз қазақ даласында хор өнерінің де элементтері өмір сүргенін көріп отырмыз. Осы кітапта келтірілген мынау сөз қатарлары да көп мәселенің басын аңғартатын сияқты; Жоғарыда атап өткен өнер түрлерімен бірге тағыда сол цирк өнерінің белді өкілі

болып табылатын дрессировщик – үй жануарлары мен хайуандарды әр түрлі әрекет жасауға үйретушілер қатары болғанын этнограф ғалым Ә.Диваев та өз еңбегінде атап өтеді: «Салдың аты неше түрлі ойынға үйретілген болады «Ойыныңды көрсет, алдыңнан жау таянды, артыңнан қыз таянды» -дегенде, оның аты мойнын төмен салып шабады. Жарты шақырым жерге барғанда қыздарға аяғын бүгіп, басын иіп тағзым қылады екен. Қыздар «өнеріңді көрсет» деген де алдыңғы екі аяғын көтеріп, артқы екі аяғымен шаншылып тік тұрып, «Шөк» десе, түйеше шөгіп жата кететін болған» [10, 217-218 бб.].

XIX – ғасырдың екінші жартысында той- жиындар мен базарларда ән салып әр түрлі өнерлерін көрсеткен қазақтың небір атақты халық өнерпаздары өмір сүргені туралы мағлұматтар жеткілікті-ақ. Қазақ эстетика ғылымының негізін қалаушы профессор Қ.Ш. Нұрланова: «Қазақ дәстүрлі дүниетаным мәдениеті негізінде түйсіну әлемге қатынасты және әлеммен байланысты қалыптастырушы тетік екенін тұжырымдаған. Қазақ тіліндегі қатынастың бес түрі олар: 1) қарым-қатынас, 2) келіп-кету, 3) сіз-біздесу, 4) араласу, 5) іштесу. Бұлар ерекше түйсіну сапасы арқылы жаратылыстың тұтастығына жақындау – өмір мен болмысқа деген философиялық қатынастың негізінде жақан кең ұғымдар» екенін жақсы көрсеткен [11, 6 б.].

Соның бірі халық ақыны – Шашубай. «Оның Ақмола, Көкшетау, Қарқаралы, бүкіл Жетісу өңірінде өткен базарларда қатынаспағаны жоқ»-дей келіп, ол туралы Ш.Хұсайынов пен Ы.Дүйсенбаев былай атап өтеді: «Шашубай сол базарларда ақындық, әншілік өнерімен қатар жонглерлік ойындарды да көрсетеді. Хан базарда көпті қызықтырумен

жасалынған мақсатта ер тоқым, айыл-тұрманын күмістеген ақбоз аттың үстінде ән шырқап тұрып, оң-сол жағына аударылады. Одан төбесінен тік шаншыла тұрады. Цирктің артистерінше ойын жасап, жұрттың мейірін қандырар-қандырмастан топтың ортасын қақ жарып шаба жөнеледі. Айнала үйме-жүйме халық Шашубайды қуып жүріп тыңдайды»[12]. Міне, осы сәтке тереңірек үңілер болсақ көрерменнің өзін еш мәжбірлеусіз белсенді әрекетке енгізетін театр элементтінің өте ұтымды әдісін оңай-ақ көре аламыз.

Қорытынды

Бұл шағын келтірілген деректер мен болжамдар біздің қазақ даласында өмір сүрген өнер түрлерінің бәрінің элементтерін көгін көктеп, түсін түстеп түгелдеп жатқаны емес. Фольклористика мен археология, этнографияның әр

жылдардағы қазыналарына, ғылыми әдеби мәліметтеріне үңілер болсақ, кең ауқымды дәйекті дәлелдер табуымыз да абзал. Қорыта келе, бүгінгі жас ғалымдардың тер төгіп жұмыс істеуіне көп нысаналы мүмкіндіктер бар.

«Мәдени мұра» бағдарламасының аясында еліміздің тарихи қазыналы төсінде жүргізіліп жатқан археологиялық қазба жұмыстары соның дәлелі іспеттес. Қазақ елінің көне өнері мен әдебиеті, мәдениеті туралы деректер еліміздің, алыс-жақын шет елдердің мұрағаттары мен мұражайларында, кітапханаларында өз іздеушісін күтіп жатқандай. Бұл істер әлі де нақтырақ науқандық іздеу жұмыстарын ұйымдастырып, жас ғалымдардың барлау тобын жасақтап мемлекеттік қамқорлыққа алуын талап еді.

Литература:

- 1 Тәжібаев Ә. Бес томдық шығармалар жинағы. Т.4. Ғылыми еңбектер. – Алматы: Жазушы, 1981. – Б. 349.
- 2 Русская земля: сбор. – СПб, 1895. – 205 б.
- 3 Всеволодская-Голушкевич О. Пять казахских танцев. – Алматы: Өнер, 1988. – Б. 3.
- 4 Львов Н. Казахский академический театр. – Алматы: Өнер. – Б.64.
- 5 Наурыз: жаңғырған салт-дәстүрлер (Құрастырған М.Қазбеков). – Алматы: Қазақстан, 1991. – Б.11
- 6 Рахманов Н. Мағжан - ұлтты оятуға қызмет еткен ақын // <http://m.inform.kz/kz/article/3233723> (27.04.2018).
- 7 Нұғманбекова Р. Әлиханды паналатып, Әміремен дос болған // <https://egemen.kz/article/alikhandy-panalatyp-amiremen-dos-bolgan/> (27.04.2018).
- 8 Құндақбаев Б. Уақыт және театр: зерттеулер мен мақалалар. – Алматы: Өнер, 1981. – 325 б.
- 9 Бөпежанова Ә. Қазақ театрының абызы. <https://www.auezov-theatre.kz/ru/press/news/view/1172>
- 10 Диваев Ә. Киргизский сал / Туркестанские ведомости. – 1906 // ...https://ru.wikipedia.org/wiki/Диваев,_Абубакир_Ахметжанович (27.04.2018).
- 11 Нурланова К.Ш. Человек и мир: казахская национальная идея // Central Asian Journal of Art Studies. – 2017. – № 2. – Р. 6.
- 12 Хұсайынов Ш., Дүйсенбаев Ы. Шашубай Қошқарбайұлы // <https://el.kz/kz/news/archive/content-25767/> (27.04.2018).

Кашаганова Т.У.

*Казахская Национальная Академия искусств им. Т. Жургенова,
Алматы, Казахстан*

КРИТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ВИДОВ ИСКУССТВА И НАСЛЕДИЯ КУЛЬТУРЫ ДРЕВНИХ КАЗАХСКИХ СТЕПЕЙ

Аннотация

В статье рассматривается исследование культурно-исторического наследия казахов в рамках программы «Мәдени мұра». Возвращение культурных ценностей на родину проанализировано как благо и обращено внимание на историю, где ислам уничтожил некоторую часть тюркской культуры. В исследовании применялись историко-культурный анализ, единство синхронного и диахронного, аксиологический и сравнительные анализы, методы герменевтического анализа. Проведен культурно-искусствоведческий анализ национальных игр, танцам и традициям из казахского фольклора, которые находят отражение в особенности в кукольном театре. А также выявлено, главным образом что составляет основные элементы актерской школы игры в казахском театре.

Ключевые слова: казахская традиционная культура, Наурыз, танец Ортеке, искусство пения, Амре Кашаубаев, салы и сері, Шашубай, казахский театр, Калыбек Куанышпаев.

T. Kashaganova

*T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts,
Almaty, Kazakhstan*

CRITICAL FEATURES OF RESEARCH OF TYPES OF ART AND HERITAGE OF THE CULTURE OF ANCIENT KAZAKH STEPS

Abstract

The article deals with the study of the cultural and historical heritage of the Kazakhs in the framework of the “Madeni Mura” (“Cultural Heritage”) program. The return of cultural values to their homeland was analyzed as a blessing and attention was drawn to history, where Islam destroyed some of the Turkic culture. The study used historical and cultural analysis, the unity of synchronous and diachronic, axiological and comparative analyzes, methods of hermeneutical analysis. A cultural-art analysis of national games, dances and traditions from Kazakh folklore, which are reflected in particular in the puppet theater, was conducted. It also revealed, mainly, what constitutes the main elements of the acting school of the game in the Kazakh theater.

Key words: Kazakh traditional culture, Nauryz, Orteke dance, art of singing, Amre Kashaubaev, salas and seri, Shashubai, Kazakh theater, Kalybek Kuanyshpaev.

Автор туралы мәлімет: Қашаганова Т.У. — педагогика ғыл.канд.,
Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының доценті,
Алматы, Қазақстан.
e-mail: karabalin.80@mail.ru

Сведения об авторе: Кашаганова Т.У. — канд.пед. наук, доцент
Казахской национальной академии искусств имени Т.К.Жургенова,
Алматы, Казахстан.
e-mail: karabalin.80@mail.ru

Author's data: T. Kashaganova — Candidate of Pedagoical Science,
Associated professor of the T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of
Arts, Almaty, Kazakhstan.
e-mail: karabalin.80@mail.ru

WEEK OF SCIENCE DEDICATED TO THE “120TH ANNIVERSARY OF T.K. ZHURGENOV”

МРПТИ 18.07

K. Khalykov ¹

¹ T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
Almaty, Kazakhstan

WEEK OF SCIENCE DEDICATED TO THE “120TH ANNIVERSARY OF T.K. ZHURGENOV”

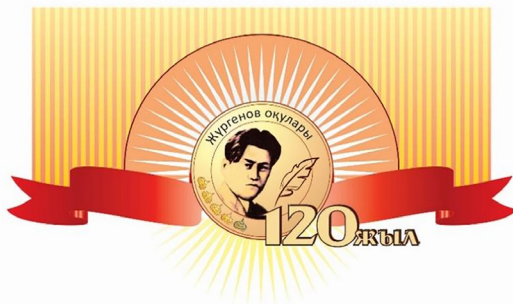
Abstract

The review deals with the “Week of Science”, held from April 9 to 13, 2018 at the Academy of Arts. The purpose was to discuss the results of research, problems, trends, prospects for the development of science in different fields of art, increase the effectiveness of scientific activity, positioning the Academy as the leading research center in the Republic of Kazakhstan. The participants of the “Week of Science” were undergraduate students, master and doctoral students, young scientists and teaching staff of the Academy. In the framework of the “Week of Science”, a number of events were covered: a discussion of the professional problems of six specialties in the light of the State programs for the modernization of public consciousness. These are scientific seminars, round tables, master classes, lectures of well-known scholars, as well as presentations of poster reports of undergraduates. At the end of the week, diplomas and certificates were awarded to the winners of the competition for the best poster reports.

Keywords: Week of Science, “The Zhurgenov reading”, 120th anniversary of T.K. Zhurgenov, problems of preparing master and doctoral students, lectures, master classes, round tables, the contest “the best poster reports”.

On April 09-13 of 2018, the Scientific and Practical Center of Postgraduate Education held the Week of Science of Academy on the topic “The Zhurgenov reading” under the guidance of the Vice-Rector for Research K.Z. Khalykov. Within the framework of the science week, plenary sessions, International Student’s Scientific and Practical Conference, various

scientific and organizational events (round tables, master classes, lectures by famous scientists) were held. The substantive work has been done throughout the week including the work of “Kozimnin qarasy” club, where film experts, representatives of the young generation of Kazakh animation took the floor, meetings with young researchers, student scientific

«ЖҮРГЕНОВ ОҚУЛАРЫ»

атты «ҒЫЛЫМ АПТАЛЫҒЫНЫҢ»

БАҒДАРЛАМАСЫ

ПРОГРАММА

«НЕДЕЛИ НАУКИ»

на тему

«ЖҮРГЕНОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

Алматы, Қазақстан
Алматы, Казахстан

09-13 сәуір 2018 жыл
09-13 апреля 2018 года

and practical conference, as well as presentations of poster reports of 2nd year undergraduate students.

The concept of the “Week of Science” (see fig.1) was focused on the main areas of culture and art that need a modern appreciation of significance and positions that correspond to the new course of development, which in its turn

correspond to the program-article of the Head of State “Course towards the future: modernization of Kazakhstan’s identity”. The key areas of modernization of national identity in the 21st century, applicable both on the individual and the social level, are competitiveness, pragmatism, preservation of national identity, the cult of knowledge, evolutionary development and openness of consciousness. This state program is designed to give a new impetus to the modernization of the public, nation, its history and national traditions and understanding of its importance from the standpoint of today, which certainly should be a “platform connecting the horizons of the past, present and future of the people” in the context of the “Fourth Industrial Revolution”.

In addition, the need to modernize the new thinking is caused with an acute lack of understanding of the theoretical and methodological problems of young researchers in various types of art such as “theater studies”, “film studies”, “art criticism”, “choreography”, “musical and visual arts”. “Week of Science” also included methodological

Figure 1. Presentation of the report by Khalykov K.Z. at the plenary session of the “Week of Science.” Almaty April 9, 2018

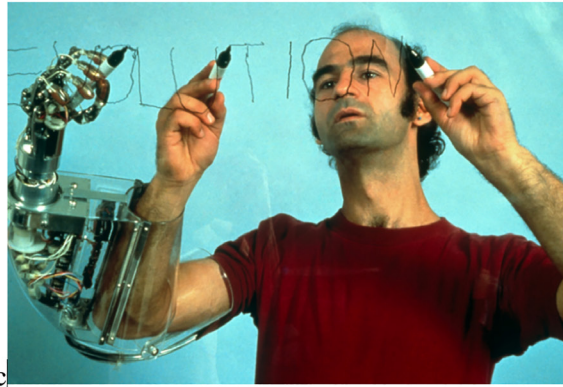
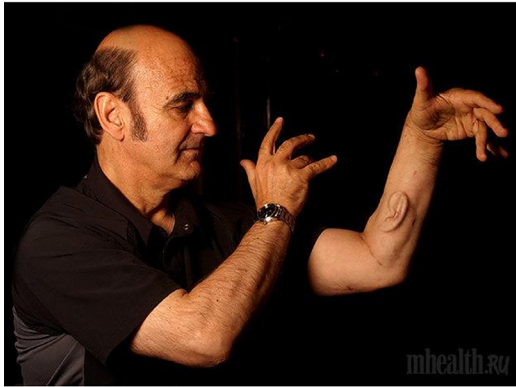

Figure 2.3. Bioart / BIO-ART. Arm, exoskeleton and Stelarc ear.

seminars, contests, which include round tables, master classes, lectures by famous scholars of 6 faculties, as well as presentations of poster reports of undergraduates as scientific support for the younger generation of researchers.

The first day - April 9, 2018 the opening of the “Week of Science”. At the “Plenary meeting”, there were several reports and congratulatory speeches. This is the first report of the Vice-Rector for Research, Dr. Phil.Sc, and Professor K.Z. Khalykov on the topic: “Horizons and the possibilities of interaction between art and science at the turn of the 20-21st centuries” (Figure 2).

Creativity is now the only and most important competence for leadership in art. In the era of the so-called postmodern culture, technological progress transformed not only society, but also non-classical science and art. A number of tendencies lead to their convergence, changes mutual borders in the space between the logos and the myth. Thus, scientific art, having become the result of the interaction of complex and diverse phenomena, can be considered as a phenomenon of the synthesis of science and art. Summarizing his thought, the author expressed the interaction of these two poles, in which only the characteristic that invariably determined the substantiality of artistic and scientific reference - the intentionality of the creative

effort that simulates artificial reality - remained unified (Figure 2.3).

Conceptual areas highlighted in the program article “The Cult of Knowledge and openness of consciousness” should become ubiquitous, and a focus on quality education, taking into account the technologies of the advanced countries of the world, is a fundamental priority. He also focused the attention of the audience on the function of science and art, in which, from the point of view of philosophy, he clarified some similarities between art and physics. He cited examples from the Max Planck quantum hypothesis and its similarity with pointillism, about Einstein, the special theory of relativity and “New Art”, about space (half the speed of light).

Report of Associate Professor Sadykova A.E. “The contribution of Temirbek Zhurgenov to the development of professional types of art in Kazakhstan” was devoted to characterizing T. Zhurgenov’s activities in the field of various types of art in the 30s of the twentieth century. The archival materials reflect the activities of the People’s Commissar of Education and at the same time the Head of the Committee on Arts Affairs, T.K. Zhurgenov during the development of theaters in Kazakhstan, described the embodiment of the idea of rally of folk art in 1934, shows the decisive leadership mission of T. Zhurgenov in the preparation

and conduct of the Decade of Kazakh literature and art in Moscow in 1936. The author emphasized that for the first time a handwritten note by T. Zhurgenov to Gabbas Togzhanov was published about the need to write on a grammar plate of Kazakh akyns (poet, improviser) to preserve their voices to descendants. These materials help to study the legacy of T. Zhurgenov more deeply and understand his contribution to the formation and development of professional types of art in Kazakhstan.

The report by Moldabekov Zh.Zh., professor of the “History of Kazakhstan and social sciences” department on the topic: “Spiritual revival and measurement of the problem of Kazakhstan.” The report of the presentation for young researchers analyzed the ideological, moral, methodological and educational aspects of socio-humanitarian education, its structural and functional purpose in the spiritual renewal of the Kazakh youth. The mutual influence of social sciences and humanities is now losing systemic foundations, strategic guidelines and experience of interdisciplinary connections. At the same time, there is an increasing need for spiritual modernization of interdisciplinary dialogue and the revival of the role of humanitarian tradition, in enhancing the continuity between the ideological and educational work and the potential of national culture. The author outlined his vision on how to raise the status and future development of social humanitarian education in the future.

The celebration of science at the academy was accompanied by the work of the club “Kosimnin qarasy” in the cinema hall, a meeting with young researchers, for three days with round tables of the faculties of musical and theatrical art, cinema, fine art, and choreography and art

Figure 4. During the presentation of the diploma of the 1st degree Omelchenko Ksenia. On the right is the supervisor Shklyayeva S.A. and on the left, the head of the Center for Postgraduate Education Esenbekova G.Zh.

Figure 5. The moment of awarding a diploma of the 2nd degree, Mamytova Samal. On the right is the supervisor Orazkulova K.S. and on the left Professor Kodar Z.M. history.

On the fourth day, a contest “The Best Poster Report 2018” was held among 2nd year undergraduate students within the framework of the Science Week. The poster report is one of the most effective forms of operational presentation of scientific data on paper. The purpose of the Competition: to demonstrate the innovative achievements of research activities of undergraduate students. The

Figure 6. Diploma of the 3rd degree for Aytzhanov Abylaikhan during the presentation of the poster report. 2018.

competition was open and had one round.

For the “best poster presentations”, the winning undergraduates were awarded Diplomas of the first, second and third degrees at the final plenary session of the Science Week. Omelchenko Ksenia was awarded a diploma of 1-degree for the presentation of the report on the theme “The Poetics of Nomadic Culture in Paintings by Nurlan Kilibayev”, Ph.D. supervisor Shklyayeva S.A. (Figure 4).

Mamytova Samal was awarded a diploma of 2-degrees for the presentation of a report on the theme “Trends and problems of Kazakhstan’s Graphic Art since 1960 up until now”, research supervisor Professor Orazkulova K.S.

Aitzhanov Abylaikhan was awarded with the diploma of the 3-degree for the report “Ethics of the relationship of heroes in the modern Kazakhstani cinema of 2000–2017”

The object of the research - Modern Kazakhstan cinema 2000-2017. The subject of the study is the analysis of the ethics of the relationship of the characters on the examples of films of the modern Kazakhstani cinema of 2000-2017
Hypothesis - how convincingly, realistically or conditionally does the cinema reflect the psychology of the relations of the characters? What ethical norms / lack of generally accepted norms are shown? How, taking into account the ethics of traditions, national-cultural identity is demonstrated in modern Kazakhstani films? With what aesthetic forms, artistic techniques, directors show the relationship of heroes. Cinema Aspects: Dramatic Conflict, Artistic Decision, music. The director’s decision based on their own understanding of morality and ethics. Based on theoretical material, the analysis of films selected for the study gave an approximate answer to the hypothesis put in the paper. A large

part of the sociological research of the R. Ebert Foundation coincided with the modern realities of the life of Kazakhstani society and the cinema reflects this realistically with the use of cinematic aspects. National identity including etiquette of behavior, communication, fashion, traditions, against the background of the influence of globalization and modern values, does not give way to its place in modern Kazakhstani cinema (2000-2017).

Analysis of the research work of the undergraduate student Aytzhanov A. allowed us to notice the dynamics of development / decline of the ethical values of the society of Kazakhstan in the cinema: the Soviet period, the new wave and the modernity. The study of this topic of the master’s thesis began with the study of its two constituent concepts, such as ethics and relationships. In the transactional analysis, an attempt was made by the undergraduate to reflect on the parent-adult-child relationship, the follower-victim-aggressor, which revealed: family values 94.6%; among the significant values are defined: honesty, loyalty, higher education, official marriage, responsibility 6%, “The cult of a successful and rich life”, which is confirmed by the research of the F. Ebert Foundation 32.8% and the last and least important place for the Kazakhstani youth is the participate and involvement in the state policy 17.87%. Within the framework of this research work, “ethics” will be called science, a field of knowledge, intellectual and cultural tradition, and “moral” and “morality”, what is studied by ethics, its subject matter. Based on the selected films for analysis, he concluded that modern films of Kazakhstan, which fully reflect the individual ethics and ethics of the relationship of contemporary Kazakhstani society.

On April 13, 2018, the closing ceremony of the “Week of Science” took place at the T. Zhurgenov KazNAA. The presentations with the reports of Doctor of Philosophy, Professor Kodar Z.M. on the topic “Women in science and art” and the report of the doctor of art history, the dean of the “Art history” faculty Nurpeis B.K. “The Role of an Outstanding Public Figure T.K. Zhurgenov in the development of Kazakh

theatrical art.”

The science week at the Academy is of interest to many other universities in Almaty and Astana. For example, next year, young researchers from the Kazakh National Academy of Choreography (Astana) and the Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty) expressed a desire to participate in the contest “Best poster report”.

К.Халыков

*Казахская национальная академия искусств им. Т. Жургенова
г. Алматы, Казахстан*

НЕДЕЛЯ НАУКИ К «ЮБИЛЕЮ 120-ЛЕТИЯ Т.К.ЖУРГЕНОВА»

Аннотация

В ревью рассматривается «Неделя науки», проходившее с 9- по 13 апреля 2018 года в академии искусств. Целью которой являлось – обсуждение результатов исследований, проблем, тенденций, перспектив развития науки по направлениям искусства, повышение эффективности научной деятельности, позиционирование академии как ведущего научно-исследовательского центра в Республике Казахстан. Участниками «Недели науки» были – студенты, магистранты, докторанты, молодые ученые и ППС академии. В рамках «Недели науки» освещены ряд мероприятия: это обсуждение профессиональных проблем 6 специальностей в свете Государственных программ Модернизации общественного сознания. Это: научные семинары, круглые столы, мастер-классы, лекции известных ученых, а также презентации и защита постерных докладов магистрантов, в завершении которых за лучшие постерные доклады были вручены дипломы и сертификаты победителям конкурса.

Ключевые слова: Неделя науки, «Жургеновские чтения», юбилей 120 лет Т.К. Жургенова, проблемы подготовки магистров и докторантов PhD, лекции, мастер-классы, круглые столы, конкурс «лучшие постерные доклады».

Қ.З. Халықов

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Алматы, Қазақстан*

«Т.Қ. ЖҮРГЕНОВТЫҢ 120 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА» АРНАЛҒАН ҒЫЛЫМ АПТАЛЫҒЫ

Аңдатпа

Шолуда 9-13 сәуір аралығында өнер академиясында өткен «Ғылым апталығы» қарастырылады. Бұл іс-шараның мақсаты – ғылыми зерттеулер нәтижелерін өнер бағыттарының даму тенденциялары мен перспективаларына сәйкес талқылау; ғылыми қызметтің тиімділігін арттыру арқылы өнер академиясының Қазақстан Республикасындағы жетекші ғылыми-зерттеу орталығы ретінде таныту. «Ғылым апталығына» қатысушылар – студенттер, магистранттар мен докторанттар, жас ғалымдар және академияның профессорлық-оқытушылық құрамы Мемлекеттік «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жолдарын негізгі 6 мамандықтың кәсіби бүгінгі күнгі мәселелерімен байланыста талқылап, қарастырды. Бұл: ғылыми семинарлар, дөңгелек столдар, шеберлік кластары, белгілі ғалымдардың лекциялары, сонымен қатар, магистранттардың постерлық баяндамаларының көрсетілімі мен қорғауы. Соңында, үздік постерлық баяндамалар байқауының жеңімпаздарына дипломдар мен сертификаттар тапсырылды.

Трек сөздер: ғылым апталығы, «Жургенов оқулары», Т.Қ. Жүргеновтың 120 жылдық мерейтойы, магистерлер мен PhD докторларын дайындау, лекциялар, шеберлік-кластары, дөңгелек столдар, «үздік постерлық баяндамалар» байқауы.

Author's data: Kabył Khalykov - Vice-Rector for Research at T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Art, Doctor of Philosophical sciences, Professor.
e-mail: kabyłkh@gmail.com

Автор туралы мәлімет: Халықов Қабұл Заманбекұлы - Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының ғылыми жұмыстар жөніндегі проректоры, философия ғылымдарының докторы, профессор.
e-mail: kabyłkh@gmail.com

Сведения об авторе: Халыков Қабұл Заманбекович — проректор по научной работе Казахской национальной академии искусств им. Т.К. Жүргенова, доктор философских наук, профессор.
e-mail: kabyłkh@gmail.com

Мазмұны/ Оглавление/ Table of Content:

PHILOSOPHY

Молдабеков Ж.Ж. ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМДІ ЖАҒҒЫРТУ ЖҮЙЕСІ-- КӘСІБИ ҰСТАНЫМҒА, ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕГЕ, САЯСИ ҚОЛДАУҒА МҰҚТАЖ	10
--	----

ART STUDIES

Kuzmina A. CHILDREN'S OPERA STAGING PRACTICE IN KHARKIV	15
--	----

Берістен Ж., Базарбаева Р., Ерназаров К. ҰСТАЛЫҚ ӨНЕР - ӨНЕРДІҢ БАСТАПҚЫ ФЕНОМЕНІ	19
---	----

Акчалов Е.Е. CODE OF THE NATIONAL IDENTITY ON TELEVISION	23
---	----

Масалимова М.А. ҚАЗАҚ ТЕАТРЫНДАҒЫ ҚУЫРШАҚ ТЕАТРЫНЫҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ	27
---	----

Аскарова Б.Б. DIRECTING OF ORGANIZATION THEATRICAL PERFORMANCES	40
---	----

Тажиева Г.А. МАРКЕТИНГОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ТЕАТРА ТРАДИЦИОННОГО ИСКУССТВА	44
---	----

Келсінбек М.М. ART FEATURES OF SELF-PORTRAITS BY THE PAINTER TOKKOZHA KOZHAGULOV	50
--	----

Кубеков Т.Н., Санкайбаева Р.Қ. ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ТЕАТРЛЫҚ ҚОЙЫЛЫМДАР	54
--	----

PEDAGOGY

Кашаганова Т.У., Тогаев Б.Б., Таджбагамбетова Ш.Ж. ЕЖЕЛГІ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӨНЕР ТҮРЛЕРІНІҢ МҰРАЛАРЫ	63
--	----

REVIEW

К. Khalykov. WEEK OF SCIENCE DEDICATED TO THE "120th ANNIVERSARY OF T.K. ZHURGENOV"	77
---	----

ҚОСЫМША/ ПРИЛОЖЕНИЕ/ APPENDIX

Берістен Ж., Базарбаева Р., Ерназаров К.

ҰСТАЛЫҚ ӨНЕР - ӨНЕРДІҢ БАСТАПҚЫ ФЕНОМЕНИ

1-сурет. «Дархан» немесе ұста шеберханасында аспаптарымен жұмыс үстінде.

2-сурет. Қазақ шеберлері жасаған негізгі бес қарудың түрлері.

3-сурет. Орта ғасырдағы түрік жауынгерлері. Қару жарақтары мен сауытты киімдері бейнеленген.

4-сурет. Қазақтың белгілі ұста-шебері Дәркембай Шокпарұлы.

5 сурет. Ағайынды Құлментегілер қазақ ұсталық өнерін жалғастырушы шеберлер.

6,7 сурет. Құлментегілердің қазақ батырлары киген қару-жарак, сауыт, торғауыт, дулыға тәрізді киімдерімен жаңғыртып, шығармашылыққа айналдырған.

ART FEATURES OF SELF-PORTRAITS BY THE PAINTER TOKKOZHA KOZHAGULOV

Figure 1. Self-portrait Albrecht Durer. 1498. Prado Museum Madrid. Engraving.

Figure 2. Tokkozha Kozhagulov. Self-portrait. 1987. Water-color.

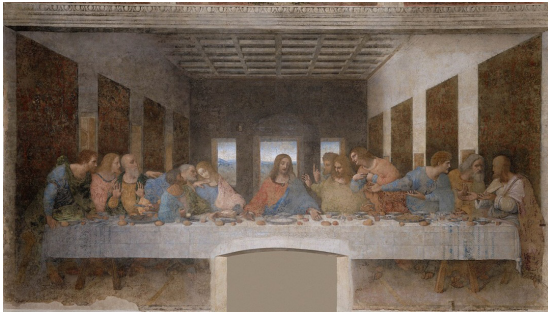
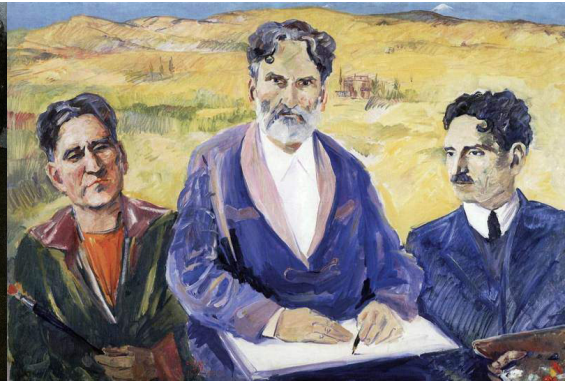

Figure 8. Leonardo da Vinci. The Last Supper. 1495-1498.

Figure 9. T. Kozhagulov "Face of the great steppe". 2017.

WEEK OF SCIENCE DEDICATED TO THE “120TH ANNIVERSARY OF T.K. ZHURGENOV”

Figure 1. Presentation of the report by Khalykov K.Z. at the plenary session of the “Week of Science.” Almaty April 9, 2018

Figure 4. During the presentation of the diploma of the 1st degree Omelchenko Ksenia. On the right is the supervisor Shklyayeva S.A. and on the left, the head of the Center for Postgraduate Education Esenbekova G.Zh.

Figure 6. Diploma of the 3rd degree for Aytzhanov Abylaikhan during the presentation of the poster report. 2018.

Figure 5. The moment of awarding a diploma of the 2nd degree, Mamytova Samal. On the right is the supervisor Orazkulova K.S. and on the left Professor Kodar Z.M.

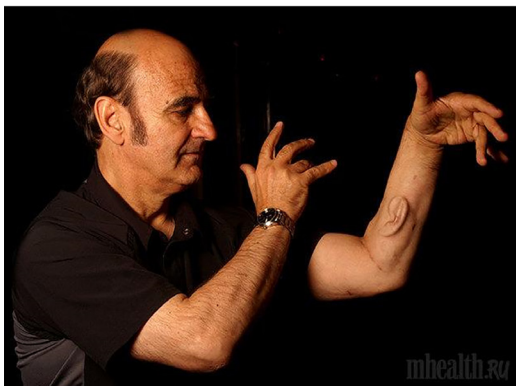

Figure 2.3. Bioart / BIO-ART. Arm, exoskeleton and Stelarc ear.

Подписано в печать 19.01.2018. г.
Формат 60 x 84 1/8
Бумага 80 гр. Svetocopy.
Печать Цифровая HP CM 6040
Гарнитура FranklinGothicITC, Literaturnaya
Объем 13,75 п. л.
Тираж 300 экз.
Заказ №15

Отпечатано в типографии КазНАИ им. Т. К. Жургенова
г. Алматы, ул. Каблукова, 133